1 Introducere

OBIECTIVE DE ATINS

În introducerea acestui capitol vi se oferă un cadru general al cărții. După aceea, urmează istoriografia referitoare la Războiul de treizeci de ani și câteva dintre întrebările importante pe care le-a ridicat. Apoi este făcută o introducere în istoria Sfântului Imperiu Romano-German și a familiei de Habsburg. Obiectivul vostru trebuie să fie acela de a reține întrebările importante, cât și evenimentele care au precedat anul 1618, elemente care formează cadrul pentru anii ulteriori.

DATE IMPORTANTE

800	Carol cel Mare, încoronat împărat la Roma, pune bazele Sfântului Imperiu Roman.
1356	Este adoptată Bula de aur, conform căreia împăratul este ales prin vot majoritar de un colegiu alcătuit din șapte prinți electori.
1438	Din acest an, împărații sunt aleși dintre membrii dinastiei de Habsburg.
1493	Începe domnia lui Maximilian (până în 1519), și mișcarea de reformă imperială.
1517	Protestele lui Luther, începutul Reformei.
1519	Carol Quintul devine împărat.
1526	Arhiducele Ferdinand este ales rege al Boemiei și Ungariei.
1555	Pacea confesională de la Augsburg.
1555/1556	Carol Quintul abdică și își împarte domeniile.
1564	Sunt sub-împărțite posesiunile austriece.
1576	Rudolf al II-lea devine împărat.

Cadru general

PROBLEMA CHEIE Care sunt problemele majore discutate în această carte?

a) Cauzele războiului

În prima parte, ne vom ocupa de tensiunile existente în Europa la începutul secolului al XVII-lea, în zona Mării Baltice, în Italia, cele dintre Franța și Spania și, în special, între spanioli și olandezi. Vom ajunge la concluzia că aceste tensiuni mai degrabă au întreținut războiul, neconstituind cauzele sale. Va urma o trecere în revistă a frământărilor din Germania, axându-ne asupra tensiunilor existente între confesiuni, asupra rivalităților dintre ligi și asupra afacerii Cleves-Jülich. Concluzia va fi că nu aceste evenimente au dus la izbucnirea războiului. Mult mai importante au fost conflictele manifestate în teritoriile ereditare habsburgice, așa numitele *Erbländer*. După aceea, ne vom concentra atenția asupra problemei întăririi drepturilor protestanților în teritoriile habsburgice din Austria și asupra reacției catolicilor în timpul împăraților Matthias și Ferdinand. Vom evidenția faptul că acestea au fost evenimentele care au condus la declanșarea războiului. Din această perspectivă, la originea războiului s-au aflat problemele interne ale Habsburgilor.

b) Războiul din Boemia, 1618-1623

Ce a început ca o problemă internă a Habsburgilor a devenit curând un conflict care a implicat Spania, Liga Catolică și Palatinatul, printre alții. Rebelii din Boemia au fost învinși, însă probabil că Habsburgii austrieci au profitat de poziția lor de învingători, intrând apoi în conflict cu verii lor din Spania și cu olandezii. Cei care au alimentat conflictul au fost olandezii, ei fiind aceia care i-au finanțat pe câțiva prinți germani și au încurajat atacul danezilor.

c) Perioada daneză, 1625-1629

Chiar dacă a primit fonduri de la olandezi, regele Christian al IV-lea al Danemarcei avea motive personale să se implice militar. În primul rând, fusese înfrânt fără drept de apel. Împăratul Ferdinand câștigase încă o dată incontestabil, de această dată cu ajutorul comandantului armatei imperiale, Wallenstein. Împăratul se afla acum la apogeul puterii, iar în 1629 el semnase Edictul de Restituire, un decret cu ajutorul căruia dorea să-și recupereze teritoriile luate de Biserica Romano-Catolică. Era limpede că până în acest moment Habsburgii profitaseră din plin de avantajele poziției lor. Victoria pe care o obținuse și caracterul arbitrar al edictului stârniseră nemulțumiri și invidii în rândul prietenilor împăratului, care s-au depărtat de el. În 1630, cu ocazia întrunirii Dietei Imperiale de la Regensburg, el avea să afle oficial ce mulți dușmani avea și ce șubredă îi era victoria.

d) Intervenția suedezilor din 1630

Aflat în culmea puterii, împăratul a fost sfătuit să-l înlăture pe Wallenstein, controversatul său general. După aceasta, însă, nu a mai avut pe cine să pună în fruntea luptei contra atacatorilor suedezi. Gustav Adolf, regele Suediei, a atacat Germania, dar din rațiuni tactice, s-a axat asupra părții de nord, fiindcă se temea de o ripostă din partea Habsburgilor. Mai apoi, cercetările au relevat faptul că principala sa motivație o constituise intenția de a-i apăra pe protestanți. Campania sa militară a avut un mare succes, punând serios în pericol avantajele de care se bucurau de cinci ani, mai ales, Habsburgii. Totuși, moartea regelui suedez, în 1632, survenită pe câmpul de luptă, i-a dat ocazie împăratului să-și recâștige poziția dominantă, după care susținătorii suedezilor au rămas fără lider. Armata imperială, compusă din austrieci și spanioli, a reușit să-i înfrângă pe suedezi la Nördlingen, în 1634, ceea ce a dus la câștigarea războiului. Prin pacea de la Praga, semnată în 1635, electorii de Saxonia și Brandenburg au acceptat condițiile împăratului. Părea că războiul se încheiase. În acest moment însă, au intrat în scenă francezii.

e) Intervenția Franței, 1635-1648

Cardinalul Richelieu, arhitectul politicii externe franceze în această perioadă, era hotărât să submineze puterea Habsburgilor, de aceea o perioadă a oferit susținere financiară adversarilor Spaniei și Austriei. În 1635, Franța a pornit război contra Spaniei, nu însă și contra Austriei. Deși cardinalul a fost de acord să-l sprijine pe Bernard de Saxa-Weimar în campaniile sale contra împăratului, de abia în 1638 s-a hotărât să atace Austria. Aceasta după ce Richelieu ajunsese la o înțelegere cu suedezii (un tratat, de fapt, ce a fost reînnoit în 1641). După moartea lui Bernard de Saxa-Weimar în 1639, francezii au preluat controlul asupra armatei. Aceste două armate – suedezii contra forțelor imperiale în nordul Germaniei și francezii contra Ligii Catolice (Bavaria) de-a lungul Rinului – treptat au erodat poziția Habsburgilor. Dacă la început nu era limpede de partea cui va înclina balanța, perioada 1630 -1640 a arătat clar că avantajul nu era în favoarea împăratului.

În 1642, învingătorii erau deja cunoscuți, așa că în 1643 au început negocierile de pace. Negocierile presupuneau un proces de durată, drept pentru care vreme de câțiva ani au avut loc diverse tatonări, în timp ce campania militară a continuat, dar fără rezultate concludente. La începutul perioadei moderne, cum este epoca la care ne referim, era greu de determinat limpede dacă un război se încheia sau nu. De asemenea, nu existau victorii clare și nici înfrângeri nete, ceea ce făcea de multe ori ca lupta să continue. Războiul suedezilor cu danezii le-a oferit un respiro Habsburgilor, dar până la urmă înfrângerile suferite de ei în 1645 și mai ales în 1648 i-au făcut să piardă războiul.

f) Pacea din Westfalia, 1648

Termenii tratatului de pace nu au fost chiar defavorabili împăratului. Cardinalul Mazarin (primul ministru francez) a descoperit că spațiul său de manevră fusese limitat de izbucnirea războiului civil, ceea ce a făcut ca Franța să nu câștige ce-și propusese. La fel s-a întâmplat cu suedezii, așa că, în final, nu s-a putut ajunge la o delimitare netă între învingători și învinși. Termenii tratatului de pace au lăsat Germania divizată. Dacă pacea avea să se dovedească de durată, atunci ar fi fost cu atât mai bine.

g) Cauzele războiului

În final, vom examina câteva aspecte generale ale războiului. Efectele economice și sociale au generat multe controverse între istorici. Unii au susținut ideea că a provocat un adevărat dezastru, alții au spus că s-a exagerat și că lucrurile nu au stat chiar așa de rău. În ultima vreme, s-a ajuns la consens în această privință, recunoscându-se că în anumite zone s-au produs distrugeri mari, dar în altele, nu. Pe de altă parte, anumite cauze au fost studiate de istorici, pe când altele nu, așa că nu se cunoaște chiar tot.

La fel de controversată este și originea religioasă a războiului. A fost acesta ultimul război religios, așa cum susțin anumite teorii? Dacă așa stau lucrurile, cum numim campaniile contra turcilor din anii 1680? A început ca un război religios și a sfârșit ca unul politic? A fost războiul o parte a unei „Revoluții militare"? Toate aceste chestiuni urmează să fie analizate în continuare.

■ Întrebări cheie

PROBLEMA CHEIE A fost Războiul de treizeci de ani a) o etapă a unui război mai lung, b) un război unic sau c) a fost alcătuit din mai multe conflicte distincte?

A existat cu adevărat un Război de treizeci de ani? Poate că e ciudat să ne începem studiul cu această înrebare, dar o vreme a dominat îndoiala printre istorici. Dintre istoricii care au ilustrat această tendință se remarcă Saul Steinberg, T.K. Rabb și Henry Kamen.[1]

Ideea de război unic poate fi atacată din două direcții. Pe de o parte, se poate spune că Războiul de treizeci de ani a fost alcătuit dintr-o serie de conflicte distincte, separate, cu mică legătură între ele, fără coerență; iar pe de altă parte, poate fi văzut doar ca o parte a unei lupte mai ample, de mai lungă durată, desfășurată pe tot cuprinsul european. Aceste două teorii pot fi unificate prin identificarea unor episoade care au aparținut conflictului amplu, altele rămânând însă separate și diferite.

În acest fel, perioada sa timpurie, Războiul din Boemia (1618-1623), ar putea fi considerată o revoltă desfăşurată în teritoriile ereditare habsburgice. Perioadele daneză şi suedeză (1625-1635) ar fi o parte a luptei pentru dominaţie în Baltica, iar ultima etapă, perioada franceză (1635-1648), poate fi interpretată ca o secvenţă a luptei pentru hegemonie în Europa (care nu s-a încheiat decât în 1659).

Chiar istoricii care au folosit pentru cercetările lor titulatura de „Războiul de treizeci de ani" au oferit de multe ori perspective diferite asupra aceloraşi evenimente. Dacă istoricul C.V. Wedgwood (1938) a susţinut că războiul era în esenţă un conflict al Germaniei (o poziţie nu lipsită de temei), francezul Georges Pagés (1939) a fost preocupat de importanţa rolului Franţei (care a şi avut un rol important). Cehul J.V. Polisensky (1971), pe de altă parte, a considerat că Boemia a jucat rolul cel mai important în întreaga desfăşurare a conflictului, ceea ce este un punct de vedere mai dificil de susţinut. Saul Steinberg (1966) a susţinut că problema majoră a fost rivalitatea dintre Franţa şi Spania, care, după el, a început în 1609 (în ciuda faptului că ciocnirea efectivă dintre cele două ţări nu a început mai devreme de 1635) şi a durat până în 1659.[2] Mai recent, în 1992, Nicola Sutherland a argumentat că războiul era parte a unui conflict franco-spaniol ale cărui origini datau de prin 1490 şi care nu s-a încheiat decât în 1743! Cercetătoarea consideră Războiul de treizeci de ani „un scenariu de ficţiune în mare parte, care, în ciuda acestui fapt, a devenit un mit indestructibil"[3] Desigur (dacă dăm la o parte cuvântul „mit") că este indestructibil dacă ne gândim ce s-a întâmplat cu adevărat!

Adevărul este că tocmai datorită complexităţii sale Războiul de treizeci de ani este dificil de abordat. Se pot trage confuzii tocmai datorită diverşilor participanţi, a motivelor lor diferite şi a implicării lor pe o perioadă limitată. Deseori, este dificil de identificat o temă comună pentru toţi, sau, dacă ea a existat, atunci ea nu caracterizează toată perioada. Din aceste motive, războiul pare a se fragmenta într-o serie de bătălii separate, sau se identifică cu un conflict mai mare, aşa cum au susţinut mulţi dintre aceşti istorici.

Orice punct de vedere revizionist aplicat curentului istoric tradiţional este binevenit, pentru că îi poate determina pe istorici să privească critic, dintr-o perspectivă nouă, lucrurile care le sunt familiare. O

cercetare nouă ne poate apropia de adevăr, dezvăluind noi documente sau folosind o perspectivă nouă, ori dând dovadă de mai multă obiectivitate. Totuşi, câteodată istoricii se opun curentului tradiţional de dragul polemicii, fără ca în spatele frondei lor să existe şi suficiente argumente, de aceea rareori această provocare oferă o alternativă solidă.

Nu e nici o îndoială că războiul poate fi privit din multe unghiuri, care sunt de multe ori fără legătură, ori sunt combinate între ele. Denumirea de „Război de treizeci de ani" are însă şi un scop practic, ceea ce înseamnă că este o etichetă care pare a reflecta evenimentele pe care le descrie. Dincolo de faptul că este mai dificil să găseşti coerenţă atunci când vorbeşti de o perioadă încă şi mai mare (aşa cum au încercat Steinberg şi Sutherland în studiile lor), problema celor care se opun conceptului de „Război de treizeci de ani" este că ei ignoră complet tocmai acele aspecte ale războiului care îi oferă acestuia coerenţă şi nu iau în considerare felul în care s-au raportat la evenimente contemporanii. Aceştia au văzut războiul ca pe un conflict neîntrerupt, cu o desfăşurare de 30 de ani, chiar dacă ei vorbesc de un război de cincisprezece ani în 1633, de un război de douăzeci de ani – în 1638, şi aşa mai departe. În mai 1648, chiar înainte ca luptele să înceteze, unul dintre delegaţii de la tratativele de pace a numit conflictul care i-a devastat ţara, şi s-a consemnat acest lucru, „războiul de treizeci de ani". La puţină vreme după ce războiul s-a încheiat, semnându-se Pacea din Westfalia, în octombrie 1648 un pamflet intitulat „O scurtă cronică a Războiului de treizeci de ani" le oferea cititorilor germani informaţii despre multe evenimente petrecute cu ocazia acestor lupte. În februarie 1649, săptămânalul englez *The Moderate Intelligencer* a început să publice o serie de articole cu titlul „Un rezumat al recentului Război de treizeci de ani din Germania", prezentare care începea cu perioada cehă, 1618-1623, urmată de cea olandeză şi daneză, şi aşa mai departe.[4]

Acestea erau păreri exprimate dintr-o perspectivă protestantă, pentru că observatorii catolici vedeau lucrurile puţin diferit, fiindcă pentru aceştia din urmă tema comună o reprezenta opoziţia faţă de împăraţii Ferdinand al II-lea şi Ferdinand al III-lea. Mulţi făceau distincţia între opoziţia internă a anilor 1620 (aceea din Boemia) şi cea străină (dintre Suedia şi Franţa) de după anii 1630. Şi cu toate acestea numele războiului a rămas acelaşi, astfel că timp de 300 de ani el nu s-a schimbat.

Acum trebuie să ne întrebăm de ce contemporanii au ales această denumire – probabil pentru că o considerau conformă cu adevărul. Trebuie să ținem cont și de faptul că multe dintre denumirile evenimentelor istorice – Contrareforma, Revolta din Țările de Jos, Epoca Absolutismului, etc. – sunt creații ale istoricilor, iar contemporanii nu le-ar fi numit ca atare. Faptul că Războiul de treizeci de ani a fost recunoscut de contemporani îi dă denumirii un anume prestigiu al vechimii. În orice caz, numele său are un temei. Războiul a avut o coerență geografică – luptele s-au dus pe teritoriul Sfântului Imperiu Romano-German, în Germania. A fost un „Război german", așa cum a spus un contemporan. A avut coerență politică – luptele s-au purtat pentru a impune puterea politică habsburgă a Casei de Austria în cadrul Imperiului Romano-German. Au existat anumiți factori care au oferit războiului coerență, i-au marcat începutul și sfârșitul. Bineînțeles că războiul a fost compus din perioade, dar Habsburgii austrieci, Imperiul Romano-German și Germania par să fi fost elemente comune tuturor acestor perioade. Este tentant să spunem că războiul a avut și o coerență religioasă – catolici contra protestanți – dar aceasta nu ar fi întrutotul adevărat. Cu toate acestea, la începuturile sale a avut și acest caracter, până prin anii 1620, deși pentru mulți dintre contemporani el și-a păstrat caracterul religios până la sfârșit (vezi pagina 115). Conflictul religios a ieșit la iveală și cu ocazia tratativelor de pace.

Desigur că puteți spune că această chestiune nu poate fi decisă, iar problema dacă a existat sau nu un fenomen numit Războiul de treizeci de ani nu este rezolvată încă. Este doar una dintre numeroasele probleme iscate de această dezbatere istorică. Altele chestiuni ce vor fi analizate în acest studiu sunt:

- A fost un război sau mai multe?
- A fost doar o parte a unei lupte europene mai ample?
- De ce a început războiul în momentul respectiv?
- De ce a durat așa de mult?
- Care a fost efectul intervențiilor străine?
- Care era miza?
- A fost un război religios?
- Care au fost consecințele economice și sociale?
- Care au fost rezultatele?

- A fost o înfrângere pentru Habsburgi?
- Și-au atins scopurile francezii?
- A întârziat războiul dezvoltarea Germaniei?

3 Sfântul Imperiu Romano-German

PROBLEMA CHEIE Ce a fost Sfântul Imperiu Romano-German?

a) Originile

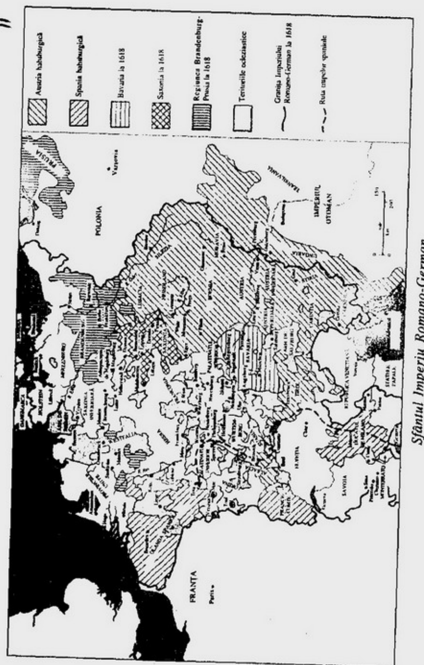
Partea de apus a Imperiului Roman s-a desprins de acesta în mod oficial în anul 476 e.n. odată cu înlăturarea ultimului său împărat, Romulus Augustulus. Din motive care nu sunt complet clare, Carol cel Mare, conducătorul francilor, a reconstituit *Imperium Romanum* în anul 800, când a fost încoronat împărat la Roma. Totuși, în această formă, acoperind teritoriile de azi ale Franței, Italiei și Germaniei, imperiul nu a rezistat mult și curând s-a împărțit în trei. Regiunea de răsărit, cunoscută drept „Germania", după limba predominantă aici, a păstrat denumirea de „Sfântul Imperiu Romano-German", în ciuda faptului că *Germania* nu a făcut niciodată parte din Imperiul Roman. Această zonă a evoluat ca o regiune în care s-au suprapus jurisdicții feudale (adică câteva stătulețe separate), tendință care a continuat și sub cele trei mari dinastii ale perioadei medievale târzii (Ottoniene, Saliene și Staufen). Din 1273, practica de a alege fiecare nou împărat (așa cum papa este ales de prinții bisericii, cardinalii) a șubrezit și mai mult monarhia, blocând orice posibilitate de continuitate. Prin Bula de aur din 1356, cei șapte prinți conducători ai imperiului erau desemnați drept singurii electori – adică arhiepiscopii din Mainz, Köln și Trier, și conducătorii regiunilor Brandenburg, Saxonia, Boemia și Palatinat. În acest fel, în hățișul de jurisdicții ce domina imperiul, împăratului îi mai rămânea puțină putere juridică reală. Era un titlu impresionant, dar nu acoperea o putere pe măsură. Acest sistem a provocat multe tulburări în Germania, și din 1438 – în efortul de a crea stabilitate politică și continuitate – electorii au ales împărații dintre membrii unei singure familii, dinastia de Habsburg, deși în acest fel au fost provocate tensiuni între interesul dinastic și cel personal al

împăratului, pe de-o parte, şi interesele mai generale, imperiale, pe de altă parte.

b) Poziţia geografică

Prin secolul al XV-lea, imperiul a ajuns să fie numit Sfântul Imperiu Roman de naţiune germană, un titlu care a fost oficial adoptat în 1512. Cu toate acestea, imperiul nu a avut niciodată un singur grup lingvistic sau naţional. Deşi în această perioadă partea centrală era compusă din teritoriul Germaniei de azi şi al Austriei, de asemenea al Luxemburgului, Belgiei, Olandei, al unei părţi din Burgundia (numită atunci Franche-Comté) şi al Republicilor Cehă şi Slovacă (cunoscute atunci ca regatul Boemia, cu teritoriile subordonate Moravia, Lusacia şi Silezia); la acestea se adăugau Elveţia, câteva provincii şi oraşe din partea de nord a Italiei, ce făceau parte doar în mod formal din imperiu, în practică legăturile fiind foarte slabe. În interiorul „Germaniei", care reprezenta centrul, se aflau peste 1000 de unităţi politice separate, multe fiind foarte mici, incluzând aproximativ 400 de domenii ale cavalerilor imperiali, care puteau, fiecare, să aibă în proprietate doar o parte a unui sat. Pe de altă parte, câteva jurisdicţii erau foarte întinse. Dacă lăsăm deoparte teritoriul habsburgic, cele mai mari state erau Saxonia, Brandenburg şi Bavaria, urmate de Palatinat, Hessen, Trier şi Württemberg – deşi Palatinatul era divizat, aceeaşi soartă urmând să o aibă şi Hessen.

Se poate spune în acest sens că imperiul era vast, cosmopolit şi divers. Autoritatea împăratului asupra sa nu era egală, el conducea direct doar în proprietăţile sale personale, dinastice. Electorii, împreună cu alţi prinţi, seniori feudali, clerici, instituţii ecleziastice, oraşe autonome şi sate-comună dominau asupra restului teritoriilor prin intermediul unui sistem complex de forme de proprietate. Tocmai această suveranitate fragmentată şi caracterul difuz al puterii politice au făcut ca Imperiul Romano-German să capete un renume atât de ciudat. Cercetătorii germani din secolul al XIX-lea au considerat puterea politică descentralizată un semn de slăbiciune care a întârziat procesul de unificare naţională (Germania nu s-a unificat până în 1871) şi a lăsat „Germania" să joace timp de secole un rol istoric marginal. În acest sens, pentru că imperiul nu a reuşit să se transforme într-un stat

Sfântul Imperiu Romano-German

Sfântul Imperiu Romano-German

modern, a prins ideea conform căreia el nu a putut să se opună nici valului Reformei, nici Războiului de treizeci de ani. Pe scurt, Imperiul Romano-German a fost un dezastru, teatrul unui măcel, spațiul unui eșec, și după 1648, s-a aflat mereu în declin, chiar aproape de colaps. Totuși, în ultima vreme, istoricii au abordat o altă perspectivă (un exemplu al revizionismului care a început să rodească de mai mult timp), analizând imperiul conform specificului său. Văzut în această lumină, imperiul și instituțiile sale au fost considerate structuri active și utile. Imperiul a servit unui scop, a fost apreciat de supușii săi, iar instituțiile sale au evoluat, adaptându-se unor circumstanțe schimbătoare.

c) Organizarea

Cum era organizat imperiul? El avea o ciudată „structură politică multi-etajată subordonată autorității generale a împăratului, dar neaflată sub controlul său direct".[5] Totuși, pe la sfârșitul secolul al XV-lea, natura exactă a puterii și responsabilității conducătorului în interiorul imperiului nu era deloc clară. Deziluzia provocată de conducerea asigurată de Frederic al III-lea (1440-1493) a condus la ceea ce s-a numit mișcarea de „reformă imperială". Pentru că succesorul său, Maximilian I (1493-1519) a fost preocupat de modificări la nivel dinastic, a făcut și schimbări de organizare. Din 1495, principala adunare a reprezentanților, *Reichstag*, a devenit forum pentru dezbateri; în 1495 și 1498 au luat naștere cele două curți imperiale, *Reichskammergericht* și *Reichshofrat*. În consecință, și imperiul a fost subdivizat în regiuni numite *Kreise* sau Cercuri.

Majoritatea electorilor se temeau de absolutismul imperial (aceasta înseamnă că ei se temeau ca împăratul să nu-și extindă controlul direct asupra imperiului ca atare), dar sunt puține documente care să ateste că împărații s-au gândit serios vreodată la acest lucru: pretențiile lor erau mai degrabă dinastice decât imperiale. Totuși pentru a preîntâmpina orice alunecare către o conducere imperială directă, conducătorii provinciilor au început să-și susțină dreptul de reprezentare la nivel național. În acest fel, ei au contribuit la dezvoltarea unor instituții precum Reichstag-ul sau Cercurile. Oricum, dimensiunile imperiului depășeau capacitatea conducătorilor de a susține o administrație

centralizată; funcțiile cheie trebuiau asigurate de conducători din provincii și din Cercuri. Deși apariția unor provincii distincte în interiorul imperiului era o tendință de lungă durată, doar puține aveau potențialul necesar de a supraviețui ca state independente viabile în afara structurii imperiale. De aceea, majoritatea aveau nevoie de un împărat activ care să le susțină interesele comune. Au existat temeri în privința unor împărați slabi sau indeciși precum Rudolf al II-lea (1576-1612) și Matthias (1612-1619), dar și în cazul unora considerați a fi prea preocupați de interese dinastice, precum Frederic al III-lea, Maximilian și, desigur, Carol Quintul (1519-1556).

i) Puterile împăratului

Care erau puterile împăratului? Avea importante puteri feudale și putea să facă uz de protecție, acordînd titluri nobiliare, făcând numiri în cadrul bisericii, numind judecători în cadrul curților imperiale și stabilind programul Reichstag-ului. Totuși, din 1519 încolo, pentru a declara război, el avea nevoie de aprobarea prinților electori, astfel că a ajuns să-și împartă puterea cu cea a Reichstag-ului, când era vorba de legislație și fiscalitate (fonduri), de chestiuni militare și diplomatice – deși putea institui singur impozite pentru apărare, mai ales în fața pericolului turcesc. Paradoxal poate, introducerea impozitelor le întărea poziția prinților, întrucât ei erau cei răspunzători pentru colectarea lor, ceea ce îi ajuta să-și legitimeze sistemele fiscale embrionare. Conducerea imperială și-a pierdut în timp caracterul feudal, iar statutul împăratului de apărător al Bisericii Catolice a fost subminat de mișcarea de Reformă.

Împărații Imperiului Romano-German

Frederic III	1440-1493
Maximilian I	1493-1519
Carol Quintul	1519-1556
Ferdinand I	1556-1564
Maximilian II	1564-1576
Rudolf II	1576-1612
Matthias	1612-1619
Ferdinand II	1619-1637
Ferdinand III	1637-1657

ii) Reichstag-ul

Reichstag-ul s-a format pornind de la întâlnirile electorale ținute în perioadele de *interregna* (adică între moartea unui împărat și alegerea altuia), dar a devenit apoi un organism cu atribuții mult mai complexe. Nu era un organ de reprezentare – era o adunare a unor prinți cu privilegii, atât laice cât și ecleziastice (ca de exemplu, arhiepiscopii) și mai târziu îi includea și pe conți, prelați (de exemplu, episcopii), anumite orașe imperiale sau libere (adică acele orașe care s-au dezvoltat dincolo de granițele fiefurilor imperiale și ale prinților). În forma sa finală, el era format din trei *curia* sau adunări. Prima era adunarea celor șapte electori, care luase ființă în 1273; a doua era cea a prinților, având ranguri laice sau ecleziastice, care apăruse pe la 1480. Numărul membrilor acestei adunări a crescut în secolul al XVI-lea de la 100 la 200-300. Adunarea orașelor imperiale (niciodată mai multe de 87) reprezenta forma evoluată a conferințelor cetățenești ale secolului al XV-lea; acestei adunări i s-a permis să participe la *Reichstag* din 1582. Totuși, ea nu a fost confirmată oficial decât în 1648.

Sesiunile se țineau la Regensburg sau Augsburg, durau între cinci săptămâni și zece luni (între 1495 și 1654 au avut loc 40-45 de sesiuni). În ciuda acutei polarizări religioase din perioada 1576 -1603, *Reichstag*-ul a continuat să funcționeze, ținut în viață de teama față de o iminentă invazie turcească. Curând însă activitatea lui s-a dovedit lipsită de eficiență.

iii) Curțile imperiale

Curțile imperiale au luat ființă pentru a înlocui justiția persoanei (adică justiția exercitată numai de către împărat). A apărut o curte de apel autonomă care judeca imparțial. *Reichskammergericht* (Cabinetul de judecată imperial) s-a înființat la Speyer, în anul 1495, iar Maximilian a pus bazele unei instituții rivale – *Reichshofrat* (Consiliul aulic) în Praga (apoi în Viena) în 1498 (Burgundia, Olanda, Belgia, Luxembrug și provincia Franche Comté au fost exceptate). Activitatea curților supreme era lentă, ele fiind structuri conservatoare, dar avea totuși tendința de finalizare, ajungând la decizii posibile, de compromis, ceea ce s-a dovedit un bun substitut pentru violență. Cu toate aceastea, spre sfârșitul secolului al XVI-lea, diferendele religioase au dus la desființarea lor, când oamenii au început să simtă că deciziile nu mai erau obiective. Ca urmare a acestei atitudini, ele au fost ignorate.

iv) Cercurile

Mai mare semnificație au avut probabil Cercurile, așa numitele *Kreise*, care au fost create din rațiuni de apărare și pentru menținerea ordinii publice. În 1500, au apărut șase astfel de organisme, iar în 1512 – alte patru. Din nou, Burgundia a fost exclusă (mai târziu, în 1548, motivul a fost alipirea sa la Casa spaniolă a dinastiei de Habsburg) așa cum s-a întâmplat cu regatul Boemiei și domeniile înrudite.

Cercurile nu se preocupau doar de chestiunile militare și de menținerea ordinii publice, ele au ajuns să se implice în probleme de administrare fiscală și în alegerea judecătorilor pentru *Reichskammergericht*. Structura acestor organisme furniza infrastructura pe care micile state nu o putea dezvolta singure. De aceea, cele mai active Cercuri erau acelea care acopereau o proporție mai mare de domenii slab dezvoltate. Altele au ajuns să fie dominate de teritorii mai mari (cum ar fi Bavaria, Saxonia etc.).

v) Biserica imperială

Biserica imperială era alcătuită dintr-un număr mare de domenii ecleziastice (lista de impozite a anului 1521 conținea 50 de prinți cu funcții ecleziastice și 83 de prelați), iar trei dintre cei șapte electori erau oameni ai bisericii. Biserica imperială se bucura de o relație strânsă cu împăratul, care era un apărător al catolicismului. Totuși, după cum am menționat, apariția protestantismului după anul 1517 a provocat o scindare confesională pe termen lung.

În primul rând, ea a condus la secularizarea pământurilor bisericii – adică, pământul Bisericii Catolice a fost luat de protestanți. Aceasta se întâmpla fie prin convertirea unui episcop sau arhiepiscop la protestantism, care apoi își transforma pământul într-o proprietate laică, într-un mic stat, sau, mult mai des întâlnit, anexând sau incorporând proprietatea respectivă în teritoriile secularizate protestante atunci când posturile ecleziastice din dioceze deveneau vacante. Württemberg, Hessa și Saxonia, toate aceste regiuni și-au extins considerabil pământurile prin această metodă. Pacea confesională de la Augsburg

PACEA CONFESIONALĂ DE LA AUGSBURG

Pacea de la Augsburg recunoştea dreptul fiecărui conducător din provinciile imperiului de a hotărî confesiunea supuşilor săi, între cea catolică şi luterană (calvinismul nu era inclus– întrucât în această etapă el nu avea un mare impact în Germania). Mai târziu, acest principiu avea să fie numit *cuius regio, eius religio* (a cui este puterea, a aceluia este şi confesiunea). Singurele excepţii au fost oraşele libere imperiale şi domeniile ecleziastice catolice. În opt dintre oraşele care în acea vreme nu erau nici complet catolice, nici luterane, ambele confesiuni trebuiau, teoretic, să coexiste la paritate. În ceea ce priveşte domeniile ecleziastice catolice, dacă un episcop sau un arhiepiscop devenea luteran, el trebuia să cedeze locul unui catolic pentru ca teritoriul respectiv să rămână catolic. Arhiepiscopul de Köln care s-a convertit la protestantism, în anii 1580, a fost forţat de trupele spaniole şi bavareze să renunţe la domeniul său. Această măsură, numită Rezerva Ecleziastică (*reservatum ecclesiasticum*) a fost inclusă între termenii tratatului de pace ca decret imperial, fără acceptul protestanţilor şi fără să fie votată de către dietă. În final, s-a ajuns la o declaraţie secretă (*Declaratio Ferdinandi*) ca nobilii şi oraşele aflate în teritoriile ecleziastice catolice de dinainte de 1555, care erau deja luterane, să continue să facă parte din această confesiune; totuşi legea nu prevedea clar acest lucru. Într-adevăr, pentru că multe lucruri nu erau clare, ambele părţi au apelat la curţile imperiale pentru a li se face dreptate, chiar dacă în final protestanţii au ajuns să suspecteze de subiectivism deciziile luate de judecătorii catolici. O altă complicaţie a apărut o dată cu rapida răspândire a calvinismului după 1555, o confesiune nerecunoscută de tratatul de pace.

din 1555 a fost menită să pună capăt acestui proces (vezi în text paragraful cu Pacea de la Augsburg).

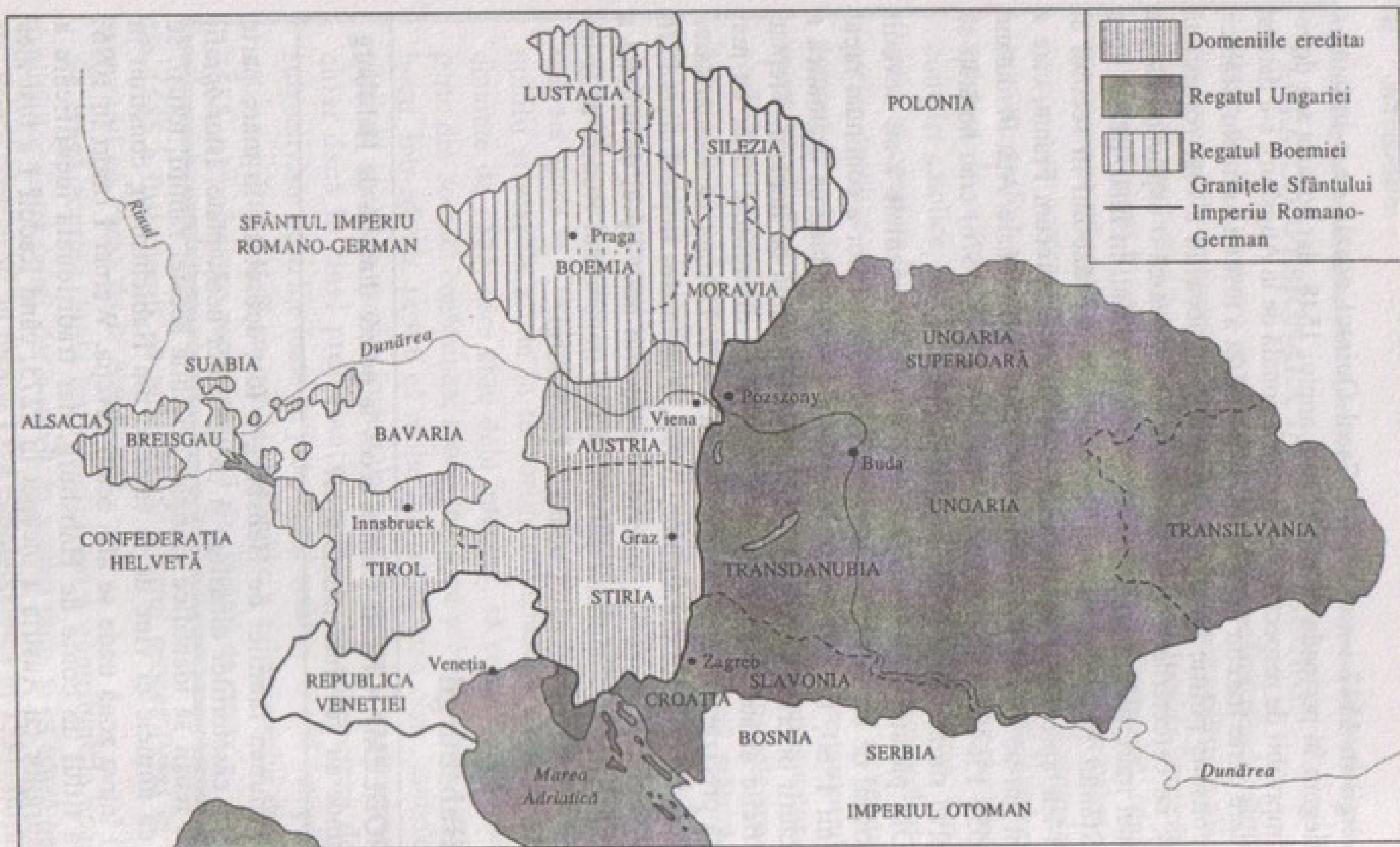
Pe lângă acestea, lupta între confesiuni a contribuit la apariţia rivalităţilor dintre prinţi, dar a servit, în acelaşi timp, şi ca scuză pentru ele. Prinţii protestanţi au format Liga Schmalkaldică în 1531. Înfrângerea ligii în 1547 i-a oferit lui Carol Quintul ocazia de a impune o înţelegere în perioada de interimat a anului 1548, dar aceasta s-a dovedit imposibil de respectat. Pacea confesională de la Augsburg s-a datorat în mare parte fratelui lui Carol, Ferdinand, şi a fost un exemplu strălucit de consens politic în cadrul imperiului. Pacea nu a fost respectată total, iar cercetările recente au încercat să găsească o explicaţie asupra duratei mari, nelimpezind însă şi eşecul ei parţial. În final, trebuit spus că Sfântul Imperiu Romano-German a evitat războiul în secolul al XVI-lea, spre deosebire de o ţară vecină cu el, precum Franţa, care a intrat într-un violent război civil din cauze confesionale. Atât Ferdinand I (1556-1564) cât şi Maximilian al II-lea (1564-1576) erau hotărâţi să rezolve situaţia fără să recurgă la război.

Din păcate, planul nu a funcţionat. Evenimentele s-au dovedit imposibil de controlat, iar secularizarea proprietăţilor a continuat rapid în anii 1560, 1570 şi 1580. Aceasta a dus la reducerea dramatică a structurii bisericii imperiale, făcând-o dependentă de împărat. Treptat, bisericile aflate în adversitate şi-au marcat diferenţele chiar cu mai multă precizie, iar scindarea a devenit totală. Desigur că secularizarea a dus la fărâmiţarea domeniilor. Totuşi, destrămarea treptată după 1576 a înţelegerilor încheiate anterior s-a datorat mult lipsei de unitate a Habsburgilor şi complexei personalităţi a împăratului Rudolf al II-lea (1516-1612). Să revenim acum la Habsburgi.

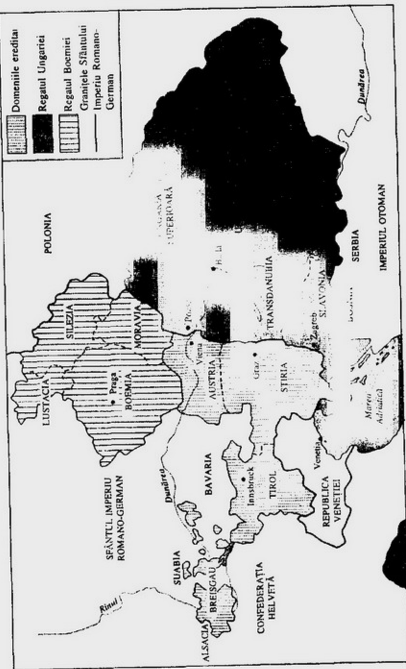
Habsburgii

PROBLEMA CHEIE Cum a acces la putere dinastia de Habsburg şi unde au guvernat membrii ei?

Ascensiunea familiei de Habsburg a fost deosebită, în mare parte datorită căsătoriilor dinastice şi moştenirilor neaşteptate. Istoriografii nu au reuşit să identifice complet originile acestei familii; totuşi, se ştie că numele ei vine de la castelul din Habichtsburg construit în 1020 într-o zonă unde se află acum Elveţia. Werner I (mort în 1096) purta titlul de conte de Habsburg, dar tradiţionala identificare a Habsurgilor cu Austria a început în 1273, când Rudolf I a fost ales

Monarhia austriacă la 1526

Monarhia austriacă la 1526

rege al Germaniei, iar mai târziu, în 1282, el a lăsat Austria și Stiria celor doi fii ai săi. Linia de descendență neîntreruptă a împăraților Hasburgi a început în 1438 cu Albrecht al II-lea. Pământurile ereditare ale Habsburgilor în această etapă formau o zonă întinsă, suficient de mare și de bogată pentru a transforma această dinastie într-una dintre cele mai de seamă familii din imperiu și de aceea candidata favorită la titlul imperial. Teritoriile ereditare, sau *erbländer*, cum erau numite, se compuneau din Austria, Carintia, Stiria, Carniola, Tirol, Alsacia, Breisgau și câteva domenii de lângă Dunăre, după cum se poate observa pe harta de la pagina 18.

În 1477, Maximilian, fiul lui Frederic al III-lea, s-a căsătorit cu Maria de Burgundia, iar fiul lor Filip a moștenit o mare parte din teritoriul burgund, incluzând părți ale Olandei, Belgiei și Luxemburgului de azi, ca și regiunea Franche - Comté („comitatul liber“ al Burgundiei, opus ducatului, care se afla în Franța). În 1496, Maximilian i-a facilitat lui Filip căsătoria cu Ioana, moștenitoarea regatelor Castiliei (și al viitoarelor cuceriri din America) și Aragonului (care includea insulele Baleare, Sardinia, Neapole și Sicilia). Filip a fost pentru scurtă vreme rege al Castiliei, dar a murit prematur. Totuși acest întreg teritoriu a ajuns să fie condus de o singură persoană, împăratul Carol Quintul (1519-1556), care a adăugat regiunilor existente și ducatul Milano. S-a dovedit un teritoriu prea greu de controlat pentru un singur om, iar în 1522 el l-a numit în fruntea teritoriilor ereditare din imperiu pe fratele său Ferdinand, care a fost ales rege al Boemiei și Ungariei în 1526, ca să facă față mai bine pericolului turcesc (ca să înțelegeți mai bine aceste lucruri este foarte important să vedeți arborele genealogic al acestei familii, de la pagina 20).

A existat, de asemenea, înțelegerea ca Ferdinand să-i urmeze lui Carol pe tronul imperial. În 1531 este numit „rege al romanilor". Totuși, întrucât Carol dorea să-i lase fiului său Filip cea mai mare parte din teritoriile moștenite, el a acceptat împărțirea care avusese loc în sânul dinastiei. Între octombrie 1555 și ianuarie 1556, la Bruxelles, Carol Quintul a abdicat renunțând la toate titlurile, imperial, regal, la cele princiare, lăsând partea leului fiului său Filip al II-lea de Spania (adică Burgundia/Țările de Jos, Spania, posesiunile din America și Italia). Deși Ferdinand a devenit împărat, prezența „spaniolă" din nordul Italiei

FREDERIC III, împărat, 1448-1493

CAROL, duce de Burgundia (mort în 1477)

FERDINAND = ISABELA,
rege de Aragon 1479-1516
regină a Castiliei 1475-1504

MAXIMILIAN I = MARIA
împărat 1493-1519

Filip, duce de Burgundia (mort în 1506)

Ducele de Savoia = (2) Margareta, (1) = Ioan (mort în 1497)
regenta Țărilor de Jos

Ioana cea Nebună (moartă în 1555)

Caterina de Aragon = HENRIC VIII, rege al Angliei 1509-1547

FRANCISC I, = Eleanor
rege al Franței 1515-1547

CAROL QUINTUL, împărat 1519-1556

Isabela = CHRISTIAN II, rege al Danemarcei 1513-1523

FERDINAND I = Ana
împărat 1556-1564

LUDOVIC II, = Maria,
rege al Ungariei 1516-1526
regenta Țărilor de Jos

Catarina = IOAN III, rege al Portugaliei 1521-1557

FILIP II, rege al Spaniei 1556-1598

FILIP III, rege al Spaniei 1598-1621

LUDOVIC XIII, rege al Franței 1610-1643 = Ana de Austria

FILIP IV, rege al Spaniei 1621-1665

LUDOVIC XIV = Maria Thereza
rege al Franței 1643-1715

CAROL II, rege al Spaniei 1665– 1700

Ludovic Delfinul (mort în 1711)

Ludovic, duce de Burgundia (mort în 1712)

FILIP V, rege al Spaniei 1700-1716

LUDOVIC XV, rege al Franței 1715-1774

MAXIMILIAN II, împărat 1564-1576

Carol, arhiduce de Stiria

RUDOLF II, împărat 1576-1612

MATTHIAS, împărat 1612-1619

FERDINAND II, împărat 1619-1637

FERDINAND III, împărat 1637-1657

LEOPOLD I, împărat 1657-1705

IOSIF I, împărat 1705– 1711

CAROL IV, împărat 1711-1740

Arborele genealogic al familiei de Habsburg

20

FREDERIC III, împărat, 1448-1493
CAROL, duce de Burgundia (mort în 1477)
MAXIMILIAN I = MARIA
împărat 1493-1519

FERDINAND = ISABELA,
rege de Aragon 1479-1516
regină a Castiliei 1475-1504

Filip, duce de Burgundia (mort în 1506)
Ducele de Savoia = (2) Margareta, (1) = Ioan (mort în 1497)
regenta Țărilor de Jos
Ioana cea Nebună (moartă în 1555)
Caterina de Aragon = HENRIC VIII, rege al Angliei 1509-1547

FRANCISC I, = Eleanor
rege al Franței 1515-1547
CAROL QUINTUL, împărat 1519-1556
Isabela = CHRISTIAN II, rege al Danemarcei 1513-1523
FERDINAND I = Ana
împărat 1556-1564
LUDOVIC II, = Maria, regenta Țărilor de Jos
rege al Ungariei 1516-1526
Catarina = IOAN III, rege al Portugaliei 1521-1557

FILIP II, rege al Spaniei 1556-1598
FILIP III, rege al Spaniei 1598-1621
LUDOVIC XIII, rege al Franței 1610-1643 = Ana de Austria
FILIP IV, rege al Spaniei 1621-1665
LUDOVIC XIV, rege al Franței 1643-1715 = Maria Thereza
CAROL II, rege al Spaniei 1665–1700
Ludovic Delfinul (mort în 1711)
Ludovic, duce de Burgundia (mort în 1712)
FILIP V, rege al Spaniei 1700-1716
LUDOVIC XV, rege al Franței 1715-1774

MAXIMILIAN II, împărat 1564-1576
Carol, arhiduce de Stiria
RUDOLF II, împărat 1576-1612
MATTHIAS, împărat 1612-1619
FERDINAND II, împărat 1619-1637
FERDINAND III, împărat 1637-1657
LEOPOLD I, împărat 1657-1705
IOSIF I, împărat 1705–1711
CAROL IV, împărat 1711-1740

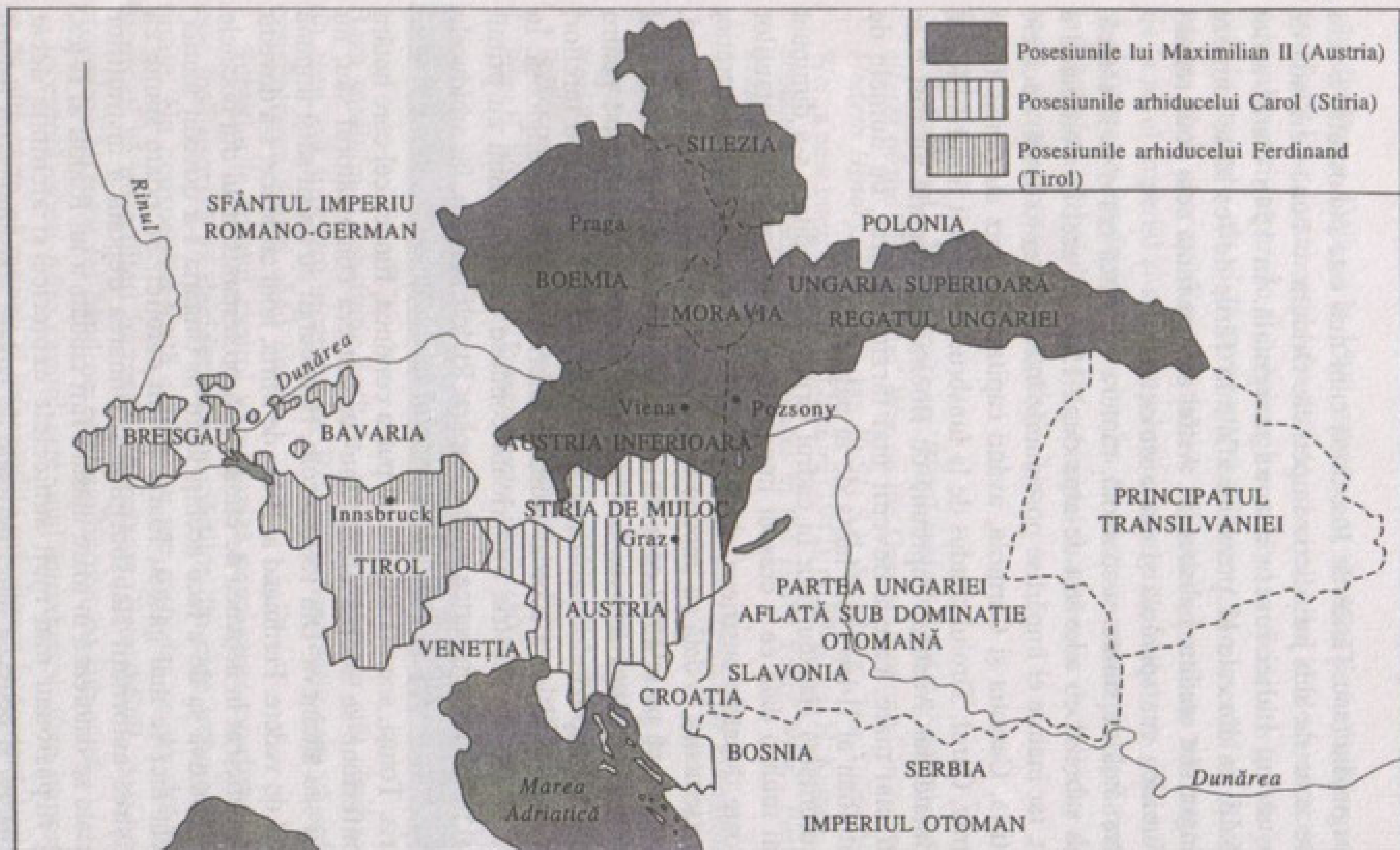
Arborele genealogic al familiei de Habsburg

21

Posesiunile lui Maximilian II (Austria)
Posesiunile arhiducelui Carol (Stiria)
Posesiunile arhiducelui Ferdinand (Tirol)

Rinul
SFÂNTUL IMPERIU ROMANO-GERMAN
POLONIA
BOEMIA
Dunărea
BREISGAU
BAVARIA
zsony
STIRIA DE MIJLO
Graz
Innsbruck
TIROL
PRINCIPATUL TRANSILVANIEI
PARTEA UNGARIEI AFLATĂ SUB DOMINAȚIE OTOMANĂ
AUSTRIA
VENEȚIA
SLAVONIA
CROAȚIA
BOSNIA
SERBIA
Dunărea
Marea Adriatică
IMPERIUL OTOMAN

Împărțirea teritoriilor din 1564

Împărțirea teritoriilor din 1564

şi Burgundia (sau Ţările de Jos, după cum mai este cunoscută) a scos aceste zone de sub jurisdicţia imperială. Oricum, o bună perioadă de timp nordul Italiei fusese o zonă marginală. În 1548 Carol a dat dispoziţii ca din cele 17 provincii aflate în Ţările de Jos să se formeze un singur stat ereditar habsburgic. Astfel au luat fiinţă cele două ramuri ale familiei, cea spaniolă şi cea austriacă.

Deşi faţă de surata ei spaniolă, ramura austriacă era o rudă săracă, ea s-a şubrezit cu adevărat de abia după 1564. În acel an Ferdinand a murit, iar înainte el împărţise posesiunile între cei trei fii ai săi: ducatele de Stiria, Carintia şi Carniola, având capitala la Graz au rămas fiului mai mic, Carol; Tirolul condus de la Innsbruck a revenit fiului mijlociu, Ferdinand, iar Austria, împreună cu Boemia şi Ungaria au fost date fiului mai mare, care a devenit mai târziu împărat, cu numele de Maximilian al II-lea (vezi harta de la pagina 21).

Autoritatea Habsburgilor în cadrul teritoriilor ereditare s-a diminuat şi mai mult o dată ce a crescut importanţa adunărilor reprezentanţilor din toate ducatele austriece, după 1564, larg dominate de aristocraţie, şi, de asemenea, o dată cu impunerea tot mai mare a a protestantismului. S-a estimat că pe la 1580 cam 90 la sută dintre nobilii din Austria erau protestanţi. Pe lângă aceasta, în 1568 şi 1571, drept recompensă pentru acceptarea impozitelor pentru apărarea imperiului împotriva turcilor, Maximilian al II-lea a acordat Austriei Inferioare libertate religioasă. În 1578, statele din Austria Superioară conduse de protestanţi au primit acelaşi privilegiu din partea noului împărat Rudolf al II-lea, iar arhiducele Carol a fost nevoit să-i urmeze exemplul în ducatele Carintia, Carniola şi Stiria. Totuşi, această situaţie nu putea continua, fiindcă cel care hotăra ce confesiune se adoptă oficial într-un stat era conducătorul său, nu supuşii sau altcineva. Din 1590 încolo, Habsburgii au reuşit să-şi impună punctul de vedere. Ferdinand al II-lea de Stiria, noul arhiduce, s-a dovedit cel mai eficient în acţiunea de eliminare a protestantismului din ducatele sale. Tentativa sa de a face acelaşi lucru în Ungaria s-a dovedit inutilă, întrucât aici se mai găseau foarte puţini catolici. Se poate spune că prăbuşirea autorităţii Habsburgilor şi ruinarea treptată a instituţiilor imperiale se datorează în mare măsură firii ciudate a lui Rudolf al II-lea. Pe el îl pasionau mai mult subiectele ezoterice şi alchimia decât guvernarea, şi petrecea lungi perioade de izolare auto-impusă în palatul său din Praga. Deja pe la 1598 starea sa de sănătate se înrăutăţise atât de tare încât lăsa documentele nesemnate, ceea ce a dus la blocarea activităţii administraţiei imperiale şi habsburgice, creând un periculos gol de putere atât în imperiu cât şi în teritoriile ereditare. Cum secolul al XVII-lea anunţa zorii unor sciziuni din motive religioase, paralizia administrativă de la nivel imperial şi slăbirea puterii dinastiei de Habsburg s-au adăugat şi ele situaţiei explozive. Bineînţeles că nu doar aceste probleme au dus la izbucnirea războiului, dar ele au impus luarea unor decizii, dar despre toate acestea în capitolul următor.

Referinţe

1 T.K. Rabb (ed.), *The Thirty Years' War* (Lexington, 1964) şi studiul său „The effects of the Thirty Years' War on the German economy" în *Journal of Modern History*, 34 (1962), pp. 40-51; S.H. Steinberg „The Thirty Years' War: a new interpretation" în *History* (1947), pp.89-102; şi H. Kamen, „The economic and social consequences of the Thirty Years' War", *Past and Present*, 39 (1968), pp.44-61.
2 S.H. Steinberg, *The Thirty Years' War and the Conflict for European Hegemony* (New York, 1966).
3 N.M. Sutherland, „The Origins of the Thirty Years' War and the structure of European politics", *English Historical Review*, 107 (1992), p.587.
4 Vezi Ronald G. Asch, *The Thirty Years' War* (Macmillan, 1997), p.3 şi Geoffrey Parker (ed.), *The Thirty Years' War* (Routledge, 1984), p. xiii.
5 Peter H. Wilson, *The Holy Roman Empire 1495– 1806* (Macmillan, 1999), p.9.

Să studiem Capitolul I

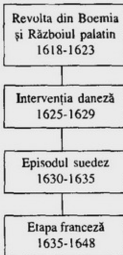
Baza studiului o constituie notiţele, ele sunt necesare atât când scrieţi un eseu, cât şi pentru recapitulare. Este un proces activ care vă solicită concentrarea atunci când citiţi.

Subtitlurile acestui capitol vă uşurează parcugerea cuprinsului. Nu este însă uşor să vă decideţi asupra părţilor din care trebuie să luaţi notiţe. Nu conspectaţi toată cartea, nu are rost, dar pe de altă parte, încercaţi să nu omiteţi lucrurile importante. Este dificil, desigur, să procedezi în acest fel când nu eşti familiarizat cu subiectul.

În esenţă, acest prim capitol este unul introductiv. Este important, pe de altă parte, să reţineţi şi informaţiile referitoare la contextul epocii. Capitolul are patru părţi:

Schema sumarului

Etapele războiului

i) Prima parte tratează despre istoriografia subiectului şi evidenţiază anumite întrebări cheie apărute în studiile istoricilor. Este foarte important să ţineţi minte aceste întrebări când parcurgeţi cartea.

ii) A doua secţiune este o trecere în revistă a conţinutului cărţii şi este subîmpărţită în paragrafe de la a la g, corespunzând în mare capitolelor cărţii.

Următoarele două secţiuni tratează despre contextul epocii până la secolul al XVII-lea, scoţând în evidenţă următoarele subiecte:

iii) Sfântul Imperiu Romano-German – această secţiune este împărţită după următoarele titluri:

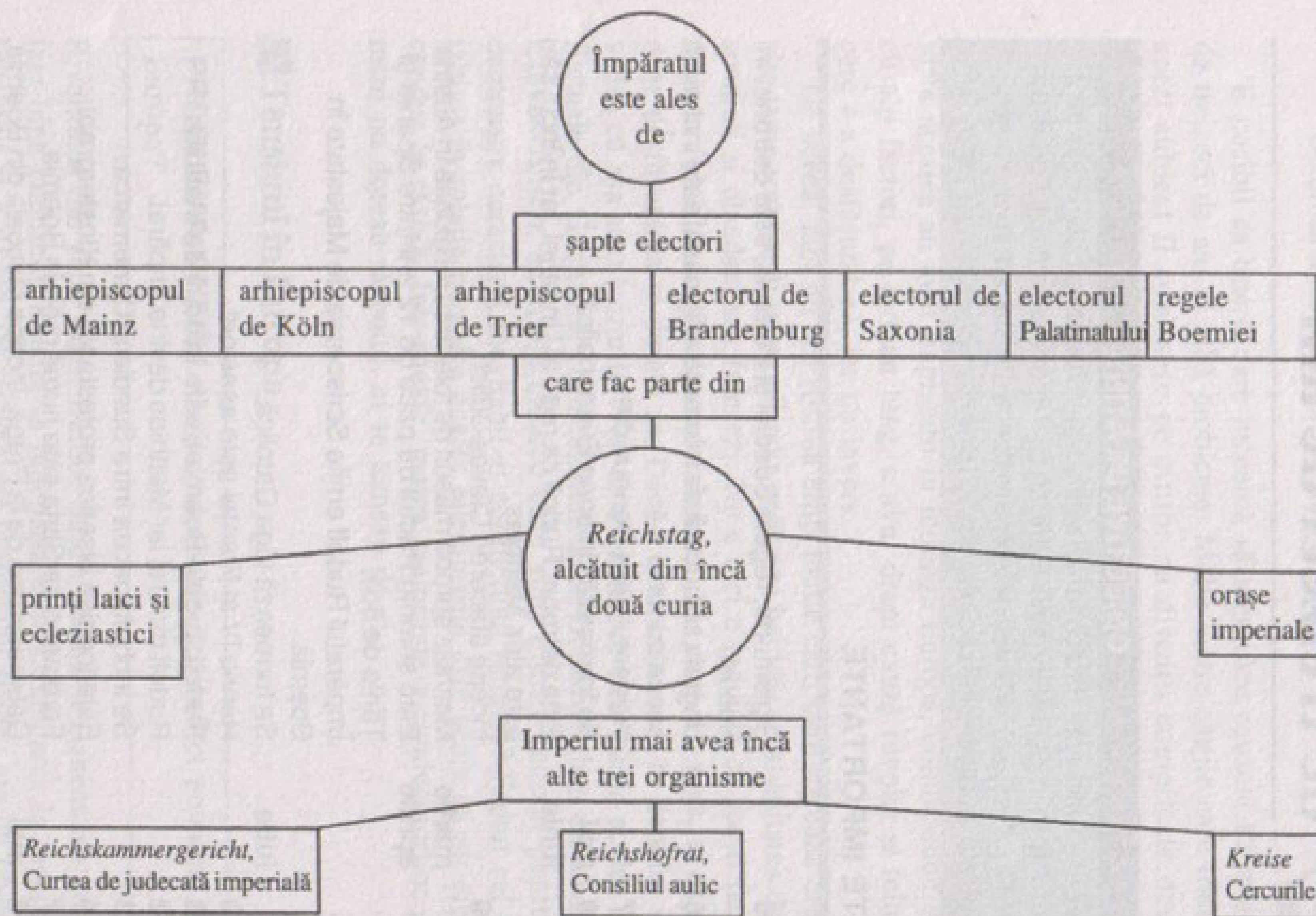
Originile
Poziţia geografică
Organizarea

iv) Familia de Habsburg – aici se oferă în mare parte o prezentare cronologică.

Informaţiile despre context vă ajută să vă faceţi o idee despre geografia politică complexă a imperiului şi a teritoriilor ereditare habsburgice, şi să vedeţi care erau problemele religioase şi politice care trebuiau rezolvate.

Sfântul Imperiu Romano-German

- Împăratul este ales de
  - şapte electori
    - arhiepiscopul de Mainz
    - arhiepiscopul de Köln
    - arhiepiscopul de Trier
    - electorul de Brandenburg
    - electorul de Saxonia
    - electorul Palatinatului
    - regele Boemiei
  - care fac parte din
- *Reichstag*, alcătuit din încă două curia
  - prinţi laici şi eclezia stici
  - oraşe imperiale
- Imperiul mai avea încă alte trei organisme
  - *Reichskammergericht*, Curtea de judecată imperială
  - *Reichshofrat*, Consiliul aulic
  - *Kreise* Cercurile

Sfântul Imperiu Romano-German

26

2 Cauzele Războiului de treizeci de ani

OBIECTIVE DE ATINS

Acest capitol este dedicat analizării surselor de tensiune existente în Europa, în Imperiul Romano-German și în interiorul teritoriilor ereditare ale Habsburgilor. Voi veți hotărî care dintre aceste fenomene au contribuit la izbucnirea războiului din 1618.

DATE IMPORTANTE

1600		Sigismund, regele Suediei și Poloniei, este detronat în Suedia.
1606		Ungaria se bucură de toleranță religioasă; este încheiată pacea cu turcii.
1607		Incidentul de la Donauwörth.
1608	**mai**	Se formează Uniunea Evanghelică.
	iunie	Este detronat Rudolf ca rege al Ungariei, iar în locul său este ales Matthias.
1609		Începe afacerea Cleves-Jülich.
	martie	Matthias aprobă măsuri de toleranță religioasă în Austria.
	aprilie	Este semnat Pactul de pace de 12 ani între Spania și Țările de Jos.
		Împăratul Rudolf emite Scrisoarea de Majestate în Boemia.
	iulie	Se formează Liga Catolică.
1610		Henric IV al Franței este asasinat.
1609		Rudolf, regele Boemiei, este înlocuit de Matthias.
1612		Rudolf moare, iar Matthias devine împărat.
1613		Se încheie pacea între Suedia și Danemarca.
1614		Este închisă biserica protestantă din Klostergrab.
1617		Ferdinand de Stiria este numit rege în Boemia.
1618	**mai**	Defenestrarea de la Praga, începe răscoala din Boemia.

august Este capturat orașul Oldenbarnevelt
octombrie Este capturat orașul Lerma

E posibil ca tinerii care încearcă să identifice cauzele Războiului de treizeci de ani să aibă probleme. Multe dintre cărțile care tratează acest subiect îl copleșesc pe cititor cu discuții complicate despre tensiunile politice și religioase care dominau de multă vreme Europa și Sfântul Imperiu Romano-German. Însă Războiul de treizeci de ani nu a izbucnit ca efect al acestor tensiuni generale, el a fost la început o dispută internă a Habsburgilor, o revoltă împotriva guvernării habsburgice și împotriva politicii religioase din Boemia. Faptul că toate acestea au avut implicații în întreaga Europă, combinându-se și cu alți factori, pe termen lung, a avut drept cauză revolta și felul în care s-a desfășurat ea, iar nu invers.

De aceea, nici nu are rost să citiți multe cărți care tratează despre alte teme, cum ar fi tensiunile din regiunea baltică, ori rivalitatea dintre spanioli și olandezi sau francezi. Nu e nici o îndoială că acești factori au avut rolul lor în izbucnirea războiului, dar cum am spus, ei explică doar desfășurarea și durata sa. Dacă-i examinăm mai în detaliu, vom vedea că așa stau lucrurile. Veți zice: atunci ce-i cu stările acelea conflictuale din Germania, cu incidentul de la Donauwörth și cu afacerea Cleves-Jülich, exemple clasice care sunt oferite tocmai pentru a demonstra caracterul inevitabil al conflictului religios? Faptul cel mai izbitor în relație cu toate aceste evenimente este acela că *nu* ele au condus la război. Într-adevăr, marea majoritate a conducătorilor germani nu doreau războiul, ci se temeau de el.

Tensiuni în Europa

PROBLEMA CHEIE Care erau zonele de conflict potențial din Europa?

Rivalitatea din zona Mării Baltice dintre Suedia și Danemarca era un fapt bine cunoscut. Suedia se îndepărtase de Danemarca la începutul secolului al XVI-lea, iar recucerirea teritoriului suedez era un obiectiv al politicii daneze. În contrast, rivalitatea dintre Suedia și Polonia era

de dată mai recentă, de pe vremea când Sigismund Vasa era atât rege al Poloniei (în anul 1587) cât și al Suediei (din anul 1592). Cum era catolic, el a fost detronat din scaunul regal suedez, la 1600, de către unchiul său, care s-a încoronat, în 1604, cu numele de Carol al IX-lea. Astfel că între cele două ramuri ale aceleiași familii, linia catolică a legitimității, din Varșovia, și cea a uzurpatorilor protestanți, din Stockholm, au început să se manifeste tensiuni, atât din cauze dinastice cât și religioase. Această rivalitate a avut impact asupra războiului, dar numai după izbucnirea lui, mai ales în anii 1620 și 1640, dar nu și până la 1618. Suedia și Danemarca făcuseră pace în 1613, iar între Suedia și Polonia, de asemenea, fusese încheiată o înțelegere de pace în 1618. În concluzie, în regiunea Balticii era pace atunci când a izbucnit Războiul de treizeci de ani.

Olandezii erau evident interesați de ceea ce se întâmpla în regiunea Balticii, întrucât ei controlau cea mai mare parte a comerțului de aici. Totuși, ca efect, mai important era conflictul în care erau implicați împotriva Spaniei, olandezii aflându-se de câteva decenii în această luptă pentru cucerirea independenței. Nu este nici o îndoială că acest conflict avea să exercite o influență deosebită asupra Războiului de treizeci de ani, după revolta din Boemia. Înainte de aceasta însă, cele două țări se aflau în relații de pace. Semnaseră un pact de neagresiune pe 12 ani în 1609 și făceau eforturi să îl respecte. Într-adevăr, Lerma, primul ministru al lui Filip al III-lea, și Oldenbarnevelt, conducătorul efectiv al Republicii olandeze, au făcut mari eforturi pentru menținerea unor relații de pace, dar nu au reușit. La aceasta s-au adăugat și tulburările religioase și politice care îi puneau pe olandezi în imposibilitatea de a intra în luptă în 1618, când a izbucnit războiul.

Pentru a putea continua războiul pe care îl purtau cu olandezii, spaniolii au creat un traseu pentru aprovizionarea armatei – Drumul spaniol – ce începea în Italia și sfârșea în Flandra. Pe de altă parte, această rută de supraviețuire a spaniolilor era un ghimpe în coasta francezilor. Faptul că la nord acest drum trecea prin partea spaniolă a Țărilor de Jos (Flandra și Luxemburg), la est – prin provincia Franche-Comté, la sud – prin provincia Rousillon și Munții Pirinei, ca să nu mai menționăm provinciile spaniole din Italia (Milano, Neapole și Sicilia), îi făcea pe francezi să se simtă încercuiți. Primul obiectiv al politicii externe franceze era spargerea acestui cerc. Din păcate, în timpul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea, Franța a fost târâtă în războiul civil – războaiele religioase – și doar o dată cu venirea pe tron a lui Henric al IV-lea (în 1589) a reușit politica externă să capete oarecare coerență în această direcție. În 1601, Henric a forțat Savoia să cedeze din teritoriul de la vest de Ron, care amenința Drumul spaniol, iar în 1610 părea foarte probabilă o confruntare legată de afacerea Cleves-Jülich. Din păcate, în această perioadă Henric al IV-lea a fost asasinat, iar ducele de Lerma a profitat de bunăvoința reginei Maria de Medici și a adoptat o cale de mijloc, culminând cu o dublă căsătorie (în 1615). Deși guvernarea Mariei s-a încheiat în 1617, iar Lerma a fost înlăturat de la putere în 1618, o vreme nu a avut loc nici o confruntare între aceste două puteri. Franța a jucat un rol minor în război până în 1629, când cardinalul Richelieu a rezolvat problema hughenotă (protestantă), (care, de fapt, a pus capăt războaielor religioase) și a învins partida prospaniolă (vezi glosar) în 1630. Este adevărat că după aceea rolul ei a devenit tot mai important, dar în 1618 acest fapt nu se întrevedea.

Teritoriile vaste ale monarhiei habsburgice spaniole erau dificil de guvernat și greu de apărat. Politica spaniolă, deși considerată deseori agresivă, a fost, de fapt, de obicei defensivă, preocupată cu apărarea posesiunilor și asigurarea legăturilor dintre ele. Principala grijă a guvernului de la Madrid era găsirea unei înțelegeri acceptabile cu olandezii, care să nu știrbească reputația spaniolilor. Se considera că o înfrângere ar fi avut un efect de domino, mai ales că Spania era foarte interesată să controleze nordul Italiei, acolo unde Veneția și Savoia suportau cu greu dominația Habsburgilor. Ciocnirea cu Savoia în chestiunea Mantovei dintre anii 1613-1617 nu a provocat un conflict mai amplu, pentru că nu s-a dorit așa ceva. După cum am văzut, sub ducele de Lerma, Spania a adoptat o politică pacifistă, semnând un pact cu olandezii și încheind o alianță matrimonială cu francezii. Într-adevăr, epoca de după 1609 a fost caracterizată drept Pax Hispanica. Lerma și-a dat seama că Spania nu-și putea permite politica expansionistă a lui Filip al II-lea (1556-1598) și a încercat să o reorienteze spre Mediterana. Totuși, căderea lui Lerma în 1618 a influențat izbucnirea Războiului de treizeci de ani și perioada de început a conflictului, întrucât succesorii acestuia au fost după aceea mult mai

preocupați de soarta vărului austriac din Viena al regelui Spaniei, o dată ce au apărut probleme referitoare la acest capitol. Aceasta a fost însă o chestiune accidentală și de scurtă durată.

Tensiuni în interiorul Imperiului

PROBLEMA CHEIE Care erau principalele motive de dispută în Imperiu?

După cum s-a văzut în capitolul precedent, Pacea confesională de la Augsburg a fost o încercare rațională de a ține cont de datele realității, dar ea nu a putut anula inevitabilul. În următorul sfert de secol, contrar prevederilor tratatului, protestantismul a continuat să se extindă în așa măsură încât pe la 1580 aproape trei sferturi din Germania devenise protestantă. Un fapt de încă și mai rău augur pentru catolicism era că dezertarea avusese loc chiar și în interiorul claselor tradițional catolice: o mare parte din nobilime și din păturile orășenești se convertiseră la protestantism. Atunci când mulți ajunseseră să creadă că vechea confesiune era pe punctul să dispară, conducerea de la Roma și-a făcut o revenire în forță (numită de istorici Contrareformă). Sursa constantă de conflict între cele două confesiuni o constituia, în special, proprietatea asupra domeniilor bisericești. Protestanții își apărau micile progrese, catolicii doreau o „restituire", restituirea tuturor proprietăților bisericești confiscate începând încă din 1555. Un eveniment cheie al acestei reveniri a fost cel de la Köln, la care s-a făcut referire (vezi pagina 16); la sfârșitul lui 1582 arhiepiscopul elector de aici a anunțat că s-a convertit la protestantism. Acesta a fost un test fundamental pentru Edictul de toleranță (vezi pagina 16) și cu oarecare semnificație pentru colegiul elector, întrucât protestanții au devenit astfel majoritari (Saxonia, Brandenburg și Palatinatul erau deja protestante).În final, a avut loc o revoltă, arhiepiscopul a fost înlăturat și înlocuit cu un catolic. Acest fapt ar fi putut provoca un conflict major, dar nu s-a întâmplat așa.

Când mișcarea catolică s-a revigorat, ea a dus la o prăbușire a constituției imperiale. După cum am arătat și în capitolul anterior, după 1601 mulți protestanți au renunțat să mai accepte deciziile Curții imperiale supreme (*Reichskammergericht*), dar blocajul mai serios era cel de la nivelul dietei imperiale (*Reichstag*). Din cei șapte electori ai primului ansamblu, patru erau catolici, al doilea grup (prinții) era tentat, de asemenea, să încline în favoarea catolicilor, iar al treilea, reprezentând orașele, era predominant protestant, dar avea putere mică. Votarea confesiunii majoritare s-a împotmolit pe la 1603, iar în 1608 Palatinatul și ceilalți reprezentanți protestanți s-au retras din dietă în semn de protest. O altă întrunire, în 1613, nu a făcut decât să confirme această situație (vezi pagina 36). Prăbușirea acestui forum menit să găsească compromisuri politice era un semn rău prevestitor. Pe de altă parte, aceasta nu era o problemă care să ducă la izbucnirea unui război. S-a întâmplat, însă, ca ea să nu se rezolve nici până în momentul izbucnirii războiului. Totuși, după pactul de neagresiune pe 20 de ani semnat în 1606 cu turcii, nevoia de cooperare nu s-a mai făcut simțită, pentru că mulți dintre prinții germani au acordat atenție unei alte priorități. Ei au simțit că va avea loc un război, așa că au făcut împrumuturi pentru a-și consolida armata și a întări fortificațiile. Totuși, un fapt caracteristic pentru această perioadă este că în ciuda acestor tensiuni religioase se manifesta o puternică dorință de evitare a războiului. Aceasta este bine ilustrată de două crize politice izbucnite în Germania: incidentul de la Donauwörth și afacerea Kleve-Jülich.

a) Incidentul de la Donauwörth, 1607

Donauwörth era un oraș imperial liber, așa că atât protestanții (luteranii) cât și catolicii își puteau declara confesiunea. Totuși, a existat și o perioadă când grupuri de protestanți habotnici i-au împiedicat pe catolici să-și țină deschis slujbele. În acest sens, în 1606 au fost trimise proteste împăratului Rudolf al II-lea care i-a ordonat lui Maximilian de Bavaria, promotor al Contrareformei (și un politician abil) să acționeze. Pe 17 decembrie 1607, trupele bavareze au intrat în oraș și au repus în funcțiune locurile de rugăciune catolice.

În mod evident, acest eveniment a contribuit la deteriorarea relațiilor dintre protestanții și catolicii din cadrul Dietei imperiale și la formarea unei ligi militare protestante, Uniunea Evanghelică (în 1608). În iunie 1609, Maximilian a primit titlul de conducător al orașului Donauwörth,

numire făcută de către împărat (ceea ce era un act ilegal), după care a început să-i alunge pe protestanţi. În luna următoare, drept consecinţă, s-a format o altă alianţă militară, Liga Catolică. Este falsă însă ideea că aceste alianţe rivale au divizat Germania pregătind spiritele pentru intrarea în război. 1618 nu a fost, totuşi, 1914. Cele două ligi ilustrau într-o oarecare măsură ambiţia conducătorilor Palatinatului şi ai Bavariei, iar schimbarea confesiunii oficiale în oraşul Donauwörth nu anunţa o mare ofensivă catolică în Germania. În orice caz, Liga Catolică a apărut mai degrabă ca efect al unei alte crize, afacerea Kleve-Jülich.

b) Afacerea Kleve-Jülich

În 1609, reprezentantul ales al catolicilor, Johann Wilhelm, duce de Kleve-Jülich şi Berg, precum şi conte de Ravensburg şi Mark, a murit fără moştenitori, iar cei doi pretendenţi, electorul Johann Sigismund de Brandenburg şi Filip-Ludwig, duce de Pfalz-Neuburg, erau amândoi protestanţi. Urmare a acestei situaţii şi ca răspuns la solicitările exprimate de ducesa de Kleve-Jülich şi de stările generale din Jülich, împăratul l-a trimis pe vărul său, arhiducele Leopold, să preia conducerea oraşului Jülich ca reprezentant al catolicilor , ceea ce a dus la izbucnirea imediată a unei răscoale, nemulţumiţii asediind oraşul.

Criza a avut toate semnele tipice unui incident cu caracter internaţional întrucât diferitele grupări au încercat să atragă sprijin de partea lor din afara graniţelor ţării. Doar asasinarea regelui Henric al IV-lea al Franţei (în mai 1610) şi hotărârea lui Lerma de a nu risca pactul semnat cu olandezii au făcut ca războiul să nu izbucnească. Deşi Uniunea Protestantă a reuşit să-l îndepărteze pe arhiducele Leopold din Jülich, nu a urmat nici o contraofensivă, hotărându-se ca principatul Kleve-Jülich să fie condus de Brandenburg şi Neuburg. Prinţii fuseseră iritaţi de această politică tipică anului 1610, ce agita spiritele, pregătind războiul, ei fiind hotărâţi să evite acest tip de conflict. Neuburg s-a certat cu electorul de Brandenburg din cauza conducerii mixte, dar când fiul lui Neuburg, Wolfgang Wilhelm, s-a convertit la catolicism în 1613, a apărut o şansă de compromis, dar nu înainte de izbucnirea unei alte revolte în care au fost implicaţi militarii olandezi şi spanioli. Iarăşi, iminenţa unui război a dus la încheierea unei înţelegeri, concretizată sub forma tratatului de la Xanten, în noiembrie 1614.

Înţelegerea consfinţea termenii unui compromis clasic bazat pe împărţirea teritoriilor. Brandenburg a primit Kleve, Mark şi Ravensburg (aceste teritorii aveau să fie protestante), Neuberg a luat Jülich şi Berg (care urmau să fie catolice). În mare măsură, împărţirea a fost cu putinţă şi datorită bunelor relaţii dintre Anglia, Franţa şi Spania în acea vreme. În consecinţă, împăratul Matthias şi cancelarul său, Khlesl, au solicitat ca cele două alianţe militare şi confesionale să se rupă. Liga Catolică s-a dizolvat în 1617, dar nu şi Uniunea Protestantă. Ca o ironie, ea chiar s-a întărit, funcţionând până în 1621 (deci mai puţin de 10 ani) pentru a se evita implicarea în războiul olandezo-spaniol, care părea că va izbucni la expirarea Pactului de 12 ani. Încă o dată, morala clară exprimată de aceste evenimente a fost aceea că dorinţa majorităţii conducătorilor din Germania de a evita războiul, indiferent de costuri, s-a impus.

Excepţia, nemenţionată de noi până acum, a constituit-o atitudinea electorului calvinist palatin, Frederic al V-lea, dar într-un chip şi mai pregnant, cea a cancelarului său, Christian, prinţ de Anhalt-Bernburg, care în mod consecvent a încercat să submineze autoritatea Habsburgilor (prin legăturile pe care le avea cu stările din Austria, de exemplu), şi considera Kleve-Jülich o înfrângere mai mare decât cea de la Donauwörth. Prinţul se pregătea pentru un război important în 1621, dar nu prevăzuse revolta din Boemia.

Aceste două crize demonstrează că deşi se manifestau tensiuni semnificative în Imperiu, compromisul şi dorinţa de pace puteau ţine la distanţă războiul. Pe de altă parte, aceste evenimente nu au reprezentat cauzele Războiului de treizeci de ani. Cauza acestuia a fost o problemă internă la nivelul familiei de Habsburg: revolta din Boemia.

Tensiuni în *Erbländer*

PROBLEMA CHEIE Care au fost cauzele revoltei din Boemia?

a) O familie divizată

Ideea că expansiunea catolică era într-o oarecare măsură o manifestare a triumfului despotismului imperial (tiraniei) asupra separatismului

prinților electori (autonomiei) așa cum au susținut unii protestanți din epocă și chiar unii istorici mai târziu este o simplă legendă. Habsburgii austrieci și în particular împăratul erau de fapt foarte slabi. După cum am văzut, ramura austriacă a familiei nu a reacționat bine atunci când teritoriile lui Carol Quintul au fost împărțite. Ce a slăbit și mai mult ramura austriacă a fost diviziunea tripartită a domeniilor lui Ferdinand la moartea sa, în 1564. Spre sfârșitul secolului, situația s-a complicat și mai mult, când a intervenit o împărțire la patru: Austria Superioară era condusă de la Viena, de arhiducele Matthias în calitate de guvernator, iar împăratul, Rudolf al II-lea, conducea de la Praga Austria Inferioară, Boemia (și domeniile asociate) și Ungaria. Arhiducele Ferdinand i-a succedat tatălui său în Stiria, iar fiul lui Maximilian, arhiducele Maximilian, conducea în Tirol.

Mai mult decât atât, după cum am văzut, încă alte două elemente au slăbit autoritatea Habsburgilor: unul a fost înființarea adunărilor reprezentative dominate de aristocrație, în toate ducatele austriece, iar celălalt creșterea influenței protestantismului în aceste regiuni. Până pe la 1580, aproape 90 la sută dintre nobilii din Austria Superioară și Austria Inferioară erau protestanți, iar prezența catolică era firavă atât în Boemia cât și în Ungaria. Dat fiind atașamentul Habsburgilor față de catolicism, acest peisaj era tot ce putea fi mai rău. Lucrurile au devenit și mai complicate o dată cu venirea pe tron a împăratului Rudolf al II-lea. Personaj ciudat, el a devenit tot mai retras și mai instabil o dată cu trecerea timpului, astfel că pe la 1600 la conducerea familiei a apărut un gol de putere. Acest fapt le-a făcut pe rudele sale, arhiducii, să devină tot mai active începând cu 1605, ceea ce, însă, a creat alte probleme.

b) Matthias contra lui Rudolf

La începutul secolului al XVII-lea, împăratul Rudolf al II-lea, în ciuda caracterului său imprevizibil, a arătat oarecare hotărâre pentru a recupera terenul pierdut de către catolicism, dar aceasta i-a slăbit atenția de la efortul de război contra turcilor (1593-1606), ceea ce a condus la izbucnirea unei revolte în Ungaria. Ceilalți arhiduci s-au alarmat în mod firesc de lipsa de simț politic a fratelui lor, și de comportamentul său tot mai imprevizibil, de aceea (în 1605) s-au hotărât să-l autorizeze pe Matthias să încheie pace cu ungurii și cu

turcii, ceea ce el a și făcut (1606), sacrificând însă respectarea toleranței confesionale.

Drept urmare, în 1608 Rudolf a fost detronat din scaunul de rege al Ungariei, și în locul său a fost ales Matthias. Acum protestanții din ținuturile austriece conduși de Georg Tschernembl au cerut libertate religioasă deplină, iar Matthias a fost constrâns să le-o ofere, în 1609. Sub conducerea directă a lui Rudolf au rămas doar Boemia, Silezia și Lusacia, aici fiind asigurată de asemenea libertatea confesiunilor. Pe 9 iulie 1609 Rudolf a fost obligat să semneze o „Scrisoare de Maiestate" (*Litterae Maiestatis*) în acest sens:

> *respectând toate credințele....nici un cetățean nu are voie să îl persecute pe altul, ci mai degrabă....cu toții trebuie să trăim în bună înțelegere ca prieteni....Mai mult decât atât....Dorim mai ales și poruncim în mod special ca pentru a păstra armonia și înțelegerea, fiecare grup să-și practice religia în mod liber și fără restricții, supuși ocârmuirii și ordinelor preoților săi, și nici un grup nu are voie să impună reguli celuilalt, inspirate de religia sau de obiceiurile sale, nici să împiedice practicarea lor, sau îngroparea morților în biserici sau cimitire, sau trasul clopotelor...Începând de azi, nici o persoană, fie de rang, din stările libere, ori dintre locuitorii satelor și orașelor nelibere, ori țărani, nu va fi forțată sau obligată prin nici un mijloc de către autorități sau de către o altă persoană, de ordin bisericesc sau lumesc, să-și abjure religia și să adopte altă credință.*[1]

Aceasta le oferea cehilor dreptul de a alege între catolicism și alte confesiuni necatolice: – utraquistă (husită), sau a Frăției întru Viața Simplă* sau luterană. Le dădea de asemenea dreptul de a înființa școli și biserici, un comitet executiv al Stărilor generale, așa numitul comitet al „Apărătorilor", înființat pentru a asigura punerea în practică a prevederilor Scrisorii. „Apărătorii" au devenit virtual coregenți.

Doi ani mai târziu se pare că Rudolf s-a răzgândit și a încercat să anuleze concesiile făcute prin forță (și să intre astfel în conflict cu fratele său), dar nu a avut success. Apărătorii l-au chemat în ajutor pe

* Asociație religioasă a clericilor și laicilor care punea accent pe frăția creștină și spiritul de sacrificiu, fondată la 1380 de Gerhard Groote, și dipărută la mijlocul secolului al XVII-lea (n.tr.).

Matthias să se ocupe de situație, iar Rudolf a fost detronat. În mai 1611, Matthias, având confirmarea Scrisorii de Majestate – adică de fapt confirmarea numirii sale, a fost încoronat rege al Boemiei. După cum a subliniat istoricul Geoffrey Parker „Puterea Stărilor din teritoriile habsburgice nu a fost niciodată mai mare decât acum".[2] Totuși, întărirea drepturilor protestanților a reprezentat o provocare politică considerabilă la adresa suveranității și puterii conducătorilor catolici din dinastia de Habsburg, una pe care Matthias, în ciuda faptului că obținuse puterea făcând aceste concesii, nu o mai putea accepta.

c) Împăratul Matthias (1612-1619)

Împăratul Rudolf al II-lea a murit în 1612, după ce fusese înlăturat, și i-a urmat la tron Matthias, în același an. Noul împărat s-a văzut confruntat cu două probleme importante: trebuia să-și restabilească autoritatea, afectând statutul Stărilor de orientare protestantă și era obligat să-și desemneze un moștenitor. Nu mai era un om tânăr, avea 55 de ani, sănătatea îi era șubredă, nu avea copii, iar cei mai îndreptățiți candidați la tron erau Filip al III-lea al Spaniei și arhiducele Ferdinand de Stiria. Primul, în ciuda drepturilor mai mari pe care le avea, era înclinat să facă concesii pentru a-și recupera drepturile. De educație iezuită, Ferdinand reprezenta opțiunea catolicilor radicali; Matthias, în schimb nu avea nici unul din aceste atuuri. În tinerețe flirtase cu protestantismul, dar simțise (în mod justificat) că din pricina conflictelor sale cu ineficientul Rudolf protestanții profitaseră de pe urma sa. Acum considera că era profitabil să treacă de partea radicalilor catolici dacă voia să reducă puterea politică a protestanților.

În cadrul imperiului, Matthias și cancelarul său, Khlesl, au adoptat o politică conciliantă, pentru că doreau să alcătuiască un front unit în fața reînnoitului pericol turcesc. Deși Dieta din 1613 nu a reușit să reinstaureze autoritatea instituțiilor imperiale, totuși, rezoluția asupra afacerii Kleve-Jülich din 1614 și destrămarea Ligii Catolice din 1617 (vezi pagina 33) au contribuit la reducerea tensiunilor. În privința domeniilor Habsburgilor însă a fost adoptată o linie mai dură. La Dietele de la Linz și Praga din 1614 și 1615, împăratul a reușit să profite de sciziunile existente pentru a obține impunerea unor noi taxe pentru a acoperi astfel din această sursă o parte din datoriile publice. Până la

urmă, nu el, ci alții au mers pe o linie mai dură. De exemplu, în Boemia, arhiepiscopul de Praga a ordonat închiderea unei biserici protestante la Klostergrab (în 1614) și i-a forțat pe cetățeni să participe la slujbele bisericii catolice. În anul următor, împăratul nu doar a confirmat închiderea acestei biserici, ci a mai aprobat desființarea încă unui astfel de lăcaș, biserica de la Braunau. La sfârșitul anului 1616 un mare număr de prelați catolici interziseseră practicarea cultului protestant, încălcând astfel Scrisoarea de Majestate. În mod limpede, se pregătea o criză serioasă. Totuși, factorul esențial pentru declanșarea crizei, și pentru izbucnirea războiului, a fost alegerea arhiducelui Ferdinand de Stiria ca succesor al lui Matthias, în 1617.

d) Arhiducele Ferdinand de Stiria

Ferdinand s-a dovedit a fi exponentul principal al catolicismului, el militând pentru ideile Contrareformei. Dar ce anume voia această mișcare? Contrareforma este în realitate o etichetă pusă de istorici unui current de idei a cărui existența reală a fost pusă sub semnul întrebării în anii din urmă. Totuși, pentru prezentul studiu, ea poate fi definită atât ca un proces de schimbare și de reînnoire în cadrul catolicismului cât și ca un atac violent asupra reformismului protestant. Mișcarea s-a manifestat în mai mult feluri: au avut loc convertiri celebre, a renăscut viața monastică, au fost recuperate teritoriile bisericești de la protestanți și a fost interzisă desfășurarea în public a slujbelor protestante. Cea mai radicală formă a sa a fost reprezentată de Societatea lui Isus, înființată de Ignatius de Loyola în anii 1540. Iezuiții, după cum se numeau membrii ei, erau activi în domeniul educației, al convertirii, bucurându-se de mare prestigiu în rândul prinților și regilor. Un astfel de prinț a fost arhiducele Ferdinand de Stiria. Până în momentul în discuție renașterea catolică făcuse progrese foarte mici, în mare parte din motive independente de voința Habsburgilor. Pentru că la cârmă venise Ferdinand aceasta avea să devină politică oficială.

Ferdinand s-a născut la Graz în 1578 și a urmat cursurile universității iezuite de la Ingolstadt din 1590 până în 1595 (vezi portretul de la pagina 48). Deși o fire tolerantă și calmă, arhiducele, ales în această funcție în 1596, s-a lăsat mult influențat de consilierii săi. Curând după ce a devenit conducătorul Austriei Interioare (cuprinzând Stiria,

Carintia și Carniola) el a pornit o adevărată campanie pentru eliminarea protestantismului, obligând pe marea majoritate a supușilor săi să adopte credința catolică și expulzându-i pe aceia care nu făceau acest lucru (probabil nu mai mulți de 5000).

După alegerea lui Matthias, arhiducii au căzut de acord că succesiunea la titlul imperial va fi stabilită între Ferdinand și Filip al III-lea al Spaniei. Filip era pregătit să facă un oarecare compromis, dar se pare că negocierile s-au împotmolit. Totuși, din 1615 Ferdinand s-a implicat în războiul uzkocilor (vezi Glosarul) fiind fericit, pe de altă parte, să negocieze cu Spania în schimbul obținerii unui ajutor financiar. Tratatul lui Oñate (de fapt tratatul de la Graz), numit astfel după ambasadorul spaniol, a fost semnat pe 20 martie 1617 și ratificat în iulie. În schimbul recunoașterii lui Matthias ca moștenitor de către Spania și plății a unui milion de taleri bani gheață, Ferdinand accepta să cedeze Finale Ligura și Piombino (domenii deja aflate în mâinile spaniolilor) și părți din Alasacia (la care nu s-a renunțat însă niciodată). Totuși, nici aceasta nu a dus la o schimbare dramatică a politicii spaniole. Zuñiga, fost ambasador la Praga și avocatul cooperării cu ramura austriacă a familiei de Habsburg, nu a luat parte la Consiliul de Stat de la Madrid până în iulie 1617, iar triumful politicii sale asupra aceleia a lui Lerma a avut loc doar în timpul anului 1618, după izbucnirea războiului (și ca o reacție la el).

Matthias, simțind că nu mai are mult de trăit, s-a hotărât să se miște repede, astfel că pe 17 iunie 1617, el i-a convins pe locuitorii Boemiei să-l accepte pe Ferdinand ca rege ales. Protestanții au fost luați pe nepregătite, pentru că ei nu aveau un contracandidat, iar oficialii catolici ai Coroanei conduși de cancelarul Lobkowitz au forțat alegerea sa. Când protestanții și-au dat seama ce s-a întâmplat, tot ce au mai putut să facă a fost să-l determine pe Ferdinand să accepte să respecte Scrisoarea de Majestate. Oricum, fuseseră păcăliți. Ferdinand a fost încoronat pe 19 iulie, iar în luna august, împăratul care era și rege în același timp, a mers la Dresda pentru a câștiga bunăvoința prințului elector de Saxonia, Johann Georg. După aceea, la rândul său, împăratul a convocat dieta ungară fiind recunoscut (deși nu fără controverse) drept rege în teritoriul respectiv anul următor. Cei doi au petrecut cea mai mare parte a iernii la Viena, lăsând în decembrie Praga în

mâinile unui comitet format din zece regenți, dintre care șapte erau catolici. Într-o țară unde 90 la sută din populație era necatolică, aceasta nu avea cum să ducă la armonie. Mai mult decât atât, acționând conform ordinelor primite de la Ferdinand, regenții au promulgat o serie de măsuri care au aprins spiritele. S-au suspendat plățile către protestanți din donațiile catolicilor; a fost introdusă cenzura asupra tuturor documentelor tipărite, iar necatolicilor li s-a interzis ocuparea unor funcții publice. Totuși, cea mai explozivă s-a dovedit a fi vechea problemă a bisericilor protestante din Braunau și Klostergrab. Aceasta din urmă a fost chiar dărâmată, iar reprezentanții municipali din Braunau au fost arestați pentru că se opuseseră unui ordin care le cerea să renunțe la drepturile asupra bisericii.

Această ofensivă împotriva protestanților a generat multă neliniște printre toți necatolicii și i-a determinat, în mod firesc, pe membrii grupului de Apărători ai Scrisorii de Majestate să convoace o întrunire a stărilor, în Praga, pe 5 martie 1618, unde contele Thurn, șeful lor, a cerut eliberarea imediată a prizonierilor din Braunau. Matthias a respins petiția lor și le-a cerut să se împrăștie, ceea ce s-a și întâmplat apoi. Totuși, ei s-au întâlnit din nou în luna mai, dar li s-a spus încă o dată să se risipească. De această dată, ei nu s-au mai conformat. În schimb, pe 23 mai 1618 ei s-au îndreptat spre Palatul Hrad, au prins doi regenți catolici, Martinitz și Slavata, și pe secretarul lor, pe care i-au aruncat pe fereastră. Cei trei au căzut într-o groapă de bălegar și au supraviețuit, întâmplare pe care catolicii au considerat-o un semn divin. O relatare din epocă exprimă exact această credință:

> Patru membri ai stării nobililor și un cavaler au pus mâna cu violență pe contele de Martinitz, l-au tras după ei și l-au dus la o fereastră deschisă, strigând: „Acum o să ne răzbunăm pe drept pe dușmanii religiei noastre". Când Martinitz și-a dat seama ce pericol îl păștea, a strigat tare: „Pentru că trebuie să mor în numele Domnului meu, al Sfintei credințe catolice și al Majestății Sale, voi accepta totul, numai permiteți-mi să-mi văd confesorul, ca să-mi mărturisesc păcatele". Domnii care se aflau lângă el i-au răspuns: „O să-l trimitem să te însoțească și pe un ticălos de iezuit". În timp ce contele Martinitz era tare tulburat de acestea și îi ruga să îl lase să se spovedească, persoanele mai sus menționate l-au ridicat de la pământ și l-au aruncat pe

> geam, el căzând în fundul șanțului cu apă care înconjura castelul. În timp ce se prăbușea, el pronunța numele lui Iisus și al fecioarei Maria. A căzut așa de ușor pe pământ încât era ca și cum rugămintea sa către Fecioară și către Dumnezeu în timpul groaznicei căderi l-a salvat de la tot răul, în ciuda trupului greu. Mulți oameni credincioși și cinstiți au confirmat acestea, pentru că ei au văzut-o pe Preafericita Fecioară Maria prinzându-l pe omul nostru în aer, cu mantia ei și aducându-l pe pământ.[3]

Această acțiune, „defenestrarea de la Praga", după cum a fost numită, a marcat începutul Războiului de treizeci de ani. Bineînțeles că avuseseră loc tulburări în Boemia și înainte, în 1609 și 1611, dar ce a diferențiat această întâmplare a fost faptul că Ferdinand nu era pregătit de compromisuri, mai ales că beneficia de sprijinul spaniolilor. În consecință, protestanții au fost obligați să îl înlăture și să caute în Palatinat un rege nou. În acest fel, deși războiul a început ca o problemă internă a Habsburgilor, de la început încă el a avut implicații internaționale, care puteau să îl transforme într-un conflict mai amplu. Intransigența lui Ferdinand și hotărârea nobililor protestanți din Boemia de a opri renașterea catolicismului și de a-și menține supremația au blocat orice negociere. Când s-a întâmplat acest lucru, Europa a fost luată prin surprindere. Din această cauză, istoricii ezită să ofere prioritate cauzelor vechi ale războiului. Totuși, noi cei de acum avem o altă perspectivă, care ne permite să vedem că evoluția protestantismului în teritoriile ereditare habsburgice reprezenta nu numai o provocare la adresa catolicismului, ci și la adresa suveranității politice a Habsburgilor. Conjuncția renașterii catolicismului cu politica inflexibilă a lui Ferdinand și cu o schimbare de politică din partea Madridului, au dus, în consecință, la o previzibilă explozie. Bineînțeles că nici un contemporan nu avea cum să prevadă că o răzvrătire apărută în Boemia avea să ducă la izbucnirea Războiului de treizeci de ani, dar tot așa atunci nimeni nu ar fi putut prevedea nici faptul că Habsburgii aveau să se bucure de un atât de mare success – cel puțin în primele etape ale luptei.

Concluzii

Thomas Munck a spus recent că „este cu certitudine indiscutabil că nu se poate da o explicație simplă asupra cauzelor Războiului de treizeci de ani care să țină seama de caracterul său compozit și la răstimpuri extrem de lipsit de coerență și continuitate".[4] Chiar dacă există o doză de adevăr în aceste spuse, studenții trebuie să știe că pe noi ne preocupă izbucnirea unui război care a ajuns să fie cunoscut drept Războiul de treizeci de ani; pe noi nu ne interesează neapărat de ce războiul care a izbucnit a durat treizeci de ani – cel puțin, nu în acest capitol. Durata războiului a avut legătură cu felul în care s-au desfășurat evenimentele, mai degrabă decât cu felul în care s-a declanșat. În mod limpede, o dată ce conflictul a izbucnit, toate celelalte tensiuni din imperiu – sciziunile religioase, renașterea catolicismului, blocajul de la nivel constituțional, teama de absolutismul imperial, etc. – s-au combinat cu celelalte probleme europene – rivalitățile din zona baltică, opoziția olandezilor și francezilor față de puterea spaniolă etc. – ducând la izbucnirea unui război care a durat până când toate aceste crize, care se manifestau în același timp, s-au rezolvat într-o oarecare măsură. Cu toate acestea, teza susținută în acest capitol este că decisive în declanșarea conflictului au fost cauzele imediate. Aceasta nu înseamnă că nu au existat cauze vechi și că ele nu ar trebui menționate într-un eseu pe această temă. Este limpede că Tratatul de la Augsburg și împărțirea domeniilor Habsburgilor în anii 1550 sunt de asemenea teme relevante, dar nu putem oare spune același lucru despre Reformă și Contrareformă? Unii menționează sciziunile religioase și slăbiciunea ramurii austriece a Habsburgilor ca fiind de asemenea factori esențiali, totuși, factorii cheie au fost cei „politici": protestantismul din Austria și Boemia în anii 1608-1609 și reacția catolicismului care a culminat cu alegerea lui Ferdinand de Stiria ca moștenitor al lui Matthias în 1617. Atunci, la începutul războiului, chestiunea principală o reprezenta puterea Habsburgilor austrieci, fie că era vorba de autoritatea politică sau de cea religioasă; în mod remarcabil, aceasta a rămas tema centrală de-a lungul întregului război, inițial ca o slăbiciune, mai apoi ca una dintre evidentele sale trăsături de forță – în ciuda influenței manifestate și de alte tensiuni și conflicte.

Referințe

1 Citat în C.A. Macartney (redactor), *The Habsburg and Hohenzollern Dynasties in the 17th and 18th Centuries* (Macmillan, 1970), pp.22-30.
2 G. Parker (red.), *The Thirty Years' War* (Routledge, 1984), p.11.
3 Citat în G. Benecke, *Germany in the Thirty Years' War* (Arnold, 1978), p.12.
4 Thomas Munck, *Seventeenth Century Europe* (Macmillan, 1990), p.2.

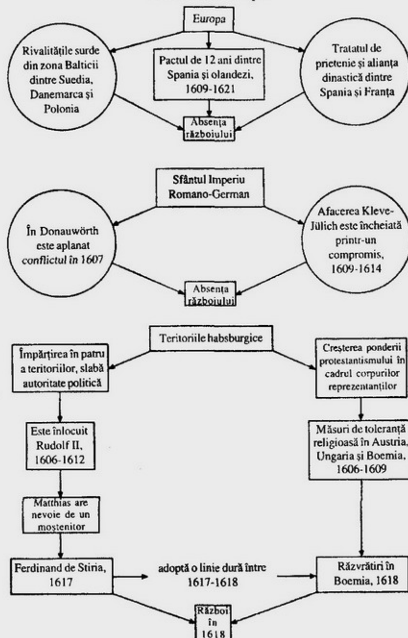
Să răspundem la întrebări-eseu despre Capitolul 2

Trebuie să țineți cont că multe întrebări care se referă la cauzele războiului pot să conțină și aluzii la alte aspecte, astfel „Cauze neclare, rezultate neconvingătoare". Este aceasta o prezentare corectă a Războiului de treizeci de ani? Ori „În ce măsură a reușit Pacea din Westfalia să rezolve cauzele războiului?" Sau „la început conflict religios, la final conflict politic". În ce măsură sunteți de acord cu acest punct de vedere? În această secțiune, noi suntem preocupați doar de acele întrebări care se referă exclusiv la cauzele războiului.

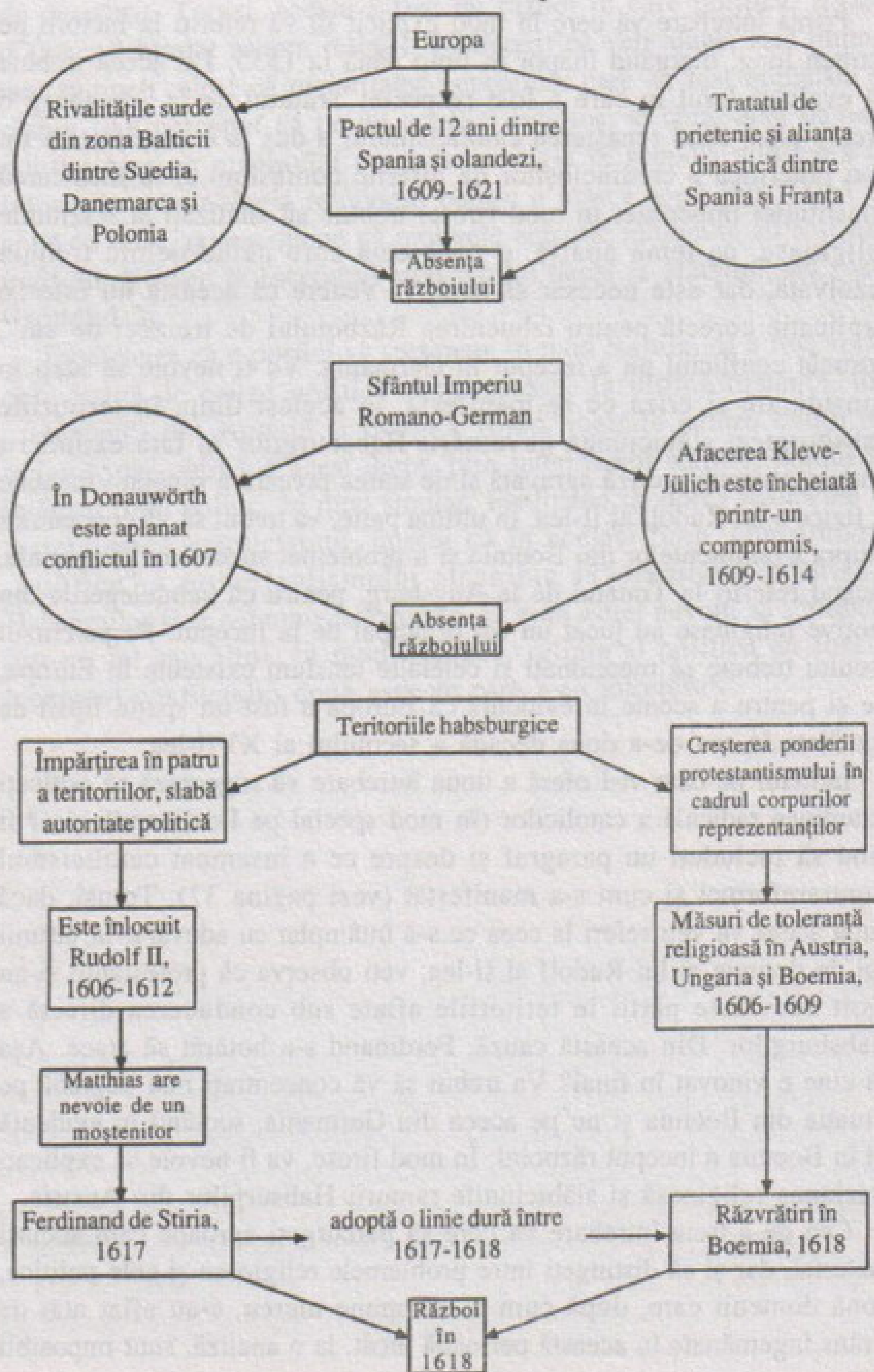
Luați în considerare următoarele întrebări:

1. „Pacea de la Augsburg, recunoscând principiul *cuius regio, eius religio**, pe teritoriul Germaniei a provocat germenii viitorului conflict". Oferă această părere o explicație adecvată pentru izbucnirea Războiului de treizeci de ani?
2. „Militanții catolici au fost aceia care au dus la izbucnirea Războiului de treizeci de Ani". Comentați această afirmație.
3. Ccauzele declanșării războiului în cadrul Imperiului Romano-German, în 1618, au fost mai mult religioase sau mai mult politice?

În partea de introducere a eseului trebuie să vă referiți la întrebare, să îi definiți termenii acolo unde este necesar și să începeți să răspundeți la ea expunându-vă propriul punct de vedere. În restul eseului, trebuie să vă justificați poziția pe care ați adoptat-o la început, dezvoltându-vă argumentele cu ajutorul unor date relevante. Țineți cont că cel mai mare dușman al unui eseu valoros este irelevanța, de aceea trebuie să luați în discuție permanent întrebarea, nu neapărat explicit, dar cu certitudine la modul implicit. Atunci când ați ajuns la concluzii trebuie să fiți siguri că v-ați asigurat și punctajul necesar.

Schemă-rezumat
Tensiuni în Europa

Prima întrebare vă cere în mod explicit să vă referiţi la factorii pe termen lung, mergând înapoi în timp până la 1555. De aceea trebuie să evaluaţi felul în care a fost respectat Tratatul de la Augsburg o vreme până când renaşterea catolicismului a dus la o confruntare tot mai puternică a credincioşilor de diferite confesiuni şi la încălcarea constituţiei imperiale. În mod firesc, trebuie să analizaţi şi sciziunile religioase, ca temă aparte, o problemă care neîndoielnic trebuia rezolvată, dar este necesar să aveţi în vedere că aceasta nu este „o explicaţie corectă pentru izbucnirea Războiului de treizeci de ani", întrucât conflictul nu a început în Germania. Va fi nevoie să luaţi în considerare şi criza ce se manifesta, în acelaşi timp, în teritoriile habsburgice: slăbiciunea guvernării Habsburgilor în faţa extinderii protestantismului, criză agravată şi de starea precară a sănătăţii mentale şi fizice a lui Rudolf al II-lea. În ultima parte, va trebui să vă concentraţi asupra evenimentelor din Boemia şi a problemei succesiunii imperiale, făcând referiri la Tratatul de la Augsburg, pentru că neînţelegerile din motive religioase au jucat un rol principal de la început. Pe parcursul eseului trebuie să menţionaţi şi celelalte tensiuni existente în Europa, fie şi pentru a scoate în evidenţă că Europa a fost un spaţiu lipsit de conflicte în cea de-a doua decadă a secolului al XVII-lea.

Indiciul pe care vi-l oferă a doua întrebare vă sugerează să criticaţi *atitudinea radicală a catolicilor (în mod special pe Ferdinand)*, şi ar fi bine să includeţi un paragraf şi despre ce a însemnat catolicismul Contrareformei şi cum s-a manifestat (vezi pagina 37). Totuşi, dacă după aceea vă veţi referi la ceea ce s-a întâmplat cu adevărat în ultimii ani de domnie ai lui Rudolf al II-lea, veţi observa că protestanţii şi-au croit adevărate pârtii în teritoriile aflate sub conducerea directă a Habsburgilor. Din această cauză, Ferdinand s-a hotărât să atace. Aşa că cine e vinovat în final? Va trebui să vă concentraţi mai degrabă pe situaţia din Boemia şi nu pe aceea din Germania, scoţând în evidenţă că în Boemia a început războiul. În mod firesc, va fi nevoie să explicaţi sciziunea religioasă şi slăbiciunile ramurii Habsurgilor din Austria.

Cea de-a treia întrebare vă cere să parcurgeţi aproape cam acelaşi material, dar şi să distingeţi între problemele religioase şi cele politice, două domenii care, după cum ni se spune mereu, s-au aflat atât de strâns îngemănate în această perioadă încât, la o analiză, sunt imposibil de despărţit. Totuşi, acesta a fost un război în care politica, *raison d'état*, a triumfat asupra religiei. Indiferent ce veţi alege, este important să ţineţi minte că majoritatea popoarelor care au fost implicate în război l-au perceput ca pe un conflict religios, şi chiar acei oameni politici care au manipulat cu cinism religia în scopuri politice s-au folosit de terminologia religioasă pentru a masca acest fapt. Dacă vă ajută cu ceva, putem spune că motivele autentic religioase au fost mai mult amplificate la începutul conflictului decât la sfârşitul său (vezi Capitolul 7).

Bineînţeles că e posibil să susţinem, în mod legitim, că a fost vorba deopotrivă de cauze politice şi religioase. În ultimă instanţă, toţi protestanţii din Austria şi Boemia voiau libertate pentru cultul lor religios, dar obţinând acest drept, prin intermediul stărilor, nobilii îşi întăreau rolul politic. În mod similar, Ferdinand îşi dorea realmente să restabilească catolicismul, numai că în acelaşi timp, consolidarea „politică" a protestantismului ameninţa suveranitatea politică a Habsurgilor şi le submina autoritatea. Ei erau astfel nevoiţi să acţioneze într-un fel sau altul. În mod limpede, religia şi politica au fost la începutul conflictului două aspecte care s-au întreţesut.

3 Habsburgii ies victorioși, 1618-1629

OBIECTIVE DE ATINS

În acest capitol, vom analiza eșecul revoltei din Boemia, continuarea războiului, eșecul intervenției daneze și Edictul de Restituire. Obiectivul vostru trebuie să fie acela de a înțelege de ce Habsburgii au avut așa mare succes, de ce, în ciuda succesului, războiul nu s-a încheiat și de ce împăratul Ferdinand a renunțat la ceea ce părea a fi o poziție solidă.

DATE IMPORTANTE

1618	mai	Defenestrarea de la Praga.
	octombrie	Căderea lui Lerma.
1619	**martie**	Moartea lui Matthias.
	august	Înlăturarea lui Ferdinand.
		Frederic V este ales rege al Boemiei.
		Ferdinand II este ales împărat.
	octombrie	Este semnat Tratatul de la München.
1620	**martie**	Garanția de la Mülhausen.
	iulie	Tratatul de la Ulm: Liga Catolică ocupă Austria Superioară.
	august	Spinola invadează Palatinatul Rinului.
	noiembrie	Bătălia de la Muntele Alb.
1621	**aprilie**	Reîncepe războiul dintre Spania și Țările de Jos.
	mai	Se dizolvă Uniunea Evanghelică.
	octombrie	Liga Catolică ocupă Palatinatul Superior.
1622	**mai**	Bătălia de la Wimpfen.
	iunie	Bătălia de la Höchst.
	toamna	Liga Catolică ocupă restul Palatinatului Rinului.
1623	**februarie**	Dreptul elector asupra Palatinatului este transferat lui Maximilian de Bavaria.
	august	Bătălia de la Stadtlohn.

1624	**august**	Cardinalul Richelieu devine prim ministru în Franța.
1625	**aprilie**	Christian IV este ales *Kreisoberst* în Cercul Saxoniei Inferioare.
	iulie	Wallenstein formează o nouă armată imperială.
1626	**aprilie**	Bătălia de la Podul Dessau.
	august	Bătălia de la Lutter.
1627	**din februarie**	Wallenstein cucerește mare parte din Danemarca și nordul Germaniei.
	septembrie	Este revizuită constituția pentru Boemia și Moravia.
1628	**ianuarie**	Wallenstein devine duce de Mecklenburg.
	mai	Bavaria anexează Palatinatul Superior.
	mai-iulie	Eșuează asediul asupra localității Stralsund.
	septembrie	Bătălia de la Wolgast.
1629	**martie**	Edictul de Restituire.
	iulie	Pacea de la Lübeck.
1630	**iulie**	Gustav Adolf intră în Germania.
	iulie-noiembrie	Întrunirea electorilor la Regensburg.
	august	Wallenstein este înlăturat din funcție.

Revolta din Boemia și războiul din Palatinat, 1618-1623

PROBLEMA CHEIE De ce au fost înfrânții rebelii și de ce, în ciuda înfrângerii lor, războiul a continuat?

a) Principalele evenimente

Defenestrarea de la Praga nu a fost o întâmplare așa de spontană cum poate părea. A fost mai degrabă o reacție întârziată la alegerea regizată ca rege numit (dar neinstalat) a lui Ferdinand de Stiria și ca o încercare de a reface autoritatea Stărilor protestante, după moartea lui Matthias. Nu mai era loc pentru compromisuri; nobilii din Boemia aruncaseră mănușa – iar Ferdinand nu era omul care să facă negocieri. Aceasta reprezenta și un atu și un punct slab: un punct slab în sensul că nu avea idee de gravitatea situației în care se afla – curând majoritatea domeniilor sale ereditare aveau să fie cuprinse de revolte și el nu avea mijloacele ca să împiedice acest lucru; atu – în sensul că el era așa de

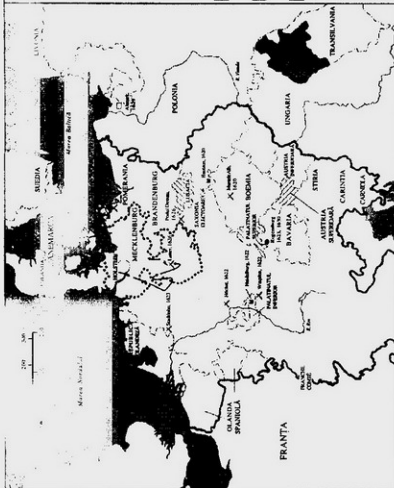
Portret

Împăratul Ferdinand al II-lea (1578-1637)

Ferdinand s-a născut la Graz și a devenit arhiduce de Stiria în 1590. A urmat cursurile Universității iezuite de la Ingolstadt, dovedindu-se un catolic pătimaș. Rectorul universității chiar a subliniat această trăsătură de caracter, printr-o metaforă: „ nimic sădit pe acest sol fertil nu pare să dispară", iar cardinalul Khlesl, consilierul lui Matthias, s-a plâns din cauza sa: „curtea de la Graz este condusă la fel de mult de consiliul iezuiților cât și de sfătuitorii lui". Ca arhiduce de Stiria, el a alungat 5000 de protestanți, în perioada 1599-1600, și când a devenit moștenitorul lui Matthias și regele desemnat al Boemiei, în 1617, a acționat rapid pentru a-i plasa pe catolici în funcții importante. Este adevărat că din pricina acestor acțiuni el poartă o parte din răspundere pentru izbucnirea războiului în 1618. Când a devenit împărat, în 1619, a știut să profite de funcția sa, până în 1620 învingându-i pe rebeli, pe principele elector al Palatinatului în 1623, și pe regele Danemarcei până în 1629. În acest an a emis Edictul de Restituire, culminația logic necesară atât a succesului său cât și a devotamentului arătat față de catolicism. Totuși, decizia sa de a-l sacrifica pe Wallenstein, generalul său în luptele din 1630, l-a lăsat nepregătit în fața confruntării cu regele Suediei, Gustav Adolf, din același an. Deși Ferdinand a reușit să recupereze o parte din terenul pierdut datorită ajutorului spaniol, după moartea lui Gustav, nu a reușit să obțină o pace durabilă în 1635 (Pacea de la Praga). În ciuda faptului că Ferdinand a sacrificat edictul și a inițiat o abordare mai curând politică decât religioasă, atunci când a murit, în 1637, războiul era departe de a se fi terminat.

Cotemporanii s-au exprimat în multe feluri despre Ferdinand. Pentru unii el era un om prietenos și bun, dar pentru alții era de-a dreptul dur și inflexibil, exponentul tipic al Contrareformei catolice. Deși nu a înregistrat un succes total, este neîndoielnic că el a redresat soarta monarhiei Habsburgilor și a pus bazele pentru succesul de mai târziu al ramurii austriece a acesteia.

Războiul între 1618-1629

Războiul între 1618-1629

convins de justețea atitudinii sale încât a manifestat multă hotărâre pentru contracarea acțiunilor ostile și în ultimă instanță, a reușit să triumfe (cel puțin, în privința problemei domeniilor ereditare).

La început, revolta a avut câștig de cauză. În vara anului 1618, Lusacia, Silezia și Austria Superioară s-au unit cu Boemia, iar în vara lui 1619 s-a întâmplat la fel cu Moravia și Austria Inferioară (vezi harta de la pagina 49). Nu mai erau speranțe să se ajungă la o înțelegere: Ferdinand l-a înlăturat pe cardinalul Khlesl, principalul consilier al lui Matthias, despre care credea că era în favoarea rezolvării situației prin negociere, iar după moartea lui Matthias, în martie 1619, orice speranță de compromis s-a spulberat.

În vara anului 1619, rebelii conduși de contele Thurn au asediat o vreme Viena, procedând astfel și mai târziu în cursul anului, cu ajutorul lui Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei, care se alăturase rebelilor și ocupase Ungaria. În august, rebelii l-au înlăturat oficial pe Ferdinand de la conducere, iar pe 26 august au oferit coroana lui Frederic al V-lea, prinț elector al Palatinatului. După multe frământări și în ciuda sfaturilor contrare ale celor din jur (inclusiv ale socrului său, Iacob I al Angliei), el a acceptat tronul, pe data de 28 septembrie. Aceasta avea să se dovedească o decizie tragică.

În răstimpul acesta, Ferdinand se lupta cu hotărâre să-și recucerească coroana. La început, a reușit să scape cu viață datorită ambasadorului spaniol, contele Oñate, care a reușit să facă rost de împrumuturi și să convingă conducerea de la Madrid să vină în ajutorul lui Ferdinand atât cu bani cât și cu oameni. După o perioadă tulbure, situația lui Ferdinand a început să se îmbunătățească. Pe 28 august 1619 el a fost ales în unanimitate împărat, succedându-i lui Matthias, iar în octombrie a semnat tratatul de la München cu Spania și cu Maximilian de Bavaria. Încurajat de sprijinul spaniolilor, Maximilian a reconstituit Liga Catolică și a reușit să-i ofere lui Ferdinand ajutor militar în schimbul unei promisiuni: dacă avea success, Ferdinand i-a promis lui Maximilian, la început doar verbal, teritoriul lui Frederic din Palatinatul Superior[1] și titlul electoral al lui Frederic, deși după toate probabilitățile împăratul nu se aștepta la un succes deplin și nici să ajungă la aceste schimburi.

În 1620, sorții s-au schimbat. În luna ianuarie s-a făcut un pact cu Gabriel Bethlen, iar în martie electorii s-au întâlnit la Mülhausen pentru a-i reasigura pe protestanții din nordul și estul Germaniei că Liga Catolică nu avea să încerce să recâștige fostele terenuri bisericești. Aceasta a împiedicat răspândirea războiului. Pe baza Garanției de la Mülhausen (20 martie 1620) s-a ajuns la o înțelegere cu prințul elector luteran Johann Georg de Saxonia, care a fost de acord să-l sprijine pe Ferdinand în schimbul obținerii teritoriului Lusaciei și păstrării toleranței în Boemia, Silezia și Moravia. Deși protestant, Johann Georg nu dorea deloc să-l vadă pe rivalul său Frederic, un calvinist, că păstrează tronul Boemiei.

Această întâlnire a dus în ultimă instanță la Pactul de neutralitate de la Ulm, din iulie 1620, în vreme ce Uniunea Evanghelică (protestantă) și Liga Catolică au acceptat să nu se atace una pe alta. Aceasta i-a neutralizat efectiv pe protestanți și a asigurat menținerea războiului în cadrul dominioanelor habsburgice (de fapt, Uniunea Evanghelică s-a dizolvat anul următor, în mai 1621). Aceasta le-a permis catolicilor să suprime revolta și în aceeași lună 30 000 de soldați ai Ligii Catolice au ocupat Austria Superioară, în timp ce armata imperială a ocupat Austria Inferioară, iar Johann Georg a luat Lusacia. În august, Spinola a ocupat jumătatea vestică a Palatinatului Rinului cu ajutorul trupelor spaniole. Drept urmare, armata imperială și cea a Ligii Catolice s-au reunit, s-au îndreptat spre Boemia și au repurtat o bătălie decisivă la Muntele Alb, lângă Praga, pe 8 noiembrie. Revolta din Boemia luase astfel sfârșit, iar Frederic s-a refugiat în Republica Olandeză.

A urmat pentru Boemia perioada unei crunte represiuni. Conducătorii care nu fugiseră deja au fost executați. Protestantismul a fost interzis și peste 750 de familii de nobili au suferit confiscarea totală sau parțială a averii. Până la 1627-1628, întreaga nobilime s-a văzut confruntată cu alternativa schimbării confesiunii religioase sau a exilului. S-a estimat că peste 30 000 de oameni au plecat din Boemia în 1627, iar numărul total al populației a scăzut cu până la 50 la sută între 1615 și 1650. Pe lângă aceasta monarhia Boemiei a devenit ereditară în cadrul Casei de Habsburg și a primit autorități sporite, așa cum evidențiază acest citat, extras din Constituția revizuită, emisă în mai 1627:

1 Noi Ferdinand facem astfel cunoscut tuturor că întrucât am recucerit, cu ajutorul Domnului cel Atotputernic, Regatul nostru ereditar – regatul

> Boemiei, prin puterea sabiei, și l-am supus autorității noastre, am făcut-o întru principalul nostru scop: pentru a ne asigura că onoarea Domnului cel Atotputernic este restabilită în acest Regat ereditar și că justiția ce se impune aici – neîmblânzită de bunătatea care ne este proprie și cu moderație față de prevederile ei stricte – trebuie aplicată acelora care s-au revoltat contra noastră, ca să fie pildă și pentru alții și să avertizeze asupra celor mai grave consecințe, nu doar pentru ce ni s-ar fi putut întâmpla nouă înșine, ci oricăror alți prinți. Întrucât, până acum, toate acestea au avut deja loc, am meditat la măsurile potrivite prin care să fie restabilită ordinea în respectivul regat, în așa fel încât supușii săi să respecte și să se supună nouă și moștenitorilor noștri, poporul să trăiască în pace, liniște și unitate, sub protecția unei legi imparțiale și unei aceleiași religii, iar tot ce este potrivnic acestora să fie înlăturat.

Deși Ferdinand a cedat Lusacia lui Johann Georg de Saxonia, conform înțelegerii, nu a respectat și promisiunea de a urma linia toleranței religioase. Așa că în toate teritoriile ereditare recucerite, chiar dacă nu a fost rapid, a avut loc procesul de recatolicizare. Protestanții erau alungați, iar bisericile lor dărâmate, și a durat mult până să se construiască în loc o infrastructură proprie pentru confesiunea catolică.

Chiar dacă s-a terminat revolta din Boemia, aceasta nu a însemnat că a luat sfârșit și războiul din Palatinat. Frederic mai avea câțiva aliați în zonă, niște prinți de mai mică importanță pentru care olandezii erau pregătiți să ofere sprijin financiar. Contele Ernst von Mansfeld, care luptase pentru Frederic în Boemia, a reușit să alcătuiască o armată, așa cum a reușit și Georg Frederic de Baden și Christian de Braunschweig. Contele Jean Tilly, care conducea armata Ligii Catolice, a reușit să ocupe Palatinatul Superior în 1621 și a mers mai departe, învingându-i pe protestanți, în mai multe bătălii: în 1622 – pe Georg Frederic la Wimpfen (în 6 mai) și pe Christian la Höchst (20 iunie). Aceasta l-a pus pe Mansfeld într-o situație imposibilă; drept pentru care s-a retras, ceea ce i-a lăsat cale liberă lui Tilly, care a ocupat astfel jumătatea estică a Palatinatului Rinului. În același fel, Heidelberg a căzut în septembrie 1622. În 1623, Frederic a reușit să formeze o altă armată, din nou cu ajutorul olandezilor, dar Tilly s-a deplasat rapid spre nord și l-a înfrânt decisiv pe Christian de Braunschweig la Stadlohn, lângă granița olandeză, pe 6 august. Războiul Palatinatului luase astfel sfârșit.

Cu puțină vreme în urmă, în luna februarie, cu prilejul dietei electorilor de la Regensburg, Ferdinand transferase oficial titlul de prinț elector al lui Frederic lui Maximilian de Bavaria, dar datorită opoziției celorlalți membri, titlul i-a fost oferit doar pentru perioada vieții numai, nu și pentru moștenitori. Maximilian a continuat să ocupe atât Austria Superioară cât și Palatinatul Superior, așteptând să se hotărască o sumă care să-i acopere cheltuielile. În cele din urmă, după o mare revoltă care a avut loc în Austria Superioară în 1626, în 1628 s-a decis ca prințul elector de Bavaria să „cumpere" Palatinatul Superior la prețul datoriei împăratului față de el și să evacueze Austria Superioară, ceea ce el a și făcut. Astfel că, aparent, Ferdinand și Liga Catolică au ieșit din aceste confruntări învingători. Ar fi trebuit, în mod logic, ca și războiul să ia sfârșit.

b) Analiză

În esență, trei sunt întrebările de pus referitoare la acest prim episod al războiului:

i) De ce au fost învinși rebelii?

Este limpede faptul că rebelii au pierdut pentru că nu au reușit să obțină sprijin suficient atât din interior cât și din afara imperiului. Unul dintre motivele pentru care rebelii l-au ales pe Frederic al Palatinatului să le fie rege l-au reprezentat relațiile sale de familie[2], dar se pare că nu a fost o idee bună. Dorința prinților germani de a accepta Garanția de la Mülhausen și tratatul de la Ulm reflecta aspirația lor autentică de a evita cu orice preț războiul. După cum s-a menționat anterior, socrul lui Frederic, Iacob I, nu era de acord cu acțiunile acestuia și căuta să obțină o înțelegere mai diplomatică cu ajutorul spaniolilor. Mai mult decât atât, în acea perioadă celelalte forțe protestante nu erau capabile să ofere ajutor – suedezii erau mai preocupați de polonezi, iar olandezii, la început confruntați ei înșiși cu o dispută internă între Guvernatorul Olandei și Mauriciu de Nassau din Casa de Orania, erau preocupați de Pactul de doisprezece ani cu Spania, care luase sfârșit, ceea ce a dus la reluarea războiului în 1621. Nici Franța nu era pregătită să îl ajute. Ludovic al XIII-lea, spre deosebire de tatăl său, Henric al IV-lea, nu era favorabil cu adevărat protestanților, ceea ce a făcut ca

medierea Franței să ducă la anularea tratatului de la Ulm și, în consecință, la slăbirea Uniunii Evanghelice. Fără sprijinul Franței, prinții protestanți germani nu aveau cum să se implice în război. Pentru forțele protestante din vest, Boemia era prea departe, geografic vorbind, ca să fie posibilă o intervenție.

Așa că, în afară de Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei, care s-a dovedit, cu intermitențe, a fi un posibil aliat, rebelii nu au reușit să obțină un sprijin substanțial de afară, sprijin care avea să fie esențial pentru reușita lor, după cum s-a dovedit.

Pe lângă aceasta, revolta însăși avea anumite puncte slabe: era esențialmente o revoltă a nobilior și nu se bucura de sprijinul populației. Nobilii se temeau de țărani, de mișcări sociale și din acest motiv au căutat să se bazeze numai pe sprijinul extern care, după cum am observat, a fost imposibil de obținut. Este, de asemenea, greu de apreciat unde ar fi putut să conducă revolta fără să se facă o înțelegere cu împăratul– iar aceasta nu a fost în nici un moment posibil.

ii) Cum a reușit Ferdinand să învingă?

În 1618, Ferdinand se afla într-o poziție extrem de vulnerabilă, neavând o armată a sa. După cum am sugerat deja, perseverența sa a fost indubitabil un factor al succesului său – un om mai slab ar fi făcut un compromis, dar de mare importanță a fost faptul că el, spre deosebire de rebeli, a reușit să găsească sprijin extern. În special ajutorul spaniolilor a fost de maximă importanță la debutul conflictului, deși într-o primă etapă acesta reflecta doar dorința ambasadorului acestei țări, contele de Oñate, dar după eliminarea pacifistului duce de Lerma la sfârșitul anului 1618 și ascensiunea lui Don Balthasar de Zúñiga, acordarea sprijinului a devenit o temă a politicii Spaniei.[3] Mari sume de bani – 6 milioane de taleri până la sfârșitul anului 1624 – au fost trimise împreună cu un mare număr de trupe: 7000 de soldați în 1619, ajungând până la 12 000 în 1620, care au format baza armatei imperiale. Pe lângă aceasta, spaniolii l-au trimis pe Spinola cu încă 20 000 de oameni, pentru a veni în ajutorul Palatinatului Rinului. Ferdinand a reușit să obțină și sprijinul lui Maximilian de Bavaria, ceea ce i-a permis să refacă Liga Catolică – deși cu un preț pipărat –, ca și pe cel al lui Johann Georg al Saxoniei și al papei, care au oferit

sprijin financiar substanțial. Mai mult decât atât, alegerea sa necontestată ca împărat în august 1619 i-a oferit o autoritate politică imensă, punându-i pe rebeli într-o situație juridică foarte dificilă. Atât rebelii din Boemia cât și prințul elector al Palatinatului speraseră ca alegerea împăratului să se amâne până la rezolvarea crizei. Din păcate, calculele lor s-au dovedit greșite, astfel că atât ei cât și Frederic aveau să suporte o înfrângere dură. Aici intervine cea de-a treia întrebare.

iii) De ce nu a luat sfârșit războiul în 1623?

S-ar putea susține că prelungirea conflictului ar fi fost mult mai puțin probabilă dacă Ferdinand ar fi reușit să trateze el însuși cu rebelii. În mod limpede, slăbiciunea de care a dat dovadă a avut ca rezultat că războiul s-a extins la nivel internațional și l-a făcut pe Ferdinand dependent atât de Spania cât și de Maximilian de Bavaria. Bineînțeles că alegându-l pe Frederic al Palatinatului drept conducător, rebelii înșiși provocaseră extinderea conflictului dincolo de granițele teritoriilor ereditare ale Habsburgilor, dar în mod limpede înstrăinarea de către Ferdinand a teritoriului electoral al lui Frederic și a titlului lui Maximilian a provocat multe probleme, ceea ce a adus cu sine, după părerea multora, o intervenție dură din partea conducerii imperiului. Pe lângă aceasta, mai intervenea și soarta lui Frederic al V-lea, rămasă nerezolvată. Ce este cu certitudine adevărat și în același timp de maximă importanță este că succesul lui Ferdinand a fost atât de mare încât echilibrul de putere în cadrul Imperiului Romano-German s-a schimbat spectaculos. În final, împăratul a avut succes în acțiunile sale, așa cum s-a întâmplat și cu Liga Catolică, care acum avea o armată mare în nordul Germaniei. Din 1624, protestanții din afara imperiului au început să se implice pentru a încerca să reechilibreze balanța, ceea ce a dus la continuarea războiului. În mod special, Republica Olandeză, Anglia și Danemarca au format o alianță care era în același timp antihabsburgică și anticatolică. În acest fel, din 1624 încolo conflictul a capătat un caracter internațional tot mai pronunțat, tot mai complex și mai complicat – datorită marelui număr de negocieri nefinalizate și a tratatelor neratificate care au împiedicat găsirea unor soluții de rezolvare a crizei. Frederic a primit fonduri de la olandezi pe tot parcursul luptelor și în multe privințe Republica Olandeză s-a dovedit

o legătură puternică între prima şi a doua etapă a războiului; totuşi, este important de reţinut că războiul dintre Spania şi olandezi (care reîncepuse în 1621) şi războiul din Germania au rămas două conflicte distincte. Danermarca a fost aceea care a dat numele etapei următoare, şi nu Republica Olandeză.

Episodul danez, 1625-1629

PROBLEMA CHEIE De ce s-a implicat în război Christian al IV-lea şi de ce a fost învins?

După eşecul alianţei matrimoniale din 1623[4], politica engleză s-a schimbat radical. Deşi Iacob I a rămas precaut, el a încercat totuşi să susţină financiar o armată anglo-franceză condusă de Mansfeld şi, împreună cu olandezii şi Brandenburg, s-a hotărât să-i propună regelui Gustav Adolf, regele Suediei, să intre în luptă de partea lui Frederic. Negocierile au fost însă complicate, iar pretenţiile lui Gustav s-au dovedit prea mari: el a refuzat să coopereze cu francezii, care erau în acel moment mai preocupaţi de succesul Habsburgilor, după ce solicitase comanda deplină asupra tuturor armatelor. Aceste evenimente l-au alarmat pe marele rival al lui Gustav, Christian al IV-lea, regele Danemarcei, care se temea de o expansiune suedeză în Germania. În acest sens, în ianuarie 1625 el s-a oferit să intre în luptă. Ceea ce a şi făcut la începutul anului 1625 fără să ceară sprijin de la nimeni – chiar propriii săi consilieri s-au opus acestei acţiuni (din fericire, el a avut mijloace financiare proprii pentru a intra în luptă).[5] Bineînţeles că a avut motivele sale să procedeze în acest fel. Ca duce de Holstein, el era deja „prinţ german", iar principalul său ţel era să-şi extindă influenţa asupra Cercului Saxoniei Inferioare – într-adevăr, el apoi a fost ales comandant militar (*kreisoberst*) în aprilie 1625. Cu toate acestea, Christian nu a pierdut din vedere obiectivul mare – de aceea el a pledat pentru readucerea lui Frederic drept conducător al Palatinatului şi s-a autodesemnat apărător al credinţei protestante, dar se pare că ambiţia personală a contat mai mult în luarea acestor decizii. Înţelegerile militare iniţiate de el în 1625 nu s-au finalizat, dar la sfârşitul anului, Christian al IV-lea a reuşit să încheie o alianţă. Aceasta a fost Convenţia de la Haga (de pe 9 decembrie) – englezii şi olandezii s-au oferit să finanţeze campania şi să îi dea sub conducere forţele lui Mansfeld şi Christian de Braunschweig. Cam la atât s-a redus caracterul antihabsburgic al alianţei. Gustav Adolf ieşise din raza de interes odată ce a reluat războiul cu Polonia în 1625 (ceea ce a făcut Brandenburgul să-şi declare neutralitatea). Nici Franţa nu s-a mai implicat la fel de activ, datorită problemelor interne pe care le avea cu hughenoţii (protestanţii francezi) şi care au ajuns prioritatea politicii noului prim-ministru francez, cardinalul Richelieu.

De parcă toate acestea nu erau suficiente, alianţa mai avea, structural, şi alte puncte slabe. Sprijinul englezilor s-a dovedit a fi o afacere ratată. Carol I, care îi urmase lui Iacob în 1625, nu a avut bani pentru a respecta obligaţiile fixate prin tratat şi oricum intrase în război cu Spania (1625-1630) iar după aceea cu Franţa (1627-1629). Datorită acestor factori şi neînţelegerilor pe care le avea Carol cu parlamentul, nu este surprinzător că Anglia a jucat un rol mai degrabă minor în cadrul conflictului, în această perioadă.

Totuşi, nu aceasta era principala problemă a lui Christian. În cursul anului 1625, la rugămintea lui Maximilian de Bavaria, care era preocupat de planurile danezilor, împăratul Ferdinand a fost încurajat să îşi alcătuiască în cele din urmă o armată a sa (nu se mai putea baza pe Spania, care acum era prea preocupată de olandezi, pentru a mai putea oferi sprijin acolo unde îi era solicitat). Aşa că el a numit în funcţia supremă de comandă un nobil ceh (din Boemia), pe Albrecht von Wallenstein. Fiind catolic, Wallenstein profitase enorm după distrugerea elitei protestante din Boemia şi achiziţionase vaste proprietăţi prin cumpărarea terenurilor confiscate. Într-adevăr, s-a estimat că el avea atunci aproape un sfert din întregul regat al Boemiei. La început, pentru scopul propus el a reuşit să îşi folosească marea avere pentru a recruta şi plăti o armată de 30 000 de oameni numai din propriile sale fonduri. Important este că regele Christian al IV-lea nu a ştiut de acest lucru. El s-a gândit că se va lupta cu armata Ligii Catolice conduse de Tilly şi atât – adică o singură armată, nu două. Armata lui Wallenstein – care a ajuns curând la 50 000 de oameni şi chiar peste acest număr – a făcut ca balanţa de forţe să se incline

dramatic în favoarea sa. Într-adevăr, după intrarea în 1626 în luptă, regele Danemarcei s-a trezit într-o situație mult mai proastă. Intervenția militară nu i se mai părea deloc o idee la fel de bună ca până atunci.

În consecință, s-a hotărât ca Mansfeld să se confrunte cu Wallenstein, Christian de Braunschweig avea să lupte în josul Rinului, iar regelui îi revenea înfruntarea Ligii Catolice; totuși, Mansfeld a fost învins la Dessau în aprilie 1626. Chiar dacă a reușit să-și pună pe picioare rapid o altă armată și să se unească cu Gabriel Bethlen, planul pentru o ofensivă comună a fost abandonat. Mansfeld a murit în noiembrie și Bethlen a trebuit să negocieze în alte condiții cu împăratul, în decembrie. Christian de Braunschweig murise cu un an înainte, în luna iunie, făcând astfel imposibilă orice campanie în zona Rinului. În acest timp, regele Christian suferise o grea înfrângere la Lutter, în luna august; unitatea fragilă a Cercului Saxoniei Inferioare se prăbușise astfel și după decisiva înfrângere a campaniei protestante, calea era deschisă pentru atacarea Danemarcei. La începutul anului 1627, Wallenstein (acum în fruntea armatei, pentru că Tilly fusese rănit) s-a îndreptat spre Holstein și Iutlanda (centrul Danemarcei) după care avea să se îndrepte spre est, în direcția Mecklenburg, Pomerania și Holstein (vezi harta de la pagina 49). Ducii de Mecklenburg îl sprijiniseră pe Christian al IV-lea, așa că acum împăratul le-a luat titlurile, i-a cedat lui Wallenstein (în februarie 1627) terenurile confiscate și în anul următor l-a făcut duce de Mecklenburg (ianuarie 1628). „Dacă un împărat îl poate avansa pe slujitorul său, care este un simplu nobil ceh, aducându-l la statutul de prinț al imperiului, și îi poate încredința guvernarea unui vechi ducat... atunci poate la fel de bine și să-i coboare din rang pe prinții imperiului, aducându-i la statutul de simpli supuși și slujitori”.[6] În mod limpede, împăratul mergea prea departe.

La întrunirea electorilor de la Mülhausen, din octombrie-noiembrie 1627, organizată cu scopul discutării implicațiilor unei posibile înfrângeri a danezilor, trimisul împăratului a spus limpede că venise vremea pentru analizarea statutului confesional al Germaniei și în special refacerea domeniilor Bisericii Catolice. Totuși, campania din 1628 s-a dovedit un proiect imposibil: insulele daneze erau imposibil de atacat de către Wallenstein, pentru că acesta nu avea flotă. Deși

Portret

ALBRECHT VON WALLENSTEIN (1583-1634)

Wallenstein s-a născut în Boemia, primind o educație protestantă. Cu toate acestea, el s-a convertit la catolicism în 1606 și s-a căsătorit cu o văduvă bogată, mai mare decât el, în 1609, ceea ce l-a făcut să devină după moartea ei (în 1614) un om înstărit. În timpul revoltei din Boemia, el i-a rămas loial lui Ferdinand și a avut enorme avantaje de pe urma victoriei acestuia. A fost numit guvernator al regatului Boemiei și a cumpărat multe terenuri confiscate, astfel că a ajuns să dețină cea mai mare parte a nord-estului Boemiei. În ultimă instanță, el a primit titlul de duce de Friedland (în 1623) și în 1625 a devenit generalisim al Armatei imperiale pe care o formase și plătise din propriul buzunar. A avut mare succes militar în lupta împotriva regelui Danemarcei, primind apoi și ducatul de Mecklenburg (1628). Succesul său a stârnit invidii, și cu ocazia promulgării Edictului Electorilor de la Regensburg dușmanii săi l-au convins pe împăratul Ferdinand al II-lea să-l înlăture de la comandă (august 1630). Totuși, succesul lui Gustav Adolf, regele Suediei, l-a determinat pe împărat să-l recheme pe Wallenstein, astfel că acesta a fost încă o dată numit generalisim, în 1632. Deși generalul imperial nu a avut succes în bătălia de la Lützen din noiembrie, moartea regelui suedez în această bătălie a condus la nașterea unei noi situații politice. Wallenstein, care acum nu îi mai era indispensabil împăratului, nu a optat pentru ofensivă, dar a încercat să își asigure supraviețuirea politică, cu toată abilitatea posibilă, pe cale diplomatică. Totuși, căile sinuoase ale dialogului pe care l-a propus și bizara sa credință în prezicerile astrologilor i-au subminat credibilitatea în toate cercurile. Ceea ce a făcut să devină un real pericol pentru împărat, care a ajuns să-l considere un conspirator trădător. În consecință, în ianuarie 1634, împăratul a ordonat ca Wallenstein să fie capturat sau ucis. În luna următoare, Wallenstein a fost omorât – de către un grup compus dintr-un englez, un irlandez și un scoțian! Personalitate enigmatică, Wallenstein și viața sa au devenit subiectul unei trilogii dramatice, scrisă de poetul german Friedrich Schiller.

împăratul l-a numit „general al oceanelor și al Mării Baltice" în februarie 1628, strategia din regiunea Balticii a lui Olivares (prim ministrul spaniol începând din 1622), care vedea o flotă imperială spaniolă reunită cu sprijinul polonezilor, nu a fost pusă în aplicare. Wallenstein a încercat să captureze portul Stralsund în vara lui 1628 (mai-iunie), dar acțiunea comună danezo-suedeză (în ea însăși ceva remarcabil, dată fiind rivalitatea dintre cele două puteri) l-a oprit pe comandantul imperial. Deși l-a învins din nou pe Christian la Wolgast, în septembrie, Wallenstein l-a avertizat pe împărat asupra faptului că suedezii ar putea să organizeze o intervenție de amploare, dacă nu încheie pace. El a atras atenția și asupra faptului că întreținerea armatei sale reprezenta o povară greu de suportat pentru statele din nordul Germaniei. În mod limpede, împăratul avea nevoie de pace la fel de mult ca danezii, astfel că negocierile au început la modul serios, la Lübeck. Din aceste motive, Christian al IV-lea a ieșit cu fața curată de la negocierile de pace de la Lübeck, încheiate în iulie 1629. Totuși, aceasta nu putea masca faptul că Danemarca suferise o înfrângere serioasă. Episodul danez se încheiase, și încă o dată împăratul Ferdinand câștigase. Într-adevăr, împăratul se afla în culmea puterii în 1629, dar ascensiunea catolicilor și a Habsburgilor s-a dovedit a fi fragilă și de scurtă durată.

Edictul de Restituire

PROBLEMA CHEIE De ce a nemulțumit Edictul pe toată lumea și care au fost motivele care au dus la șubrezirea poziției lui Ferdinand?

Deși cu prilejul întrunirii electorilor de la Mülhausen, în octombrie 1627, împăratul Ferdinand al II-lea și-a exprimat intenția de a recatoliciza domeniile înstrăinate, prima formă a textului Edictului de Restituire a fost finalizată doar un an mai târziu (octombrie 1628), când era iminentă încheierea păcii cu Danemarca. Până la urmă, documentul a fost făcut public pe 28 martie 1629, când era pe cale să se ajungă la o înțelegere cu Christian al IV-lea. Împăratul hotăra următoarele:

Noi, Ferdinand, prin bunăvoința lui Dumnezeu, împăratul Sfântului Imperiu Roman, etc., suntem hotărâți ca pentru a realiza atât o pace religioasă cât și una laică, să ne trimitem comisarii imperiali în Imperiu, în acest scop; pentru a solicita toate arhiepiscopiile, episcopiile, parohiile, mănăstirile, spitalele și așezămintele pe care le-au avut în proprietate catolicii la vremea Tratatului de la Passau [1552] și de care au fost deposedați în mod ilegal; și în toate aceste instituții catolice urmează să punem persoane calificate corespunzător astfel încât fiecare să-și primească înapoi ceea ce i se cuvine. Noi prin urmare declarăm aici că această Pace Confesională [din 1555] se referă la Confesiunea de la Augsburg așa cum ne-a fost încredințată de predecesorul nostru Împăratul Carol al V-lea pe 25 iunie 1530; și că toate celelalte doctrine și secte, indiferent de numele pe care îl poartă, care nu sunt incluse în textul tratatului de pace, sunt interzise și nu vor fi tolerate. Prin urmare, poruncim tuturor, sub amenințarea pedepsei religioase și a pierderii proprietății, să înceteze imediat a se opune ordinelor noastre, și să se supună nouă pe pământurile și domeniile lor, și să îi sprijine pe comisarii noștri. Acei care dețin arhiepiscopii, episcopii, parohii, mănăstiri, spitale etc., trebuie prin urmare să le restituie comisarilor noștri imperiali cu toate dotările lor. Dacă nu vor duce la îndeplinire acest ordin, nu numai că se vor expune interdicției imperiale și riscului pierderii imediate a tuturor privilegiilor și drepturilor, fără altă sentință sau condamnare, ci vor fi victimele inevitabile ale executării acestor ordine, fiindu-le sechestrate bunurile.[7]

Astfel, prin acest edict, toate pământurile secularizate ilegal începând din 1552 urmau să reintre în proprietatea Bisericii (aceasta se aplica în mod special întinselor episcopate princiare din nordul Germaniei), iar armata lui Tilly urma să asigure aplicarea deciziilor comisarilor (deși, după cum s-a dovedit, Maximilian nu a permis acest lucru). În multe privințe, acesta a fost, în mod logic, punctul culminant al antagonismului dintre protestantism și catolicism, de-a lungul întregii Europe; totuși, aceasta s-a dovedit a fi o socoteală proastă, și de proporții, care a cauzat indignare atât în rândul prinților catolici cât și al celor protestanți. De ce?

i) În primul rând pentru că era o măsură care ținea de absolutismul imperial. A fost emis ca un decret imperial, fără să se facă referire la Reichstag.[8] Propunea schimbări și o redistribuire a puterii care ar fi

dus la o întărire considerabilă a puterii Habsburgilor în Europa. Pe lângă aceasta, prinților germani li se atrăgea atenția că nu li se permite să facă alianțe cu statele străine. Era o măsură tiranică și arbitrară, și părea a avea motivații atât politice cât și religioase. Venit după tranferul de putere de la nivelul electorilor, recunoașterea electorului Palatinatului, a ducilor de Mecklenburg și creșterea armatei lui Wallenstein, edictul părea a fi un fragment dintr-un întreg mai vast care părea să anunțe o creștere uriașă a puterii imperiale.

ii) Totuși, dacă încercările lui Ferdinand de a pretinde noi puteri, care datau de pe vremea lui Carol al V-lea, erau îndeajuns de neliniștitoare, implicațiile pentru prinții protestanți erau încă mai alarmante. În special, exista temerea că mulți ar fi tolerat enclave catolice pe domeniile lor, și într-adevăr, în anumite situații, teritoriile ar fi trebuit să fie dezmembrate de tot. Ce nu a înțeles Ferdinand, deși acest lucru i-a înlesnit succesul în anii 1620, este că totul fusese posibil datorită neutralității sau, la răstimpuri, chiar sprijinului activ al prinților protestanți. Acum toți aceștia fuseseră îndepărtați.

iii) Pe lângă aceasta, presupunerea pe care se întemeiase edictul – aceea că împăratul se putea baza deplin pe sprijinul Europei catolice – devenise dintr-odată imposibil de aplicat. Împăratul nu se mai putea baza pe papalitate, pe Spania sau Franța. Urban al VIII-lea, papă începând cu 1623, nu era un simpatizant al cauzei habsburgice și în mod special nu agrea influența Habsburgilor spanioli în Italia sa natală. Astfel că el nu l-a mai finanțat deloc pe împărat și Liga Catolică, și oricum nu mai putea constitui o bază pentru nici un alt sprijin. Ferdinand nu mai putea conta nici pe Spania. Din 1627 încolo războiul cu olandezii luase o întorsătură proastă pentru forțele spaniole, iar implicarea lui Olivares în războiul de succesiune din Mantova (1628-1631), în nordul Italiei, s-a dovedit o greșeală scump plătită. De mare semnificație pentru viitor totuși era schimbarea survenită în politica externă a Franței. Există o diferență interesantă între Edictul de Restituire și măsura adoptată de Richelieu, pacea (*Grace de Alais*), care a pus capăt războaielor religioase din Franța. Amândouă au fost semnate în 1629, dar pe când împăratul părea să exacerbeze tensiunile religioase, cardinalul Richelieu a hotărât să pună capăt conflictului cu hughenoții (protestanții francezi) cu ajutorul compromisului și al

toleranței, care au dus la dispariția confruntărilor. Într-adevăr, sfârșitul războaielor religioase din Franța însemna că monarhia franceză putea cel puțin să conceapă o politică externă coerentă, pentru prima dată de la izbucnirea războaielor, în anii 1560. Această politică externă trebuia să se bazeze nu pe criterii religioase, ci pe rațiunea de stat, adică pe ce era mai bun pentru stat. Mai mult decât atât, Richelieu a făcut ca interesele franceze să fie cel mai bine servite prin adoptarea unei poziții antihabsburgice.

iv) Totuși, ceea ce i-a preocupat imediat pe toți prinții a fost enorma putere acumulată de Wallenstein, a cărui armată avea de acum peste 100 000 de oameni și pentru a cărei susținere financiară erau taxați atât catolicii cât și protestanții deopotrivă. Într-adevăr, din cauza lui Wallenstein, împăratul și l-a înstrăinat pe Maximilian de Bavaria, ceea ce însemna că împăratul nu se mai putea baza nici pe Liga Catolică. Exista temerea ca Wallenstein să nu devină arma nou extinsei autorități imperiale.În consecință, în decembrie 1629, la o întrunire a Ligii Catolice, electorul de Mainz a cerut înlăturarea sa. În martie 1630 el a convocat electorii pentru o discuție la Regensburg în iunie, ca să rezolve chestiunea, iar acest extras reflectă pe deplin neliniștea pe care o stârnise Wallenstein:

> Electorii, într-un mesaj demn și lucid, își exprimă convingerea lor fermă că întreaga vină pentru starea de umilință, rușine, dezonoare, pentru crudele și inutilele extorcări militare, care cresc în fiecare zi, i se datorează noului duce de Mecklenburg [Wallenstein], care, în calitate de comandant al forțelor imperiale, a fost învestit, fără consimțământul Stărilor, cu asemenea puteri cum nu a mai avut nimeni înaintea sa. Soldații, care acum au devenit incredibil de mulți, nu servesc altui scop decât aceluia de a pustii pământul nostru natal. Mai mult decât atât, războiul s-a purtat și împotriva unora pe care el nu i-a numit niciodată. Contribuțiile pe care, conform decretelor dietei, nimeni nu are dreptul să le solicite fără consimțământul Stărilor reunite, au fost percepute după propriile dorințe și plăceri ale ducelui, și smulse de la oameni, în chipuri barbare.

Prinții au mers mai departe și au făcut o solicitare oficială pentru înlăturarea lui Wallenstein, pe 16 iulie; în mod surprinzător, Ferdinand a fost de acord cu ea, astfel că pe 13 august, generalul a fost înlăturat

din funcție. La fel de surprinzător a fost faptul că și Wallenstein a fost de acord. Într-adevăr, părea că și el ajunsese să simtă că menținerea unei armate așa de mari devenea o imposibilitate. Încheierea acestei responsabilități a venit ca o ușurare. Dar de ce fusese de acord Ferdinand cu această măsură? Până la urmă, îl lăsa fără puterea de care avea nevoie pentru a aplica edictul. Tilly a preluat aproape o treime din armata imperială dar nu a avut bani să susțină nici atât. Dintr-o dată puterea militară a lui Ferdinand se evaporase.

Există anumite indicii că Ferdinand ajunsese să se îndoiască de Wallenstein, dar adevărul este că el a ascultat, în primul rând, de dorințele prinților electori, ceea ce ne indică și că el nu avea planuri ca să transforme imperiul într-o monarhie absolută. Mai probabil este ca el să fi acceptat acest compromis pentru a obține o pace de durată. Ferdinand a participat la întrunire cu speranța de a obține sprijin pentru intervenția sa militară în nordul Italiei (Mantova), unde venea în ajutorul verilor săi spanioli care l-ar fi ajutat la rându-le în viitor în confruntările împotriva olandezilor. Voia să obțină de asemenea alegerea fiului său drept „rege al romanilor" (de fapt, moștenitor al titlului imperial). Totuși, ca răspuns la concesiile sale (care includeau promisiunea „ ca nici un nou război să nu mai fie declanșat decât la sfatul electorilor"),[9] Ferdinand nu a obținut, de fapt, nimic. Nu s-a manifestat nici un sprijin pentru fiul său și nici un fel de ajutor pentru Spania. Deși Edictul de Restituire a rămas intact, Ferdinand și-a concediat generalul, l-a lipsit de puterea militară, i-a abandonat pe spanioli în Mantova și a continuat să-i persecute pe protestanți. Una peste alta, nu a fost un deznodământ prea fericit.

Concluzii

Ceea ce vedem că s-a întâmplat între 1629 și 1630 a fost o transformare remarcabilă, Habsburgii coborând din apogeul puterii la ceea ce poate fi descris ca un gol de putere. Ar părea că eliminându-și generalul, Ferdinand s-a lipsit de toată puterea sa politică și militară. Bineînțeles că acestea nu s-ar fi întâmplat dacă pacea de la 1629 ar fi durat, dar nu a fost așa. În acest gol de putere a pășit Gustav Adolf, regele Suediei.

Pe când prima etapă a războiului s-a concentrat asupra teritoriilor ereditare ale Habsburgilor, cea de-a doua a făcut ca perspectiva apariției absolutismului imperial, a expansiunii imperiale și a unui atac concertat asupra protestantismului să crească. Într-adevăr, aceasta a fost frica pe care au născut-o Habsburgii – prin care aveau să domine Europa – care atât de tare a neliniștit Suedia și Franța, și tocmai aceste două puteri aveau să fie acelea care vor continua războiul. Deși, din punct de vedere geografic, războiul a rămas unul german, multe dintre decizii aveau să fie luate în alte părți ale Europei. Împăratul avusese success încă o dată, dar cu această ocazie el renunțase la șansa de a și-l consolida.

Referințe

1 Electoratul teritoriilor Palatinatului consta în două zone distincte: Rinul sau Palatinatul Inferior, având capitala la Heidelberg, și Palatinatul Superior care se învecina atât cu Bavaria cât și cu Boemia – vezi harta de la pagina 49.

2 Frederic avea legături cu olandezii (mama sa era prințesă de Orania), cu Brandenburg (sora lui era măritată cu prințul elector al acestui stat), cu Suedia – prin mătușa sa, și cu Anglia – prin soția sa. Pentru arborele genealogic, vezi Geoffrey Parker (ed.), *The Thirty Years' War* (Routledge, 1984), pp.53-54.

3 Vezi Graham Darby, *Spain in the Seventeenth Century* (Longman, 1994), pp.31-33.

4 Pentru o discuție amplă asupra competiției spaniole și a consecințelor ei, vezi Roger Lockyer, *Buckingham* (Longman, 1981), capitolele 5 și 6.

5 Vezi E. Ladewig Petersen în volumul lui Parker, citat mai sus, p. 72.

6 Ronald Asch, *The Thirty Years' War* (Macmillan, 1997), p. 91.

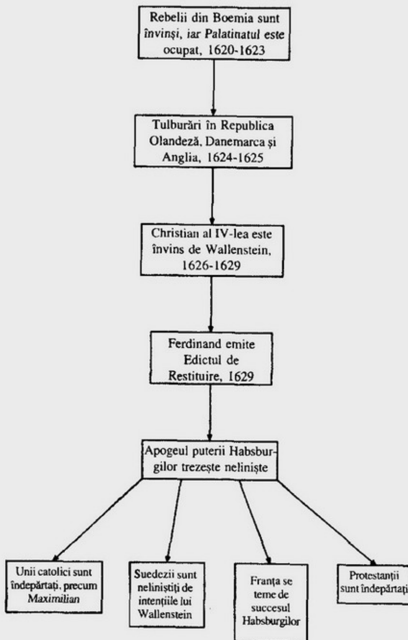
7 Preluată din Gerhard Benecke, *Germany in the Thirty Years' War* (Arnold, 1978), p. 14.

8 De fapt, Ferdinand nu a convocat Dieta Imperială deloc pe parcursul domniei sale, bazându-se în schimb pe mai restrânsa structură a Dietelor Electorale și a Decretelor Imperiale. De fapt nici o Dietă Imperială nu s-a întrunit între 1613 și 1640.

9 Citat de Bodo Nischan în volumul coordonat de Parker, p. 112.

Schemă-rezumat

Habsurgii ies victorioşi

Să răspundem la întrebări-structurate despre Capitolul 3

a) Explicaţi de ce au pierdut lupta rebelii din Boemia.
b) De ce nu s-a încheiat războiul în anul 1623?
c) De ce a avut împăratul aşa de mare succes între anii **1618 şi 1629?**

Sugestii şi sfaturi

Când aveţi de răspuns la întrebări-structurate, aveţi grijă să vă concepeţi răspunsul proporţional cu punctajul oferit pentru fiecare. Studenţii fac deseori greşeala să scrie mult pentru a răspunde la o întrebare care nu este notată decât, să zicem, cu 4 puncte, şi apoi scriu mai puţin la una notată cu 10 puncte. Dacă scrieţi mult la răspunsurile cu punctaj mic, vă veţi consuma ineficient şi timpul, astfel că nu veţi putea să rezolvaţi tot exerciţiul.

Când o întrebare este notată cu 4 puncte sau cu 6 puncte aceasta nu înseamnă, de obicei, că examinatorii doresc să oţineţi chiar 4 sau 6 puncte; câteodată ei nu se aşteaptă să obţineţi decât două sau trei puncte, şi voi obţineţi puncte suplimentare dezvoltându-vă răspunsul. Aceasta în cazul în care a) cele două puncte ale voastre se referă la eşecul rebelilor din Boemia de a obţine ajutor din afară şi la succesul, pe de altă parte, al împăratului, în acelaşi demers. Ca să dezvoltaţi aceste două puncte ar trebui să vă referiţi la neutralitatea protestanţilor şi la intervenţia fermă a spaniolilor. În ceea ce priveşte punctul b) cele *trei puncte acoperă un răspuns care se referă la succesul lui Ferdinand* şi temerile provocate olandezilor şi danezilor (sau chiar englezilor). Pentru a vă dubla punctele, veţi avea nevoie să dezvoltaţi fiecare idée, explicând schimbarea survenită în balanţa puterii, obligaţiile pe care le aveau olandezii şi englezii faţă de Frederic, de asemenea interesul danezilor faţă de Cercul Saxoniei Inferioare. În mod corespunzător, la întrebarea c) va trebui să repetaţi ideile de la punctul a), după care va fi nevoie să continuaţi expunerea explicând succesul împăratului împotriva danezilor, şi nu doar să faceţi referire la succesele campaniilor lui Tilly şi Wallenstein, ci şi la eşecurile celorlalte puteri – Anglia, olandezii, suedezii şi francezii – de a coordona oricare dintre formele de opoziţie manifestate.

Oricare alt tip de întrebare-structurată va trebui să conțină alternative:

1. În timpul perioadei 1618-1629, cursul Războiului de treizeci de ani a fost afectat de i) politica Habsburgilor; ii) revoltele protestanților; iii) ambițiile prinților germani; iv)mercenari.

a) Explicați cum au afectat doi dintre cei acești factori desfășurarea războiului în această perioadă.

b) Comparați importanța a cel puțin trei dintre acești factori, în desfășurarea Războiului de treizeci de ani, din 1618 până în 1629.

Aceste două întrebări sunt punctate la fel.

[redacted]ebări bazate pe izvoare despre Capitolul 3

Citiți extrasele despre Scrisoarea de Majestate de la pagina 35, despre „defenestrarea de la Praga", de la pagina 39, și despre revizuirea constituției Boemiei, de la pagina 51, și răspundeți la următoarele întrebări:

a) Conform Scrisorii de Majestate, ce concesii religioase au fost făcute?

b) Explicați care era starea de spirit în Praga, în mai 1618, așa cum este descrisă ea în extrasul despre defenestrare.

c) Comparați valoarea extrasului privitor la defenestrare și cel despre revizuirea constituției ca surse documentare pentru Războiul de treizeci de ani.

d) În ce măsură susțin cele trei izvoare punctul de vedere conform căruia războiul din Boemia a fost în esența sa, un conflict politic?

Sugestii și sfaturi

Exercițiile bazate pe izvoare verifică de regulă dacă ați înțeles citatele din izvoarele epocii și/sau ale istoricilor. Obiectivele conținute în întrebări sunt menite să vă verifice memoria (cunoștințele), înțelegerea (felul în care ați înțeles documentul), puterea de a face comparații și evaluări (cât de obiective sau utile sunt izvoarele în ele însele sau în relațiile dintre ele). O evaluare generală vă cere, de regulă, să combinați evaluarea tuturor izvoarelor cu propriile voastre cunoștințe, ca să răspundeți la anumite întrebări.

Deși întrebarea a) prespune înțelegerea problemei, voi va trebui să identificați patru concesii diferite pentru o evaluare de patru puncte,

și să înțelegeți textul, scris într-o limbă ușor arhaică, care se poate dovedi dificilă. Întrebarea b) este mai neobișnuită pentru că vă cere realmente să vă folosiți cunoștințele pentru a explica de ce a avut loc defenestrarea – întrebarea nu vă cere neapărat să discutați documentul propriu zis. Întrebarea c) este esențialmente despre natura documentelor ca și despre conținutul lor. Întrebarea d) vă cere să vă referiți la izvoarele citate, dar în același timp să faceți dovada că aveți și voi cunoștințe despre chestiunea respectivă. Aceasta este o întrebare grea, pentru că religia și politica în acele zile erau domenii foarte strâns întrepătrunse.

70

4 Intervenția suedeză, 1630-1635

OBIECTIVE DE ATINS

Acest capitol analizează succesul extraordinar de rapid al lui Gustav Adolf și aproape la fel de rapida deteriorare a poziției Suediei după moartea acestuia. Ar trebui să luați în considerare felul în care intervenția suedeză a dus la prelungirea războiului și în același timp l-a făcut pe împărat să aibă o perspectivă mai realistă față de necesitatea negocierilor de pace.

DATE IMPORTANTE

1587		Sigismund Vasa devine rege al Poloniei.
1592		Sigismund devine rege al Suediei.
1600		Sigismund este înlăturat oficial din scaun; începe războiul dintre Suedia și Polonia.
1604		Carol IX devine rege al Suediei.
1611		Gustav Adolf devine rege al Suediei.
1626		Se finalizează cucerirea Livoniei de către suedezi.
1628		Eliberarea regiunii Stralsund.
1629		Pactul de la Altmark dintre Suedia și Polonia.
1630		Gustav Adolf ajunge în Germania.
1631	sept.	Gustav câștigă bătălia de la Breitenfeld.
1632	aprilie	Gustav îl învinge pe Tilly la Rain, Wallenstein este demis.
	noiembrie	Gustav este ucis la Lützen.
1633		Oxenstierna formează Liga de la Heilbronn.
1634	febr.	Este asasinat Wallenstein.
	sept.	Suedezii sunt învinși la Nördlingen.
1635		Pacea de la Praga.

Gustav Adolf

PROBLEMA CHEIE De ce s-au implicat suedezii în război și ce succese au înregistrat?

a) Cadru general

Motivul pentru care Războiul de treizeci de ani nu a luat sfârșit o dată cu semnarea păcii de la Lübeck a fost intervenția suedezilor. Dar de ce s-a implicat Gustav Adolf? Rațiunile defensive se pare că au contat în primul rând. Deși contemporanii săi, precum și generațiile de după el, l-au considerat pe regele suedez drept un salvator al protestantismului, se pare că pentru el aceasta nu a fost o rațiune prioritară. Motivul său a fost de fapt mult mai profan – după cum am spus deja, era vorba pur și simplu de o chestiune de autoapărare. Totuși, temerile sudezilor își aveau originea în problema disputată a succesiunii, care data de la începutul secolului și aceasta avea într-adevăr și o dimensiune religioasă.

În 1587, catolicul Sigismund Vasa, moștenitorul la tronul Suediei, a fost ales rege al Poloniei, cu numele de Sigismund al III-lea. În 1592, când a devenit rege al Suediei, confesiunea sa religioasă s-a dovedit de neacceptat de către nobilimea suedeză protestantă. În consecință, el a fost înlăturat oficial de la tron de către unchiul său, Carol, în anul 1600. Carol a devenit rege cu numele de Carol al IX-lea în 1604, și la rândul său el a fost urmat la tron de fiul său, Gustav Adolf, în 1611. În acest fel, se poate spune că Gustav era fiul unui uzurpator, iar Polonia era condusă de vărul său, care era un moștenitor legitim, dar de orientare catolică. În consecință, rivalitatea dintre Suedia și Polonia devenise atât dinastică, cât și religioasă.

Aceasta a dus la conflict, manifestat cu intermitență, el izbucnind în 1600 și continuând până în anii 1620, până la cucerirea Livoniei de către Suedia. Succesul lui Wallenstein repurtat în nordul Germaniei și Danemarca s-a combinat cu războiul polonez, ducând la amplificarea amenințării catolicismului. Probabilitatea unei invazii directe, din partea unei aliante habsburgo-poloneze, era foarte mare, și din acest motiv Gustav a pornit o campanie reunită cu foștii dușmanii, danezii, în 1628, pentru eliberarea regiunii Stralsund (vezi pagina 60).

Într-adevăr, la începutul acelui an, Consiliul Suedez și-a dat acordul pentru intervenția în Germania, pentru a contracara amenințarea Habsburgilor, recunoscând astfel ceea ce Gustav declarase, anume că „toate războaiele care au loc în Europa au legături între ele și nu au decât un scop", adică triumful Habsburgilor și al catolicismului.Totuși, în 1629, după cum am văzut, danezii s-au retras din război, ceea ce i-a lipsit pe suedezi de un aliat. Pentru a se pune la adăpost de amenințarea pe care o simțise, Gustav a reușit să încheie, cu medierea francezilor, un pact de șase ani – Pactul de la Altmark – cu polonezii, în 1629. Acesta a fost realizat de Dieta poloneză împotriva dorințelor regelui Sigismund al III-lea, dar a dus la dispariția pericolului imediat al restaurării forțate a familiei catolice Vasa. În ciuda acestor măsuri de contracarare, nu exista nici o garanție că strategia Habsburgilor în regiunea Balticii și legătura acestora cu polonezii nu ar fi putut fi reînviate într-un viitor nu prea depărtat. Din această cauză a fost luată în cele din urmă decizia de război, astfel că în vara lui 1630 Gustav ajungea pe pământul german, cu o armată de 16 000 de oameni. Nu avea un plan precis, nu avea aliați și a fost primit cu suspiciune de către prinții protestanți. Cu toate acestea, efectul dramatic al intervenției sale armate avea să fie chiar uimitor (cu atât mai mult cu cât Suedia era o țară cu o populație mică și resurse limitate), întrucât a dus la o prăbușire rapidă a poziției Habsburgilor și catolicilor.

În faimoasa sa Declarație din 1630, regele suedez a denunțat ajutorul dat de Wallenstein regelui Poloniei în 1629 și „planurile din Baltica" ale Habsburgilor. S-au făcut puține referiri la libertățile germanilor și nu s-a spus nimic despre salvarea protestantismului. Într-adevăr, șase ani mai târziu, cancelarul suedez Axel Oxenstierna, referindu-se la anul 1630, a declarat că intervenția nu reprezenta „atât o chestiune de religie, cât mai degrabă de salvare a lui *status publicus* chiar dacă se subînțelege de asemenea și problema religiei".[1] Cu toate acestea, dimensiunea religioasă nu trebuie eliminată de tot din discuție; în ultimă instanță, legitimarea propriei poziții a lui Gustav Adolf a fost făcută cu ajutorul legăturilor sale cu protestantismul. Totuși, este clar că războiul a depășit cu mult granițele unei simple dispute cu Habsburgii, preocupați de „libertățile" nobilimii din Boemia – și într-adevăr, aflat la o oarecare distanță de preocupările legate de Frederic al V-lea al

Palatinatului. Devenise din acest moment un război cu un caracter cu totul diferit.

b) Campania militară

La început, Gustav a fost precaut, cu atât mai mult cu cât armata sa era considerată prea mică pentru a putea repurta vreo victorie, dar și prea mare pentru a i se asigura hrana în regiunea pe care o ocupase. În final, el s-a stabilit în Pomerania estică și regiunea Mecklenburg. Asigurând țărmul german împotriva unui eventual atac, el și-a atins scopul principal. Totuși, trebuie spus că succesul său inițial s-a datorat în întregime lipsei de rezistență din partea inamicului. Soldații săi efectiv nu au avut cu cine să se înfrunte! După cum am spus deja, eliminarea lui Wallenstein și reducerea efectivelor armatei imperiale crease un gol în armată, lăsându-l pe Gustav pradă unei dileme. Care să fie următorul său pas?

Portret

GUSTAV ADOLF (1594-1632)

Când Gustav a devenit rege în 1611, la vârsta de 17 ani, regatul său, aflat într-o stare de haos, era implicat în trei războaie. Totuși, el a făcut repede pace cu nobilimea, a creat o structură administrativă și a reorganizat armata. A încheiat pace cu Danemarca în 1613, a dus un război victorios împotriva Moscovei, câștigând o parte din Finlanda și Ingria (1617), a purtat un război lung cu Sigismund al III-lea Vasa al Poloniei, câștigând Livonia (1629), după care s-a implicat în Războiul de treizeci de ani, cu urmări dramatice pentru țară și tragice pentru sine.
Cunoscut drept „Leul Nordului", el era, conform tuturor izvoarelor epocii, o personalitate remarcabilă. Era inteligent – se spune că vorbea 7 limbi – era un general strălucit, și avea charismă, datorită căreia a câștigat loialitatea, respectul și afecțiunea celor care l-au cunoscut. Avea o imensă încredere în persoana sa, ceea ce l-a făcut pe ambasadorul englez să scrie despre el: „crede că nava care îl duce nu se poate scufunda niciodată", dar mai apoi s-a schimbat, devenind arogant și mărginit. Moartea sa pe câmpul de luptă, în 1632, se poate să fi fost cauzată tocmai de această credință a sa în propria indestructibilitate.

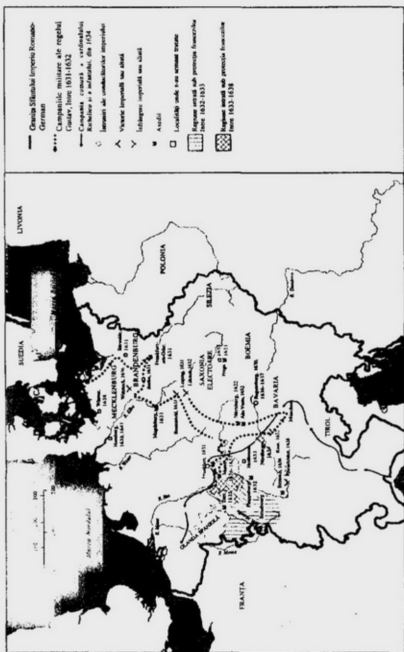
Pentru a-și continua strategia antihabsburgică, cardinalul Richelieu a fost primul care a încheiat un tratat cu Gustav, tratatul de la Bärwalde, semnat în ianuarie 1631.

Au fost convenite următoarele:

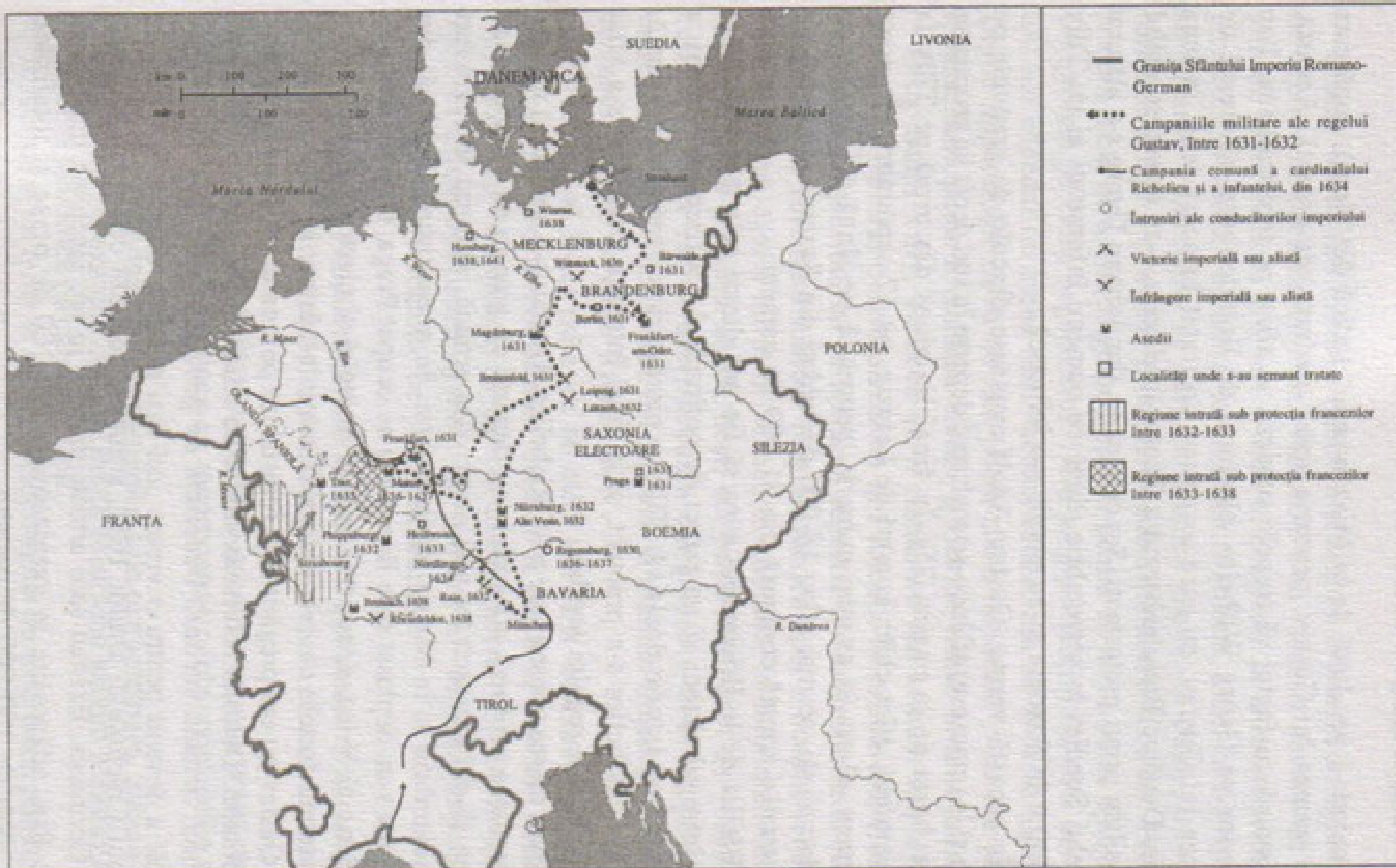
> Între majestățile lor serenisime, regele Suediei și regele Franței, va fi încheiată o alianță pentru apărarea prietenilor fiecăruia și ai amândurora, pentru apărarea Mării Baltice și a oceanelor, pentru libertatea comerțului, *pentru eliberarea statelor oprimate din Imperiul Roman*; și de asemenea, pentru a avea certitudinea că fortărețele și fortificațiile care au fost construite, în porturi și pe țărmurile Mării Baltice și ale Oceanului, și în Grisons, vor fi demolate și readuse la statutul pe care l-au avut înainte de războiul german. Și pentru că până acum inamicul a refuzat să plătească reparații echitabile pentru distrugerile pe care le-a provocat, și a respins toate solicitările care i s-au făcut, [noi, aliații] ne ridicăm la arme pentru a răzbuna cauza prietenilor noștri comuni. În acest scop, regele Suediei, pe cheltuiala sa, se obligă să aducă și să păstreze în Germania 30 000 de soldați de infanterie și 6 000 de cavaleri bine înarmați. Regele Franței va contribui cu 400 000 de taleri imperiali, ceea ce înseamnă un milion de *livres tournois*, în fiecare an. Dacă Dumnezeu va binevoi să fie de partea regelui Suediei, în chestiunea religioasă, el [regele] va rezolva problema teritoriilor ocupate de el sau care îi vor fi cedate, conform cu legile și obiceiurile din Imperiu; în locurile unde este practicată religia Bisericii Catolice, acestea vor rămâne neschimbate.

400 000 de taleri nu erau o sumă uriașă, dar s-au dovedit esențiali, pentru că suedezii nu aveau bani, la fel și ceilalți aliați. Prinții protestanți s-au reunit la Leipzig între februarie și aprilie 1631 pentru a discuta situația, dar nu erau încă pregătiți să treacă de partea regelui Suediei.

În acest timp, armata imperială condusă de Tilly asedia Magdeburg, astfel că în aprilie 1631 Gustav Adolf a avansat spre sud către Brandenburg. Totuși, era prea târziu: Magdeburgul căzuse în luna mai și era supus unui masacru, de o neobișnuită cruzime, chiar după standardele timpului. Până la 20 000 de bărbați, femei și copii au murit, uciși de soldații lui Tilly sau dispăruți în flăcări. Efectul acestor întâmplări asupra opiniei publice protestante de pe cuprinsul întregii Germanii a fost imens și instantaneu. Dorința de răzbunare a atins punctul culminant în această perioadă, pamfletarii protestanți

Războiul în anii 1630

Războiul în anii 1630

chemându-l pe „Leul de la Miazănoapte" (adică din Nord), după cum i se spunea lui Gustav, pentru a apăra credința cea dreaptă. Aceasta, *împreună cu faptul că trupele suedeze se aflau pe teritoriul său*, l-au convins pe Georg Wilhelm, electorul de Brandenburg, să treacă de partea lui Gustav, cu care a semnat un tratat în acest sens, în luna iunie. După ce Brandenburgul a făcut o înțelegere, i-au urmat exemplul și ceilalți prinți protestanți. Saxonia ezita, dar Johann Georg s-a alăturat regelui Suediei în septembrie, după ce oamenii înfometați ai lui Tilly au intrat în Saxonia și au pornit s-o jefuiască.

În această vreme, Gustav Adolf avansase dincolo de granițele pe care și le impusese, aflându-se mult mai departe în sud decât își propusese (vezi harta de la pagina 75). În final l-a ajuns din urmă pe Tilly la Breitenfeld, aflat chiar la nord de Leipzig, pe 17 septembrie. În acest moment, el era în avantaj numeric, pentru că pe lângă cei 23 000 de soldați ai săi, se mai aflau 18 000 de soldați din Saxonia, ce aveau de înfruntat o armată compusă din 31 000 de oameni.

Bătălia de la Brietenfeld avea să fie una dintre cele mai mari lupte din întregul război și un punct de cotitură al conflictului. Gustav a repurtat o victorie decisivă; Tilly a pierdut două treimi din armată, poziția catolicilor s-a prăbușit, și în final întreaga Germanie s-a aflat la picioarele regelui suedez.

Spre marea consternare a lui Richelieu, Gustav s-a hotărât să ierneze în regiunea prosperă a Rinului (nu departe de granița cu Franța), unde putea să-și hrănească tot mai numeroasa armată. A intrat în Frankfurt în noiembrie și în Mainz în decembrie. În acest timp, aliații săi din Saxonia s-au deplasat spre Boemia și au ocupat Praga, tot în decembrie. Frederic al V-lea, detronatul rege al Boemiei și electorul Palatinatului, și-a reunit forțele cu cele ale lui Gustav, la Mainz, în februarie 1632, dar Gustav nu era pregătit să îl reinstaleze pe tron decât după încheierea războiului. *Datorită resurselor aduse de aliații noi, chiar dacă nu foarte darnici*, armata suedeză beneficia de provizii suficiente, iar Gustav Adolf a devenit pentru o vreme „cel mai puternic om din Europa".[2] În ajunul Crăciunului anului 1631, armatele suedeze controlau jumătate din Germania. Existau șase armate dispuse în arc începând din Silezia spre Rin, adăpostite în garnizoanele din 100 de orașe și totalizând mai mult de 100 000 de oameni.

Gustav venise în Germania pentru a-și asigura o poziție de siguranță, iar acum conducea un imperiu. Victoriile l-au făcut să devină tot mai plin de sine, tot mai arogant și mai disprețuitor la adresa prinților germani. Succesele i-au hrănit tot mai marile ambiții, astfel că s-a hotărât să păstreze Pomerania. Se pare că îl bătea gândul ca după război să formeze o ligă a prinților protestanți sub conducere suedeză. Primul pas era acela de a-l înfrânge pe împărat, pentru că nu se putea ajunge la compromis pe calea negocierilor. De-a lungul anului 1632 el a devenit tot mai obsedat de ideea unei victorii totale; așa că avea să „să taie aripile imperialilor ca să nu mai poată zbura niciodată",[3] dar era problematic dacă putea fi realizată efectiv o victorie totală, în sens militar.

Între timp, Tilly, cu ceea ce îi rămăsese din armata imperială, plecase în Bavaria pentru a recruta noi soldați. În primăvară, Gustav s-a deplasat spre sud, iar în aprilie a repurtat o nouă victorie la Rain, unde Tilly a fost rănit mortal. Regele suedez apoi a ocupat și jefuit Bavaria, după care a intrat în München, capitala, în luna mai. Cauza catolică părea pierdută acum, deși, cel puțin din punct de vedere al conducătorilor imperiului, această campanie a avut drept efect încredințarea lui Maximilian de Bavaria în mâinile împăratului (după ce fusese curtat de către Richelieu).

Ferdinand al II-lea nu avea de ales, așa că a încercat să recheme sub arme pe oricare comandant care ar fi putut să salveze situația. Negocierile cu Wallenstein au început în decembrie 1631, iar în aprilie 1632 el a fost confirmat comandant suprem al armatei imperiale, beneficiind, în consecință, de puteri nelimitate:

1. Ducele de Friedland [Wallenstein] va fi generalisim nu numai al Majestății Sale Imperiale, ci și al întregii case de Austria și al coroanei spaniole.

4. Trebuie să aibă pentru siguranță o garanție asupra unuia dintre teritoriile ereditare austriece ca recompensă pentru cheltuielile sale uzuale.

5. Ca recompensă pentru cheltuielile sale extraordinare, trebuie să i se permită să exercite cea mai înaltă jurisidicție asupra Imperiului, în privința teritoriilor pe care le ocupă.

6. Numai el va avea în mod absolut dreptul de a confisca pământuri din Imperiu.

7. În ceea ce privește confiscarea pământurilor și, de asemenea, oferirea de grațieri, lui, ducelui de Friedland, i se va permite să acționeze după cum dorește. Dacă cineva va obține iertare pentru bună purtare din partea curții imperiale, aceasta nu va avea validitate dacă nu va fi vizată special de ducele de Friedland, și se va aplica de bună credință și verbal, nu în întreaga sa substanță.
8. O adevărată grațiere trebuie cerută și va fi acordată numai de către ducele de Friedland. Pentru că în această chestiune împăratul ar fi prea îngăduitor și ar permite ca oricine să fie grațiat de către curtea imperială, mijloacele de remunerare ale coloneilor și ofițerilor, precum și întreținerea mercenarilor după cum este necesar, vor fi eliminate.

Numirea sa a avut un efect imediat, astfel încât Gustav a fost nevoit să renunțe la planurile sale de a porni pe cursul Dunării spre Viena când noul comandant imperial a amenințat că îi va tăia liniile de aprovizionare. În 'consecință, el s-a deplasat spre nord pentru a-l vâna pe Wallenstein.

Coștient că o nouă înfrângere va duce la prăbușirea cauzei imperiale, Wallenstein a adoptat o strategie foarte înțeleaptă. A reușit să-l blocheze pe Gustav, organizând un asediu inutil în jurul localității Alte Veste, chiar înainte de Nürnberg, timp de două luni, în timp ce locotenenții săi îi scoteau pe luptătorii Saxoniei afară din Boemia și Silezia.

Până în toamnă, armata lui Gustav Adolf a suferit dezertări masive, iar regele suedez a fost nevoit să se retragă, pentru că pierduse conducerea luptei. Wallenstein s-a deplasat spre nord și a ocupat Leipzig, capitala Saxoniei, pe 1 noiembrie.Totuși, în această etapă, comandantul imperial, considerând că sesiunea de luptă luase sfârșit, a început să-și disperseze o parte din trupe către cazarmele pentru iernat. Când a aflat acest lucru, Gustav Adolf a încercat să se deplaseze spre nord și să se angajeze în luptă. Pe 17 noiembrie 1632, cele două armate s-au înâlnit în final la Lützen. Amândoi comandanții aveau aproape un număr egal de oameni, cam 20 000, dar deznodământul bătăliei a fost în mare parte neconcludent, deși Wallenstein s-a retras, ceea ce, tehnic vorbind, le-a lăsat suedezilor câmpul de bătaie la dispoziție. Totuși, cel mai semnificativ moment al bătăliei a fost moartea lui Gustav Adolf. Din cauza ceții, el a fost înconjurat de adversar, după care a fost și împușcat de trei ori: în mână, în spate și în cap. Trupul său a fost apoi dezbrăcat și lăsat de izbeliște, astfel că timp de câteva săptămâni nimeni nu a crezut că el murise cu adevărat.A fost o lovitură cumplită pentru cauza protestantă, care a dat noi speranțe catolicilor, pentru care viața devenea mai ușoară. Moartea regelui suedez a fost un pretext pentru a se ajunge la pace, dar împăratul a văzut situația drept o oportunitate de a recupera terenul pierdut.

Nördlingen

PROBLEMA CHEIE De ce s-a deteriorat poziția suedezilor?

Gustav Adolf a fost urmat la tron de fiica sa, în vârstă de șase ani, Christina; în consecință, politica externă a intrat sub comanda cancelarului Axel Oxenstierna. Acesta era în favoarea unei înțelegeri de pace în care Suedia să primească domenii în nord, în Pomerania și Prusia, câteva avanposturi mai spre sud și asigurarea sudului și vestului cu ajutorul unei confederații formate din prinții care îi erau favorabili. Aceasta a luat ființă sub numele de Liga de la Heilbronn, în aprilie 1633:

În primul rând, prinții și stările care s-au întâlnit aici cu reprezentanții Coroanei Suediei sub coordonarea cancelarului regal suedez au consimțit liber să se unească în alianță și să-și acorde ajutor mutual pentru respectarea libertății Germaniei , a statutului și legilor Sfântului Imperiu Roman, iar restituirea drepturilor laice și religioase ale stărilor protestante vor fi păstrate în cadrul unei păci bine apărate. Mai mult de-atât, Coroana Suedeză trebuie să fie compensată, și toate alianțele separate pe care Coroana Suedeză le-a făcut cu prinții și cu stările în cele patru Cercuri Superioare ale Imperiului vor continua să fie respectate în toate punctele și nu vor fi suspendate, ci mai degrabă extinse. O astfel de alianță separată va trebui în schimb să întărească puterea acestei confederații, relevând pentru fiecare membru importanța sa, necesitatea rolului său și a contribuției sale.[4]

Liga nu și-a atins niciodată scopul, iar Saxonia și Brandenburg s-au păstrat la distanță. Cea mai serioasă problemă cu care s-a văzut confruntat Oxenstierna, totuși, a fost revolta soldaților care nu-și primiseră soldele.

Pentru a elimina acest pericol, care amenința să se extindă, cancelarul a fost nevoit să renunțe la proprietatea asupra unor comunități întregi și episcopate, în favoarea comandanților, pentru ca aceștia să fie compensați. Era limpede că puterea suedeză se dezintegra, dar comandantul suprem imperial nu profita deloc de avantajul său militar și politic. Într-adevăr, lipsa de activitate a lui Wallenstein în 1633 este greu de explicat, pentru că îi fuseseră acordate puteri mari, și totuși o bună parte din an el și l-a petrecut în negocieri diplomatice, încercând să discute diverse inițiative de pace ca să primească diverse teritorii și titluri în schimb. Din cauza caracterului său independent, a inconstanței sale și a comportamentului straniu (s-a susținut că la sosirea sa în oraș a dat ordin să fie omorâți toți câinii și toate pisicile pentru că nu-i plăcea gălăgia pe care o făceau) a reușit să-și facă mulți dușmani peste tot. În ce moment și din ce motiv anume s-a hotărât împăratul Ferdinand al II-lea să scape de comandantul său suprem nu este foarte limpede, dar nu e nici o îndoială că decizia spaniolilor de a trimite o armată în Germania și opoziția lor față de structura generală de comandă a lui Wallenstein probabil că a constituit un factor decisiv în acest sens. În final, în februarie 1634, împăratul a emis un ordin secret pentru arestarea lui Wallenstein, sau chiar pentru uciderea sa, dacă ar fi opus rezistență. În consecință, în noaptea de 25 februarie, acesta a fost ucis cu brutalitate de un grup format dintr-un englez, un irlandez și un scoțian. Absența oricărei revolte din această pricină în sânul armatei sale ne arată cât de puțin iubit ajunsese generalisimul.

Decizia spaniolilior de a interveni în acest moment s-a datorat în mare măsură prăbușirii poziției lor în Olanda spaniolă. Moartea guvernatorului, care era arhiducesa Isabela, la Bruxelles, în decembrie 1633, a făcut intervenția și mai urgentă. S-a hotărât numirea fratelui regelui Filip al IV-lea, cardinalul infante Ferdinand, în postul de guvernator, și trimiterea sa cu o armată numeroasă în Germania. Atitudinea neînțeleaptă a lui Wallenstein față de această perspectivă nu a dus la creșterea șanselor sale de supraviețuire.

Cardinalul infante a pornit din Milano în iulie 1634, iar în septembrie și-a reunit forțele cu ale noului comandant imperial, regele Ferdinand al Ungariei și Boemiei, fiul împăratului Ferdinand. La Nördlingen, armatele lor reunite, cu un efectiv de 33 000 de oameni, au provocat o înfrângere decisivă celor 25 000 de suedezi, jumătate dintre aceștia fiind uciși. Această „cea mai mare victorie din toate timpurile", așa cum s-a exprimat Olivares, i-a scos pe suedezi din sudul Germaniei, iar rămășițele armatei învinse aflate sub comanda lui Bernard de Saxa-Weimar s-au retras spre Alsacia. Calea părea deschisă pentru a se ajunge la o înțelegere.

Pacea de la Praga

PROBLEMA CHEIE De ce nu a reușit pacea să pună capăt războiului?

Chiar înainte de înfrângerea de la Nördlingen, mulți dintre aliații protestanți ai suedezilor erau nemulțumiți de conducătorul lor. Johann Georg, electorul Saxoniei, în special, își dorea să ajungă lider al protestanților germani, drept pentru care nu se bucura cu rolul de subordonat pe care îl avea; rapid, el a ajuns la o înțelegere cu împăratul, semnând un tratat preliminar, în noiembrie 1634. În același fel, Georg Wilhelm, electorul de Brandenburg, era nemulțumit de planurile suedezilor de a păstra Pomerania, pe care o considera de drept a sa; așa că s-a grăbit să încheie un pact. În ceea ce-l privește, împăratul Ferdinand al II-lea dorea și el să se pună capăt conflictului; se apropia de sfârșitul vieții și avea nevoie de sprijinul celor doi electori pentru a se asigura că fiul său este recunoscut drept moștenitor al tronului, o chestiune încă nerezolvată. În consecință, era gata să facă anumite concesii.

Forma finală a tratatului a fost semnată pe 30 mai 1635 la Praga. Nu era doar o înțelegere între împărat și Saxonia, ci între toți prinții din imperiu care erau pregătiți să accepte condițiile expuse. Principala concesie imperială era aceea că Edictul de Restituire era suspendat pe 40 de ani, iar aceasta însemna o detensionare considerabilă a conflictelor religioase. Totuși, restul termenilor erau mai degrabă favorabili cauzei imperiale. „Data normativă" pentru toate disputele confesionale a fost hotărâtă pentru anul 1627 – adică situația religioasă din acel an avea să fie permanentizată, să fie înghețată pentru un timp.

> Privitor la toate pământurile și proprietățile bisericești care se află sub jurisdicția teritorială a statului și care au fost deja secularizate înainte de Pactul de la Passau[din 1552] de către Electorii și Stările Imperiale care sunt membri ai Confesiunii de la Augsburg, ele vor rămâne neschimbate în conformitate cu...prevederile păcii religioase. Totuși, privitor la pământurile și proprietățile bisericești care erau state teritoriale cu drepturi depline și au fost secularizate înainte de înțelegerea de la Passau, ca și toate acele pământuri și proprietăți bisericești care au căzut în mâinile membrilor Confesiunii de la Augsburg, după încheierea Pactului de la Passau...acei Electori și Stări Imperiale care dețineau aceste pământuri pe 12 noiembrie 1627...vor avea control complet și liber asupra acestora pentru o perioadă de patruzeci de ani de la data acestei înțelegeri. Și oricare autoritate care a fost deposedată de astfel de pământuri începând cu 12 noiembrie 1627 va trebui să le returneze fără nici un drept de a solicita daune sau reparații...
> În nici o privință, referitoare la cele stabilite prin acest tratat și mai presus de toate referitor la acelea în legătură cu afacerea Palatinatului, nici o forță străină înarmată nu va fi acceptată să vină pe pământul Germaniei, dacă nu are...permisiunea Împăratului.[5]

Era o dată acceptabilă, pentru că nu aducea nici o amenințare luteranilor din nordul și estul Germaniei și îi permitea împăratului să dețină un control deplin asupra Boemiei și să confirme transferul titlului de elector către Maximilian de Bavaria din Palatinat. Într-adevăr, nu exista nimic în tratat referitor la Karl Ludwig, contele Palatinatului, moștenitorul lui Frederic, iar calvinismul nu era recunoscut nici acum, chiar dacă Georg Wilhelm de Brandenburg reprezenta un caz special – el aderase la tratat în luna septembrie. Conform unora dintre prevederile tratatului, tuturor prinților le era interzis să încheie alianțe străine, Liga Catolică urma să fie abolită și toate forțele armate din imperiu trebuiau să depună jurământ de credință împăratului (deși în realitate, Johann Georg și Maximilian de Bavaria au continuat să se comporte liber față de aceste prevederi). Indiferent care au fost neajunsurile păcii de la Praga – și era un număr considerabil de probleme lăsate nerezolvate – ea a reușit să destrame tensiunile religioase și a deschis calea către o înțelegere de durată. De ce a eșuat atunci?

Răspunsul evident este că ea se referea la o pace generală în Germania – fără să țină cont deloc de dimensiunea internațională a

conflictului. În special, i-a ignorat total pe suedezi, a căror prezență pe pământul german reprezenta un element important. Bineînțeles că rațiunea din spatele acestor hotărâri a fost aceea că majoritatea semnatarilor erau de părere că suedezii nu mai puneau probleme – și aici aveau, într-un fel, dreptate – dar încă era necesar să se facă o înțelegere cu ei.

După Nördlingen, guvernul de la Stockholm a intrat în panică, mai ales din pricina reluării războiului cu polonezii, după încheierea în 1635 a pactului cu ei. În consecință, mulți susțineau ideea încheierii păcii în orice condiții sau fără nici un fel de condiții, deși Oxenstierna nu era deloc adeptul compromisurilor. Totuși, Suedia a fost abandonată de aliații ei, rămăsese cu o mică armată sub comanda mareșalului Baner în Pomerania și se vedea confruntată cu revolte din partea acelor militari ale căror solde nu fuseseră onorate. Chiar Oxenstierna a fost ținut ostatic o vreme, în august 1635, de către un grup de ofițeri revoltați. Pe lângă acestea, Suedia „era acum confruntată cu o resurecție a patriotismului german, sub conducerea împăratului, cu o dorință generală de pace și cu o ură puternică îndreptată împotriva străinilor".[6] Nu este de mirare în aceste condiții că guvernul de regență a făcut concesii considerabile pentru a reînnoi pactul cu Polonia în septembrie 1635. În ceea ce-l privește, Oxenstierna a pornit, de asemenea, în toamna lui 1635 să exploreze posibilitățile de pace prin intermediul Saxoniei; din păcate, el a fost supus umilințelor și refuzurilor. Pe scurt, Johann Georg le-a spus suedezilor să plece, fără să le ofere nimic în schimb. Acesta s-a dovedit un lucru greșit și neînțelept, pentru că i-a împins pe suedezi să ceară ajutor la francezi. Totuși, fără sprijinul francez este dificil de văzut cum ar fi putut continua suedezii să participe la război oricât de puțin.

Dacă ar trebui să evidențiem principalele motive pentru care pacea de la Praga nu a avut success, ar trebui spus că aceasta s-a întâmplat nu numai pentru că nu a fost luată în considerare Suedia, ci mai ales pentru că a fost scoasă din calcul și Franța. Într-adevăr, Franța avea să fie principala responsabilă pentru continuarea războiului timp de încă 13 ani, iar în capitolul următor de ea ne vom ocupa.

Referințe

1 Citat în G. Parker, *The Thirty Years'War*, p. 122 și p.261.
2 M. Roberts, *Gustavus Adolphus*, ediția a II-a, (Longman, 1992), p.145.
3 Citat în Roberts, p. 160.
4 Extras din G. Benecke, *Germany in the Thirty Years' War*, pp.14-15.
5 *Ibid.*, pp.16-17.
6 M. Roberts în Parker, p. 158.

Să răspundem la întrebări-structurate și la întrebări despre Capitolul 4

a) În ce a constat disputa dintre Suedia și Polonia?
b) De ce a intervenit Gustav Adolf în Germania?
c) Ce impact a avut intervenția suedeză asupra războiului?
d) Cum vă explicați succesul lui Gustav Adolf în cadrul Războiului de treizeci de ani?

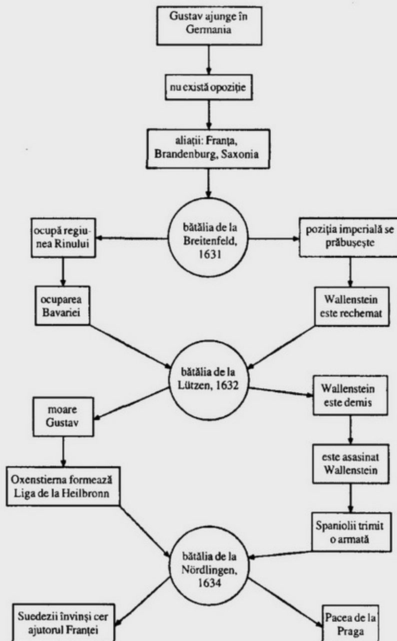
Întrebări bazate pe izvoare despre Capitolul 4

1. 1629-1632

Citiți extrasele din Edictul de Restituire de la pagina 61, din Convenția Electorilor de la pagina 63 și din contractul lui Wallenstein de la pagina 77. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Conform observațiilor din Convenția Electorilor, care au fost principalele acuze la adresa noului duce de Mecklenburg?
b) De ce împăratul Ferdinand al II-lea a emis Edictul de Restituire?
c) Cât de utile sunt observațiile din Convenția Electorilor și din contractul lui Wallenstein pentru un istoric care trebuie să evalueze importanța generalului pentru susținerea cauzei imperiale?
d) În ce măsură ne explică aceste extrase de ce Războiul de treizeci de ani nu a luat sfârșit odată cu Edictul de Restituire în 1629?

Schemă-rezumat
Intervenția suedeză

2. Intervenția sudeză, 1630-35

Citiți extrasele din tratatul de la Bärwalde, de la pagina 74, din declarația Ligii de la Heilbronn, de la pagina 79, și din cea a păcii de la Praga, de la pagina 82. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Conform prevederilor Păcii de la Praga, ce s-a hotărât referitor la pământurile bisericești?
b) Explicați referirile la „afacerea Palatinatului" și „forța străină înarmată" de la sfârșitul extrasului din declarația Păcii de la Praga.
c) De ce și în ce puncte sunt termenii negociați de către suedezi la Ligii de la Heilbronn diferiți de cei negociați în cadrul tratatului de la Bärwalde?
d) În ce măsură susțin aceste trei citate părerea conform căreia Războiul de treizeci de ani s-ar fi putut încheia dacă împăratul și prinții germani s-ar fi unit pentru a alunga armatele străine din Germania?

5 Franța înclină balanța, 1635-1648

OBIECTIVE DE ATINS

Capitolul va analiza implicarea directă a Franței în război. Obiectivul vostru va trebui să fie acela de a vedea în ce măsura Suedia ar fi avut șanse să continue lupta fără ajutorul Franței, dacă obiectivele Franței au fost realiste, de ce s-a prelungit războiul și de ce pacea a rămas un vis atât de îndepărtat.

DATE IMPORTANTE

1629		„Grace de Alais" pune capăt revoltei hughenoților.
1631		Tratatul de la Bärwalde.
1633		Franța invadează Lorena.
1634		Franța ocupă zonele fortificate din Alsacia.
1635	**mai**	Franța declară război Spaniei.
	oct.	Semnarea unui tratat cu Bernard de Saxa-Weimar.
1636		Împăratul declară război Franței.
1637		Ferdinand II moare, îi succede Ferdinand III.
1638	**martie**	Tratatul de la Hamburg.
	dec.	Este capturat Breisach.
1639	**iulie**	Moare Bernard de Saxa-Weimar.
1640	**mai**	Revolta catalanilor.
	sept.	Dieta de la Regensburg.
	dec.	Revolta portughezilor.
1641	**iunie**	Este reînnoit Tratatul de la Hamburg.
	iulie	Pacea între Brandenburg și Suedia.
1642	**noiembrie**	Are loc a doua bătălie de la Breitenfeld.
	dec.	Moare Richelieu.
1643	**mai**	Suedia invadează Danemarca (până în 1645).
		Moare Ludovic XIII.
		Mazarin devine prim ministru.

	August	Încep negocieri de pace în Westfalia.
1645	**martie**	Bătălia de la Jankov.
	aug.	Bătălia de la Allerheim.
1646	**aprilie**	Suedia și Saxonia fac pace.
	sept.	Pace preliminară încheiată între francezi și conducătorii imperiali.
1647	**martie-sept.**	Pact franco-bavarez.
1648	**ian.**	Pacea de la Münster.
	mai	Bătălia de la Zusmarshausen.
	oct.	Asediul suedez asupra orașului Praga și încheierea Păcii din Westfalia.

Sorții se schimbă

PROBLEMA CHEIE Care au fost obiectivele politicii externe franceze?

Cardinalul Richelieu, prim-ministrul lui Ludovic al XIII-lea din 1624 până în 1642, era hotărât să reînvie prestigiul Franței și să limiteze puterea Habsburgilor, ale căror teritorii, considera el, înconjurau Franța. „Principalul nostru țel trebuie să fie acela de a controla înaintarea Spaniei", scria el.[1] Nu era însă și contra limitării puterii verilor austrieci ai Habsburgilor spanioli. În ciuda faptului că era cardinal, Richelieu nu părea foarte preocupat de problemele confesionale. Aceasta înseamnă că, deși era prinț al Bisericii Catolice, el nu era imposibil de convins să facă un pact cu protestanții, dacă aceasta ar fi servit intereselor Franței – așa cum a făcut atunci când a pus capăt războaielor religioase în 1629. În ultimă instanță, principalii săi inamici, Habsburgii, erau și ei catolici, așa că avea logică să se ajungă la înțelegere cu inamicii lor protestanți. În acest fel, cardinalul pare să fi fost motivat mai degrabă de *râison d'état* decât de aspectele religioase, deși aceasta nu era o sintagmă folosită de el.

De multă vreme, politica externă franceză era zguduită din pricina războaielor religioase, și de abia după 1629 s-a putut trasa și urma o linie coerentă în acest sens. După cum am văzut (pagina 74), Richelieu a încercat să limiteze ascensiunea Habsburgilor austrieci participând la

Portret

Cardinalul Richelieu (1585-1642)

Armand Jean Duplessis de Richelieu a *renunțat la o carieră militară pentru a deveni* episcop de Luçon la vârsta de 22 de ani. În 1614 el a devenit consilier al Mariei de Medici, regenta, și în 1616 – ministru de război. Totuși, după înlăturarea Mariei, a căzut și el, fiind nevoit să se întoarcă în dioceza sa. S-a implicat în împăcarea Mariei cu fiul ei Ludovic al XIII-lea în 1621 și a fost recompensat cu rangul de cardinal în 1622. În 1624 el a devenit prim ministru, reușind într-o serie întreagă de campanii militare să-i învingă pe hughenoți. În 1629, el a pus capăt războaielor religioase promovând o strategie de toleranță. Deja de acum nu mai era în grațiile Mariei, care se opusese înțelegerii sale cu hughenoții și, de asemenea, politicii sale externe anti-habsburgice.

Aproape că a fost înlăturat de la putere în 1630, dar „Ziua Păcălelilor" s-a dovedit a fi căderea Reginei mame. Richelieu era de acum ferm fixat la putere, și cu ajutorul sistemului propagandei și al patronajului putea *să-și facă simțită autoritatea și să ocupe pozițiile cheie în structurile de* conducere, cu ajutorul susținătorilor săi. Deși relația lor a fost deseori dificilă, leneșul Ludovic al XIII-lea s-a bazat aproape în întregime pe ajutorul cardinalului și l-a sprijinit într-o serie întreagă de comploturi. Contribuția lui Richelieu la renașterea Franței a fost neîndoielnic exagerată (nu în ultimul rând, de el însuși!), dar abilitatea sa de a rămâne în funcție timp de 18 ani a fost un fapt remarcabil și a dat politicii franceze o continuitate de care ducea lipsă de multă vreme.

Războiul de treizeci de ani prin intermediar – adică prin angajarea altora de a participa la luptă. În consecință, în 1631 el a făcut chiar o astfel de înțelegere cu Gustav Adolf al Suediei (Tratatul de la Bärwalde) și apoi a încercat să îl detașeze pe Maximilian de Bavaria de cauza habsburgică, prin semnarea unui tratat franco-bavarez, în luna mai. Totuși, exista o contradicție evidentă și inerentă în alianța cu forțele adverse într-un război; ca să nu mai spunem că această politică a mers și foarte prost.

Gustav Adolf s-a dovedit greu de manipulat; el, după cum am văzut, a invadat Bavaria în 1632. Într-adevăr, anul 1632 a fost un an catastrofal pentru Richelieu, astfel încât politica sa părea complet ineficientă. Moartea regelui suedez la sfârșitul anului 1632 a mai adăugat un element negativ, pentru că datorită acestei întâmplări existau noi speranțe pentru revenirea politică a Habsburgilor.

Între timp, Richelieu a întărit controlul Franței asupra Lorenei și a început să-și consolideze situația în Alsacia, în încercarea de a apăra frontiera franceză (vezi harta de la pagina 75). În 1634, considerând că Franța nu era gata de război, el a rezistat ofertelor făcute pentru o alianță militară atât cu olandezii, cât și cu suedezii. Totuși, victoria Habsburgilor la Nördlingen (vezi pagina 80) în septembrie a schimbat situația, iar cardinalul a fost nevoit, în consecință, să semneze un pact cu olandezii în februarie 1635, și cu suedezii în aprilie, deși tratatul cu cei din urmă avea să intre în vigoare de abia după ce Franța avea să rupă relațiile cu Spania și cu Imperiul.

În martie 1635, spaniolii îl luaseră prizonier pe arhiepiscopul elector de Trier, o acțiune de instigare deliberată întrucât arhiepiscopul se afla nominal sub protecția Franței. Pentru că erau în joc reputația lui Richelieu și politica externă a țării, pe 19 mai 1635 Franța a declarat război Spaniei – dar numai Spaniei. Aceasta exprima punctul de vedere al cardinalului conform căruia principalul inamic era Filip al IV-lea; Richelieu, totuși, nu avea nici o intenție de a se angaja în război în Germania, deși situația de acolo era foarte serioasă. Tot ce mai rămăsese din Liga de la Heilbronn era o mână de prinți fără importanță, astfel că Franța a fost de acord să-i acorde subsidii atât lui Wilhelm de Hessen-Kassel și armatei sale de 10 000 de oameni, cât și lui Bernard de Saxa-Weimar, care avea o armată formată din 18 000 de oameni (octombrie 1635). Suedezii au rămas să se descurce singuri. Oxenstierna nu dorea să lase Suedia într-o poziție subordonată față de Franța, astfel că tratatul de la Wismar, din martie 1636, dintre cele două țări, a rămas neratificat. Cancelarul suedez părea răzbunat când în octombrie 1636 generalul său, Baner, a câștigat o mare victorie la Wittstock, care aproape că a eliminat Brandenburgul din război. Totuși, succesul său s-a dovedit de scurtă durată. La sfârșitul anului 1637, suedezii au fost încă o dată obligați să se retragă la granița Pomeraniei.

Existau puține alternative de supraviețuire în afara alianței cu Franța, de aceea în martie 1638, Oxenstierna și-a călcat pe mândrie și a ratificat pactul de la Wismar cu ajutorul tratatului de la Hamburg. Aceasta lega cele două părți pe o durată de trei ani și furniza suedezilor atât de necesarele subsidii.

1638 a fost un an important și din alt motiv. În acest an, Bernard de Saxa-Weimar a câștigat bătălia de la Rheinfelden, în luna martie, și a cucerit Breisach, în Alsacia, în luna decembrie, câștigând astfel zona superioară din regiunea Rinului. Din fericire pentru francezi, Bernard a murit în anul următor, fără să lase nici un moștenitor; acesta a fost un semn bun pentru Franța, care demult dorea să creeze un nou ducat sub conducerea lui Bernard, în Alsacia. Acum Richelieu nu a făcut altceva decât să „moștenească" teritoriul acestuia, preluându-i și armata, ceea ce îi permitea să coordoneze direct campaniile purtate în zona Rinului. Se pare că Richelieu a avut mult noroc în această privință.

Deși Richelieu a dorit să se limiteze doar asupra conflictului cu Spania și să evite o ciocnire directă cu împăratul, Ferdinand al II-lea a declarat el însuși război Franței, în martie 1636. Împăratul a murit anul următor dar înainte și-a asigurat succesiunea la tron prin fiul său, Ferdinand al III-lea. Dată fiind iminenta deteriorare a poziției Habsburgilor în următorii câțiva ani, noul împărat a propus ca o nouă Dietă imperială să se întrunească, pentru prima oară după 1613, pentru a lua în discuție posibilitatea încheierii unui tratat de pace. Dieta s-a reunit în septembrie 1640. Cu acest prilej, împăratul a fost obligat să facă importante concesii, renunțând la Edictul de Restituire și permițând prinților de alt statut decât electorii să trimită soli pentru a negocia cu Franța și Suedia.

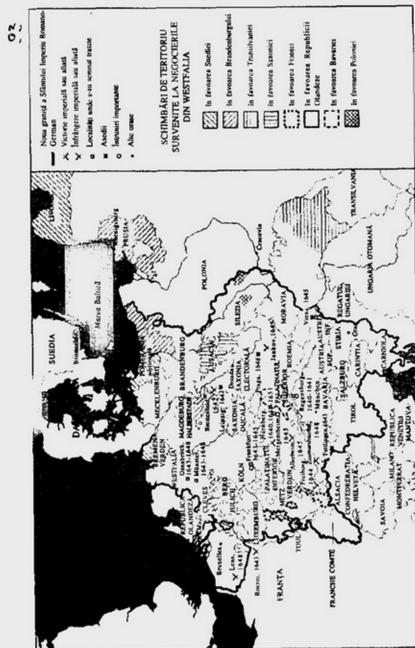
Cu un an în urmă, Baner îi învinsese pe soldații Saxoniei la Chemnitz. Deși o operațiune comună cu armata regiunii Rinului nu a reușit mare lucru în 1640, cucerirea localității Artois de către francezi în Olanda spaniolă și revoltele din Catalonia și Portugalia au făcut ca ajutorul spaniol să nu mai poată fi furnizat Vienei. Sorții se schimbaseră. În 1641 Baner aproape că a distrus orașul Regensburg, unde avea loc întrunirea.

În același an conducerea statului Brandenburg l-a abandonat pe împărat și a negociat încetarea focului cu suedezii. Baner a murit, armata suedeză s-a răsculat, iar Oxenstierna a rămas cu puține alternative în afara reînnoirii tratatului cu Hamburgul. Totuși, ce era realmente

semnificativ în privința reînnoirii tratatului era faptul că Franța și Suedia acceptaseră de acum să rămână aliați pentru o perioadă nelimitată de timp – de fapt, până la sfârșitul războiului și până se va fi încheiat pacea, în condiții satisfăcătoare. Această înțelegere a dus la continuarea războiului. Acum suedezii erau pregătiți să sprijine deplin politica franceză în Germania, în schimbul obținerii unor fonduri de la francezi. Fără banii francezilor, continuarea campaniei lor nu era cu putință. Într-adevăr, banii francezilor erau aceia care au dus la înclinarea balanței. Finanțarea suedezilor aflați în nordul Germaniei a dus la câștigarea controlului direct asupra armatei Rinului. Fără banii francezilor este greu de conceput cum ar fi putut aceste armate să continue lupta. Nimeni nu putea să se substituie francezilor, din punct de vedere financiar – nici împăratul, nici măcar Spania. De exemplu, totalul cheltuielilor anuale militare ale spaniolilor în această perioadă a fost de doar jumătate din cel al Franței după 1635.[2]

Data	Cheltuieli, exprimate în milioane de taleri
1630	9,2
1631	6,0
1632	7,4
1633	6,7
1634	9,9
1635	16,5
1636	13,5
1637	11,0
1638	12,8
1639	12,8
1640	12,5
1641	13,4
1642	13,0
1643	19,4
1644	19,0
1645	18,0
1646	15,4
1647	15,8
1648	13,0[3]

Tabel: Totalul cheltuielilor făcute de armata franceză (în cadrul tuturor teatrelor de război)

Războiul în anii 1640 și înțelegerile de pace

Războiul în anii 1640 și înțelegerile de pace

Cu Spania aflată într-o poziție dificilă și cu aliații săi reflectând asupra negocierii unor tratate separate cu Franța și Suedia, situația lui Ferdinand al III-lea devenea tot mai delicată. Dacă în trecutul imediat sorții oscilaseră, acum păreau să se îndrepte într-o unică direcție, datorită victoriei zdrobitoare repurtate de noul comandant suedez, Torstensson, la Breitenfeld (din nou), în noiembrie 1642 (pentru aceasta și pentru celelalte bătălii ale anilor 1640, a se consulta harta de la pagina 93). Armata imperială a fost decimată, iar Saxonia, cucerită. Împăratul avea nevoie de pace; Germania avea nevoie de pace, dar diversele facțiuni aveau propriile lor idei despre cum trebuia să arate un pact ca să fie satisfăcător.

Tentative de pace

PROBLEMA CHEIE Ce anume au vrut să obțină Suedia și Franța de la negocierile de pace?

Deși problema pământurilor secularizate ale Bisericii a fost rezolvată la Regensburg, prin renunțarea împăratului la Edictul de Restituire, adevăratul obstacol pentru a se încheia pace în Germania îl reprezentau acum țelurile și ambițiile Suediei, și, în particular, ale Franței. Țelurile suedeze se concretizau în anumite forme de compensații teritoriale (ca măsuri de siguranță), fie Pomerania sau numai câteva baze pe țărmul Balticii, grațierea oficială pentru cei câțiva aliați ai săi, evitarea înrobirii imperiului, indiferent ce ar fi însemnat aceasta, și cel mai important, compensații financiare pentru militari (adică plata soldelor). Într-o misivă din 1644 a lui Oxenstierna către fiul său, se vede că preocuparea pentru starea de lucruri din imperiu reprezenta un interes la fel de mare:

> Atâta vreme cât „restaurarea situației din Imperiu conform condiției originale" este pretextul nostru pentru a căuta schimbări în favoarea noastră...trebuie să ne justificăm toate acțiunile în această lumină.[4]

Pe de altă parte, Richelieu era foarte preocupat de imperiu. Nu putea să-și imagineze ceva în afara unui cadru nou pentru politica europeană, care să garanteze o pace de durată și, în același timp, să confirme poziția Franței ca lider între puteri. Aceasta ar fi implicat o pace generală pe continent care să cuprindă ambele ramuri ale Imperiului habsburgic, cea spaniolă și cea austriacă. Totuși, cu privire la Germania, acest nou cadru era greu compatibil cu instituțiile imperiale existente, atâta vreme cât împăratul era un Habsburg. Părea astfel că Richelieu viza fie să depășească atribuțiile imperiale, fie să le înlocuiască, sau cel puțin să neutralizeze rolul împăratului în cadrul imperiului. În orice caz, pozițiile susținute de Suedia și în mod special de Franța erau complet diferite de orice și-ar fi imaginat împăratul, chiar luând în calcul că poziția sa se deteriorase.

O pace în întregul spațiu european, după dorința lui Richelieu, nu a fost să fie. El a murit la sfârșitul anului 1642, urmat la un an de stăpânul său, Ludovic al XIII-lea. Cu toate acestea, politica Franței nu s-a schimbat. A ajuns să fie coordonată de Mazarin, care a mizat pe o victorie rapidă și a mărit cheltuielile militare ale francezilor cu aproape 50 la sută (vezi tabelul de la pagina 92). În ciuda acestui fapt, în anul 1643 primele grupuri de negociatori au ajuns la Münster și la Osnabrück, pentru a discuta termenii de pace. Aceste două orașe fuseseră alese pentru negocierile noului tratat de la Hamburg între Franța și Suedia, în anul 1641. Franța, Spania și alte țări participante catolice au fost trimise la Münster, iar pentru Suedia și aliații săi s-a ales Osnabrück. Delegatul suedez, Johan Adler Salvius, a surprins sintetic poziția Franței și a Suediei:

> Timp de treizeci de ani nu s-a ținut nici o Dietă Imperială, și în acest interval împăratul a reușit să uzurpe totul bazându-se pe dreptul de suveranitate. Aceasta este calea cea mai simplă către conducerea absolutistă și către aservirea teritoriilor. Coroanele [Suediei și Franței] încearcă, atât cât pot, să obstrucționeze aceasta, pentru că securitatea lor rezidă în libertatea teritoriilor germane.[5]

Totuși, împăratul a reușit să reziste cererilor adversarilor săi și să amâne negocierile, pentru că în 1643 izbucnise războiului dintre Suedia și Danemarca. Ferdinand negociase cu Christian al IV-lea tocmai pentru această eventualitate; totuși, suedezii și-au dat seama că avuseseră loc astfel de discuții și au luat hotărârea să atace cu anticipație. După

numai un an, danezii au fost învinși, iar Christian a fost nevoit să semneze un tratat de pace în condiții umilitoare, în 1645. Mai mult decât atât, o armată imperială formată din 18 000 de oameni condusă de contele Gallas, desfășurată pentru a-i ajuta pe danezi, a căzut victimă bolilor, dezertărilor și lipsei de provizii și s-a destrămat fără nici o speranță de a reveni vreodată pe câmpul de luptă. Nu acesta era deznodământul pe care îl anticipase Ferdinand. El sperase să îi înfrângă pe suedezi. Scena era pregătită acum pentru propria sa înfrângere.

Înfrângerea Habsburgilor

PROBLEMA CHEIE De ce a fost, în final, de acord împăratul să aibă loc noi negocieri de pace?

În 1645 suedezii s-au hotărât să atace Boemia, și la Jankov, lângă Praga, Torstensson a repurtat o victorie decisivă asupra armatei imperiale, care a pierdut jumătate din efectiv Împăratul își riscase toate resursele și chiar propria reputație în această luptă, care s-a dovedit o lovitură atât de mare încât armata imperială nu și-a mai revenit niciodată. Împăratul însuși și familia sa au fost nevoiți să fugă la Graz, astfel că el nu a mai putut beneficia de nici un ajutor din Bavaria. S-a hotărât, de aceea, să lanseze un atac și în acest loc.

Până în acest moment, armata franceză a Rinului sub comanda lui Turenne nu reușise să se descurce mai bine cu armata bavareză, astfel că ea suferise o serie de înfrângeri la Tuttlingen, în 1643, la Freiburg în 1644 și la Mergentheim în 1645. Totuși, datorită sosirii întăririlor suedeze, Turenne a reușit în cele din urmă să repurteze o victorie decisivă asupra luptătorilor bavarezi, la Allerheim, în august 1645, în urma căreia armata lui Maximilian a fost distrusă. După Jankov și Allerheim, nu s-a mai putut vorbi de o armată catolică capabilă să reziste suedezilor și francezilor. În final, în septembrie, Johann Georg de Saxonia a semnat fără plăcere ordinul de încetare a focului; curând după aceasta, împăratul a emis un ordin de aministiere a tuturor vasalilor săi rebeli, și la sfârșitul lui noiembrie principalul său negociator, contele von Trauttmannsdorf, a sosit la Münster cu instrucțiuni pentru negocierea păcii. În acest fel, discuțiile mai serioase despre un tratat de pace au început în 1646, ceea ce făcea să pară că războiul se încheiase. Totuși, multe manuale sugerează că a mai fost nevoie de o înfrângere a bavarezilor, la Zusmarshausen, în mai 1648, și de un asediu asupra orașului Praga în toamnă (când toate însemnele regești au fost luate de către suedezi) pentru a-i convinge pe împărat și pe Maximilian că rezistența era inutilă. Totuși, în realitate, ultimul an al războiului a fost puțin mai complicat decât s-a spus. Cererile tot mai mari ale lui Mazarin au dus la continuarea ostilităților, astfel că războiul s-a încheiat doar din cauza incapacității Franței de a merge mai departe, așa cum vom vedea în capitolul următor. Așa cum Franța a determinat prelungirea războiului, tot ea a reușit să-i pună capăt, chiar dacă fără să vrea.

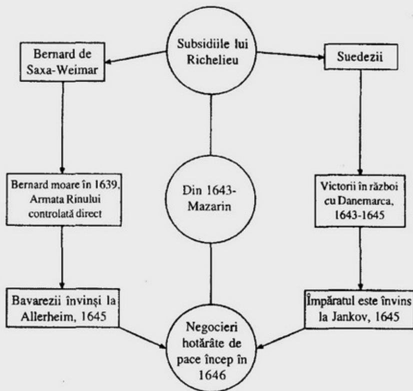
Referințe

1 Citat în R.J.Knecht, *Richelieu* (Longman, 1991), p. 84.
2 Graham Darby, *Spain in the Seventeenth Century* (Longman, 1994), pp.12-13.
3 R.J. Bonney, *The King's Debts* (Oxford UP, 1981), Anexa 2, Tabelul 2.
4 Citat în Geoffrey Parker, *The Thirty Years' War* (Routledge, 1984), p. 180.
5 Citat în Parker, pp.173-74. N.B. Ideea conform căreia nici o dietă nu s-a întrunit vreme de treizeci de ani nu este, bineînțeles, corectă.

Să răspundem la întrebări-structurate și la întrebări despre Capitolul 5

a) Care au fost obiectivele politicii externe promovate de către Richelieu?
b) Cum de a ajuns Richelieu să se implice direct în Războiul de treizeci de ani?
c) Care au fost obstacolele aflate în calea păcii în timpul acestei perioade?
d) Din ce cauză și cu ce consecințe a intrat Franța în Războiul de treizeci de ani?

Schemă-rezumat

6 Pacea din Westfalia

OBIECTIVE DE ATINS

Acest capitol vă va purta în miezul negocierilor și al condițiilor de pace înainte să ajungem să formulăm niște concluzii. Va trebui să luați în considerare de ce s-a încheiat pacea în momentul respectiv și cum s-a ajuns la redactarea tratatului, în forma cunoscută.

DATE IMPORTANTE

1643		Încep negocierile din Westfalia.
1645		Trauttmannsdorf sosește în Westfalia.
1646	**ianuarie**	Trimișii olandezi sosesc la Münster.
	aprilie	Se încheie pacea între Suedia și Saxonia.
	sept.	Este încheiată o pace preliminară între francezi și Imperiu.
1647	**ian.**	Tratatul hispano-olandez.
	martie-sept.	Tratatul franco-bavarez.
1648	**ian.**	Pacea de la Münster.
	mai	Începe Fronda.
	august	Pacea preliminară imperială suedeză.
	octombrie	Pacea din Westfalia.

Negocierile

PROBLEMA CHEIE Care au fost obiectivele principalilor participanți?

Toate stările și toți prinții din Sfântul Imperiu Romano-German au fost invitați să participe la negocierile de pace, împreună cu trimișii imperiali, cu cei francezi, suedezi, spanioli și olandezi. În consecință,

în Westfalia s-au adunat un număr de 176 ambasadori plenipotențiari, reprezentând 196 de conducători. Aceasta a adus nu numai un plus de tensiune în cadrul propriu zis al negocierilor, dar și la nivelul rezolvării cazării lor, cu atât mai mult cu cât trebuia găsită o soluție pentru a nu repartiza doi oficiali într-o cameră. Era de neacceptat un astfel de compromis locativ! Pentru că erau așa de mulți participanți și așa de multe interese opuse în joc, este greu să ne dăm seama azi care a fost structura discuțiilor. În final, prevederile de pace și structura negocierilor și a concesiilor au variat în funcție de calendarul luptelor. După cum s-a exprimat unul dintre delegați: „iarna negociem, și vara ne luptăm".[1] Totuși, s-au putut identifica trei etape:

i) Perioada dintre 1643 până la sosirea contelui Trauttmannsdorf, reprezentantul lui Ferdinand, în noiembrie 1645, care a avut mai ales un caracter procedural.

ii) De la sosirea contelui până la plecarea sa, în iunie 1647, când aproape toate disputele atât în privința conflictului olandez, cât și a celui german au fost aplanate.

iii) Perioada până în octombrie 1648; nu se ajunsese la o înțelegere finală până în acest moment pentru că Mazarin se hotărâse să amplifice cererile Franței, astfel că războiul a continuat până în momentul când el nu a mai putut să-și susțină aceste pretenții.[2]

Care au fost principalele obiective ale participanților? Împăratul dorea în mod limpede o înțelegere de pace deplină și finală, pentru că situația sa era disperată. După cum am văzut deja, după 1645 el nu mai avea propriu-zis o armată. Nordul Germaniei era controlat de suedezi, care puteau intra în Boemia când voiau. La fel francezii, care controlau zona Rinului, și puteau cotropi Bavaria în ce moment și-ar fi propus. În consecință, Ferdinand i-a dat lui Trauttmannsdorf instrucțiuni să facă concesii importante, dacă acestea aveau să se dovedească necesare. Astfel, în chestiunile religioase, al statutului posesiunilor, proprietăților și al jurămintelor de credință, în ultimă instanță avea să se revină la starea din 1618, dacă situația lor din 1627 nu putea fi respectată (data normativă hotărâtă cu ocazia păcii de la Praga); Suedia avea să primească întreaga Pomeranie; Franța urma să aibă posesiunile Habsburgilor din Alsacia (zona Sundgau); Karl Ludwig al Palatinatului (fiul lui Frederic) avea să primească un titlu de elector (devenind al optulea). Urma a se recurge

la aceste concesii de abia în final, dar indicațiile primite de delegatul împăratului exprimau dorința fermă a acestuia de a se cădea la pace.

Mazarin dorea o pace universală, care să cuprindă atât Spania, cât și teritoriile împăratului. Din păcate, negocierile cu Spania s-au întrerupt în 1646. În acel an, fiul și moștenitorul lui Filip, Baltazar Carlos, a murit, ceea ce a dus la anularea alianței matrimoniale plănuite pentru *fiica sa, Maria Teresa, cu Ludovic al XIV-lea. În ultimă instanță,* francezii doreau, de asemenea, și concesii teritoriale substanțiale din partea spaniolilor, pe care Filip al IV-lea nu dorea să le acorde. Spania a preferat să facă o înțelegere cu olandezii (realizată în ianuarie 1647, și ratificată la Münster, în ianuarie 1648) și să continue luptele. Cel *mai bun lucru pe care îl putea spera Mazarin era o înțelegere cu* împăratul. Prin urmare, obiectivul său a ajuns să fie acela de a crea o ruptură între Madrid și Viena. În ceea ce privește Germania, instrucțiunile francezilor fuseseră concepute în 1643 și erau în mare parte opera lui Richelieu. Franța a dorit să distrugă influența împăratului prin întărirea autonomiei (adică a independenței) prinților și prin înlocuirea instituțiilor imperiale existente cu o federație condusă de francezi. Totuși, aceste planuri nu erau prea agreate de prinții germani, care erau de acord cu structura existentă a Sfântului Imperiu Romano-German și preferau autoritatea circumscrisă (limitată) a împăratului dominației Franței și Suediei. Lui Trauttsmannsdorf nu-i era greu să reziste acestor cereri. Cererile teritoriale ale Franței (mare parte din Alsacia și zone din Lorena) erau chiar modeste, pentru că această țară dorea mai ales domenii spaniole. Mazarin a reușit să obțină Alsacia, în schimbul a 1,2 milioane de taleri, pe baza unei înțelegeri făcute cu împăratul în septembrie 1646.

Țelurile Suediei au rămas în mare parte constante (vezi pagina 94), deși un accent mai mare a fost pus pe reducerea puterii imperiale și pe cereri teritoriale crescute pe măsură ce situația militară s-a îmbunătățit: Suedia a cerut, în final, toată Pomerania, părți din Mecklenburg, episcopatele de Bremen și Verden, și o despăgubire importantă, în valoare de 30 de milioane de taleri (aproximativ 6 milioane de lire sterline). Nu mai e nevoie să spunem că aceste cereri au creat o opoziție enormă, după cum avea să recunoască și unul dintre negociatorii lor, Johan Salvius, într-o scrisoare din 1646 către regina Christina:

Portret

Cardinalul Mazarin (1602-1661)

Jules Mazarin s-a născut sub numele de Giulio Mazarini în Italia, începându-și cariera ca diplomat în serviciul papei. A fost nunțiu papal în Franța din 1634 până în 1636 și astfel a intrat în serviciul Franței, naturalizându-se aici (1639). Doi ani mai târziu el a devenit cardinal datorită susținerii lui Richelieu, care, pe patul de moarte, l-a recomandat regelui. A devenit prim ministru în 1643, după moartea regelui, datorându-și poziția relației strânse pe care o avea cu regenta, Ana de Austria. El a mărit impozitele ca să poată câștiga războaiele împotriva Habsburgilor, dar aceasta a dus la prăbușirea autorității guvernului și la dezordini civile, cunoscute sub numele de Fronde, care l-au forțat să pună capăt războiului cu Germania. A avut noroc că a supraviețuit politic după aceasta, dar și-a datorat poziția devotamentului Anei, sprijinului acordat de tânărul Ludovic al XIV-lea și neînțelegerilor din sânul opoziției. În final, el a reușit să câștige un avantaj asupra spaniolilor aliindu-se cu Oliver Cromwell. Tratatul Pirineilor a fost semnat în 1659. Această situație a făcut ca războiul să se încheie în favoarea sa, iar Maria Tereza să se mărite cu Ludovic al XIV-lea, în 1660. Mazarin a murit anul umător lăsând în urma sa o avere imensă. Moștenirea principală pe care a lăsat-o a fost educația politică pe care i-a format-o lui Ludovic al XIV-lea.

> Oamenii au început să considere puterea Suediei drept un lucru periculos pentru „echilibrul puterilor". Prima lege în politică este aceea că securitatea tuturor depinde de echilibrul dintre părți. Când unul începe să devină prea puternic, ceilalți se plasează, prin intermediul uniunilor și al alianțelor, în partida opoziției, pentru a reuși să mențină echilibrul.[3]

Suedia nu avea nici un drept legitim asupra Pomeraniei, oricare ar fi fost situația; ea aparținea prin moștenire de drept lui Frederic Wilhelm, electorul de Brandenburg, care își apăra cu tenacitate drepturile – în asemenea măsură a insistat, încât a reușit să obțină sprijinul lui Mazarin,

care nu dorea să-i vadă pe suedezi instalându-se pe o poziție de superioritate. În consecință, cardinalul s-a hotărât să consolideze Brandenburgul, pentru a-l transforma într-o contragreutate la puterea suedeză. În februarie 1647 trimișii suedezi au fost convinși să accepte o împărțire a acestui stat. Acest incident ilustrează tensiunea existentă între aliați, o tensiune pe care Trauttmannsdorf a reușit să o exploateze și în alte scopuri. De exemplu, suedezii au cerut toleranță religioasă pe domeniile Habsburgilor, pentru locuitorii din Boemia de exemplu. Împăratul a reușit să se opună acestor cereri foarte ferm, știind că francezii aveau puțină simpatie pentru protestanții din Boemia, și că suedezii nu îi vor sprijini în această chestiune. Este interesant de văzut cât de ușor a putut fi dat deoparte, la negocierile de pace, grupul de diplomați implicat în declanșarea conflictului. Trimișii suedezi nu erau pregătiți să cedeze în privința protestanților din Boemia și a împărțirii Pomeraniei, dar erau dispuși să accepte totuși o despăgubire de 5 milioane de taleri, care reprezenta doar o mică parte din cererea lor inițială. Dorința de compromis a Suediei a fost rezultatul presiunilor exercitate asupra negociatorilor de către regina Christina, care acum era dornică să se ajungă la o înțelegere. În 1647 ea scria:

> Doresc înainte de toate o pace sigură și corectă. Și întrucât chestiunea despăgubirii a fost deja expusă, rămânând de discutat doar rezolvarea cererilor plății soldaților și nemulțumirilor statelor din Imperiu, dorința mea către voi....este aceea de a încheia satisfăcător aceste negocieri: pentru Statele [germane] și în chestiunea despăgubirilor și a satisfacerii pretențiilor soldaților, voi veți obține cele mai avantajoase dispoziții care să nu prezinte riscul manifestării unor nemulțumiri; și vă veți abține de la prelungirea negocierilor, așa cum ați făcut în trecut.

În ceea ce privește religia, chestiunile legate de teritorii și jurământul de credință, acestea fuseseră discutate cu prilejul negocierilor de la Praga și Regensburg, dar mai erau încă de rezolvat statutul calvinismului și data normativă. După cum am explicat deja (vezi pagina 94), delegații s-au scindat în funcție de confesiuni, numai că nici în în interiorul unei singure confesiuni nu s-a manifestat un consens deplin al părerilor. Printre catolici, exista grupul acelora care erau gata, într-o măsură mai mare sau mai mică, să facă un compromis, în timp ce pe de altă parte,

existau şi aceia care nu doreau să cedeze nici un pic. În acelaşi fel, protestanţii erau împărţiţi între luterani şi calvinişti. Totuşi, în marea lor majoritate, protestanţii s-au dovedit a fi mult mai uniţi, şi de aceea acordul final în chestiunile religioase, încheiat în martie 1648, le era favorabil.

Acordul a fost tergiversat, pentru că Mazarin a hotărât să-şi crească pretenţiile. Panicat de înţelegerea dintre Spania şi olandezi (pe care încercase să o saboteze), cardinalul a solicitat împăratului să adopte o poziţie neutră în ceea ce priveşte conflictul în desfăşurare; el a căutat să obţină pentru Ludovic al XIV-lea statutul de prinţ al Imperiului, plata unei despăgubiri şi oferirea întregului Palatinat lui Karl Ludwig. Din această cauză, războiul s-a reluat (vezi pagina 97), dar din cauza izbucnirii tulburărilor civile în ţară, în vara lui 1648 (aşa-numita Frondă), Mazarin a fost nevoit să-şi schimbe tonul, astfel că din august el a început să îşi exprime convingerea „în necesitatea de a se încheia pace cât mai repede cu putinţă". În consecinţă, el a renunţat la cerinţele suplimentare şi a pledat pentru semnarea unui acord (deşi împăratul nu era favorabil ideii de a-şi ajuta vărul spaniol).

La sfârşit, tratatele au fost semnate de către ambasadorii plenipotenţiari imperiali, de către delegaţii statelor din imperiu şi de către puterile străine. Termenii acordului de pace se aplicau oricăror alţi membri ai imperiului, chiar dacă aceştia semnau sau nu.

Prevederile tratatului de pace

PROBLEMA CHEIE Care erau principalele clauze ale tratatului?

Pacea din Westfalia a fost semnată în acelaşi timp la Münster şi la Osnabrück, pe 24 octombrie 1648. Tratatul avea 128 de clauze. Principalele părţi pot fi rezumate după cum urmează:

1 A fost reafirmat principiul *cuius regio, eius religio* (cine este stăpânul unui teritoriu poate să hotărască care va fi religia oficială a locului), dar conceput astfel încât să se refere doar la viaţa publică, iar venirea la biserică să nu mai fie obligatorie, existând libertatea organizării slujbelor în locuri private. Mai mult decât atât, orice modificare a religiei oficiale de către conducător nu afecta confesiunea aleasă de către supuşii săi.

2 Calvinismul era recunoscut în cadrul Confesiunii de la Augsburg şi era astfel protejat de către acordul de la Augsburg din 1555. Edictul de Restituire, emis în 1635, a fost abandonat, şi cu excepţia pământurilor bavareze şi austriece (inclusiv Boemia), era permisă păstrarea tuturor domeniilor secularizate înainte de 1624.

3 În chestiuni religioase nu aveau să fie luate decizii bazate pe opţiunea majorităţii, de către Dietă. În schimb, ambele părţi aveau să se întrunească separat pentru a-şi pregăti cazurile, iar disputele aveau să fie decise numai prin compromis.

4 Pentru toate situaţiile, statele individuale din cadrul Sfântului Imperiu Roman aveau să fie recunoscute drept membre suverane ale Dietei, libere să-şi susţină propria politică, independent unele de altele şi de împărat. Articolul 63 hotăra:

> Ele se vor bucura fără nici o opreliște de dreptul sufragiului în toate chestiunile referitoare la activitatea imperiului, în special când acestea vin în atingere cu elaborarea şi interpretarea legii, declararea războiului, aplicarea unor impozite, alcătuirea sau menţinerea de trupe, ridicarea în contul imperiului de noi fortăreţe sau fortificarea celor vechi pe teritoriile statelor, de asemenea încheierea păcii şi a alianţelor, sau în chestiuni militare. În aceste privinţe şi altele asemănătoare, nimic nu se va face în viitor sau nu se va aproba fără liberul arbitru personal şi fără aprobarea statelor din imperiu. Dar în mod special, statele individuale vor fi de-a pururi libere să se bucure de dreptul de a face alianţe între ele şi cu alte părţi pentru propriul lor interes şi propria lor securitate; cu condiţia ca aceste alianţe să nu fie direcţionate împotriva imperiului sau a împăratului, nici împotriva păcii din imperiu, nici împotriva clauzelor prezentului tratat; şi în toate – fără să se aducă prejudicii jurământului de supunere pe care toţi sunt datori să-l facă faţă de împărat şi imperiu...[4]

5 Maximilian şi-a păstrat titlul de elector şi Palatinatul Superior.

6 Un nou titlu de elector a fost creat pentru Karl Ludwig, fiul fostul elector palatin, cu prilejul revenirii sale în funcţia de conducător al Palatinatului Inferior.

7 Johann Georg de Saxonia a fost confirmat odată cu primirea Lusaciei.

8 Clauzele tratatului de la Xanten (1614), prin care electorul de Brandenburg primea Kleve, Mark și Ravensburg, au fost confirmate. Pe lângă acestea, Frederic Wilhelm primea Cammin, Minden și Halberstadt, împreună cu succesiunea în Magdeburg.

9 Pretențiile împăratului la drepturile ereditare asupra Boemiei, Moraviei și Sileziei au fost reinstaurate. Sundgau a revenit Franței.

10 Suedia a primit principalele sale provincii din zona centrală: Jemetland, Herjedalen și Halland, cu insulele Gotland și Osel-prin tratatul de la Brömsebro (1645). Pacea din Westfalia a confirmat controlul său asupra gurilor râurilor Oder, Elba și Weser – aproape asupra întregii coaste germane – prin ocuparea Pomeraniei de vest, Stettin, Stralsund, Wismar, diocezelor Bremen și Verden și insulelor Rügen, Usedom și Wollin. Primea o despăgubire de 5 milioane de taleri.

11 Franța primea Sundgau și apoi Alsacia Inferioară, deși cele șase orașe libere situate de-a lungul graniței orașului și episcopatului de Strasbourg și-au păstrat calitatea de membru în Dietă. A fost confirmat și statutul Lorenei, din care ocupase episcopatele de Metz, Toul și Verdun (prin tratatul de la Câteau-Cambrésis din 1559), împreună cu mai recentele domenii Moyenvic, Baccarat și Rambervillers. Alte achiziții includeau Pinerolo în Savoia, Breisach și Philippsburg pe malul drept al Rinului.

12 Provinciile Unite au fost declarate independente față de Spania și de asemenea, față de Sfântul Imperiu Roman (Elveția nu mai făcea nici ea parte din imperiu).

13 Nici un prinț din imperiu, nici măcar împăratul, nu se putea alia cu monarhia spaniolă.

Evaluare

PROBLEMA CHEIE Cine a câștigat și cine a pierdut prin încheierea păcii?

O evaluare generală nu este ușor de făcut. Prin clauzele diverse ale tratatelor, problemele care au dus la izbucnirea războiului s-au difuzat.

Deși loialitatea față de anumite confesiuni a rămas o chestiune importantă, epoca războaielor religioase luase sfârșit în Germania. Înțelegerea religioasă s-a dovedit a fi realistă și de durată, deși papa Inocențiu al X-lea a condamnat ferm necredința:

> Devotați dragostei față de Domnul nostru, suntem mai cu seamă atent preocupați de a menține integritatea credinței și autoritatea Bisericii Catolice, în așa fel încât drepturile ecleziastice cu care am fost însărcinați de salvatorul nostru divin să nu fie împiedicate în nici un fel de aceia care își caută propriul interes mai degrabă decât credința în Dumnezeu, și să nu fim acuzați de neglijență când vom da seamă în fața Supremului Judecător. În acest sens, nu fără adâncă durere am aflat că prin câteva articole, în negocierea de pace încheiată la Osnabrück și Münster în Westfalia, un mare prejudiciu a fost adus religiei catolice. Prin diverse prevederi dintr-unul din aceste tratate, posesiunile bisericești pe care ereticii au pus mai demult mâna rămân la ei și la succesorii lor, iar ereticilor, numiți membri ai Confesiunii de la Augsburg, li se permite să își exercite liber erezia în numeroase districte.[5]

Această condamnare fusese anticipată de către părțile semnatare și a fost în mod expres respinsă de ele – deci chiar de către catolici. Într-o oarecare măsură, predecesorul lui Inocențiu al X-lea, papa Urban al X-lea, avea oarecare responsabilitate pentru aceasta, întrucât atitudinea sa antihabsburgică a contribuit mult la subminarea unanimității catolice (deși nu în aceeași măsură ca Richelieu). Dacă acesta era sau nu ultimul război religios, și dacă sau nu religia înceta să mai fie o chestiune atât de importantă după acest război, sunt chestiuni de comentat și vor fi abordate în capitolul următor (vezi paginile 115-119).

În ceea ce privește negocierea politică, tratatul de pace a avut un caracter conservator și juridic. A fost perceput mai mult ca o reinstaurare a vechilor drepturi decât ca promovare a unora noi. Aceasta vine să spună că ceea ce operase *de facto* (adică o chestiune de fapt, de practică curentă) devenise *de iure* (juridic) – cum ar fi autonomia prinților. Bineînțeles că aceasta nu înseamnă că nu au fost propuse și elemente noi – crearea celui de-al optulea electorat a fost chiar un astfel de element – dar cutuma și drepturile din punct de vedere juridic au reprezentat norma.

În cadrul imperiului, Saxonia, Bavaria și Brandenburg crescuseră toate în dimensiune și importanță. Tendința era spre a se ajunge la state cu o suveranitate deplină. Într-adevăr, electorul de Brandenburg a beneficiat mult de pe urma tratatului, pentru că, după cum am arătat deja, Mazarin fusese de partea sa (vezi pagina 102). Totuși, aceste state mai mari nu se potriveau cu statutul împăratului care, printre altele, păstra prestigiul precedenței. Ferdinand al III-lea pierduse, fără îndoială, din putere – de exemplu, pierduse dreptul de a impune taxe și a de a declara război fără consimțământul Dietei – dar el a rămas cel mai important prinț din Germania. Mai mult decât atât, multe dintre statele mai mici erau totuși prea mici pentru a putea să profite de drepturile și libertățile pe care le primiseră. O politică externă independentă și o alianță cu o putere străină erau obiective pur și simplu nerealiste și nepractice pentru multe dintre stătulețele mici ale imperiului. În acest fel, autonomia prinților a rămas limitată. Ei au preferat securitatea oferită de Sfântul Imperiu Roman; ei s-au bazat pe împărat, fiind bucuroși cu protecția sa – mai ales acum când el nu mai era perceput ca un acaparator: teama că Habsburgii ar putea subordona Imperiul unui control central mai mare i-a încurajat pe inamicii lor să intervină – dar dacă aceasta era o teamă fondată sau nu e o chestiune discutabilă. Cu certitudine, după 1648 aparatul birocratic al Imperiului a devenit mai încărcat și a îngreunat controlul exercitat de Habsburgi; totuși, cercetări recente au început să pună sub semnul întrebării ideea conform căreia Westfalia a dus la fixarea constituției în forma sa finală. Acum se consideră că ea a fost mult mai receptivă la schimbare. Mai mult decât atât, sub conducerea succesorului lui Ferdinand, Leopold (1658-1705), prestigiul împăratului a cunoscut o adevărată renaștere, după succesul pe care l-a repurtat în anii 1680. De fapt, politica imperială a continuat a fi hotărâtă de către împărat.

Poziția împăratului s-a întărit foarte mult în teritoriile ereditare, pentru că atât opoziția religioasă cât și cea politică din Boemia și Austria fuseseră zdrobite, pământurile ereditare erau conduse acum ca o singură unitate, iar amestecul instituțiilor imperiale a fost eliminat în mare parte, după 1635. În consecință, împăratul se afla într-o poziție mult mai bună decât în 1618. Bineînțeles că în comparație cu înălțimile amețitoare unde se aflase în 1629 existaseră și reversuri – fără îndoială că Ferdinand al III-lea pierduse în ultima parte a războiului – dar a reușit să păstreze o parte din succesele timpurii ale tatălui său și, dată fiind situația sa militară catastrofală de la sfârșit, negocierea finală nu i-a fost nefavorabilă. Se poate spune astfel că împăratul nu s-a descurcat așa de rău și, după cum am indicat, mai exista o rezervă de bunăvoință față de el printre prinți. Exista sigur tonul lui „mai bine cu dracul pe care îl știi" în această atitudine, ca alternativă la dominația franco-suedeză, care nu atrăgea deloc.Din acest motiv, ambițiile franco-suedeze de a restructura imperiul sau de a se plasa în locul său nu au fost niciodată suficient de realiste. Prinții s-au opus încercărilor franco-suedeze de a distruge constituția imperială și, de aceea, într-un fel, împăratul s-a descurcat așa de bine.

Într-adevăr, se poate face o demonstrație care să sugereze că politica externă franceză în cadrul Războiului de treizeci de ani a fost în mare parte un eșec. Mazarin nu a reușit să-și împlinească visul său de pace universală, nu a reușit să transforme imperiul, nu a reușit să reducă puterea imperiului în mod semnificativ și nu a reușit să facă să crească foarte mult influența franceză în Germania. Toți banii și toate eforturile cheltuite au adus de fapt Franței foarte puține în schimb. Unii istorici au glosat asupra acestei chestiuni, sugerând că Mazarin a pus fundațiile unui viitor succes obținând teritorii aflate într-o stare juridică neclară, ce se extindea și asupra unor pământuri adiacente; totuși, aceasta pare a fi o cale de a încerca să profiți la maximum de lipsa de valoare a teritoriului pe care Franța îl obținuse de fapt. Nu trebuie făcută nici greșeala de a citi istoria dinspre prezent spre trecut, pentru că nu se poate hotărî categoric că în 1648 aceste jurisdicții puteau fi exploatate mai departe. Deși se poate susține că Franța a obținut aceste teritorii fără ca Dieta imperială să-și dea acordul, pentru ca să nu fie recunoscut statutul superior al împăratului, la fel de bine se poate spune că împăratul a reușit să țină Franța în afara imperiului.

Unii istorici afirmă de asemenea că o altă „realizare" a lui Mazarin a fost aceea de a exclude Spania din tratat, dar această idee este complet greșită, întrucât Spania, în primul rând, nu dorea să fie parte din tratat. Bineînțeles că ar fi fost o realizare să îl determini pe împărat să accepte respingerea sprijinului de la Madrid, dar Ferdinand nu era în măsură să ofere nici un fel de ajutor. Că Mazarin a considerat că înțelegerea

de pace era redactată în termeni nesatisfăcători se poate aprecia din această scrisoare, pe care el a scris-o trimisului francez, Servien, în octombrie 1648:

> Poate că ar fi fost mai util să se ajungă la o pace generală dacă războiul s-ar fi prelungit încă puțin în Germania, în loc să ne grăbim să ne adaptăm la situație, după cum am procedat noi. Numai că aceasta ar fi însemnat că noi eram în situația de a prelungi negocierile când exista amenințarea ca suedezii să ne trădeze și să acționeze conform priorității lor, aceea de a pune capăt ostilităților. Teama de un astfel de curs al evenimentelor a schimbat toate celelalte considerente. Eu cred că teama de o prăbușire totală a împăratului, care, dată fiind situația sa dramatică, era complet de neevitat, ar fi fost suficientă pentru a provoca simpatie din partea spaniolilor, pentru a-i determina să își îndulcească atitudinea și să îl protejeze de o astfel de lovitură. Pe când ei acum îl consideră protejat prin încheierea păcii, în ciuda condițiilor, care sunt chiar dure pentru el, astfel că ei nici nu îl mai bagă în seamă, nici nu le pasă de situația lui, lucru care altfel ar fi trebuit să reprezinte o rațiune serioasă de a-i determina să încheie pacea. Putem fi siguri că cel mai mare ajutor adus împăratului a venit de la noi, în aceea că l-am forțat să facă pace, pentru că altfel, prăbușirea sa totală ar fi fost un fapt inevitabil.
>
> Mai mult decât atât, am aflat dintr-o sursă demnă de încredere că împăratul – fie pentru a îndulci lovitura de a-i fi abandonat pe spanioli, cărora le este obligat, sau pentru că vrea să se folosească de acest lucru, așa cum a lăsat de înțeles – l-a asigurat pe regele Spaniei prin intermediul arhiducelui că tot ceea ce a făcut s-a întâmplat doar pentru a micșora forța distrugerii care amenința să-l împresoare, și că această pace este cu certitudine păgubitoare în clauzele ei aspre, dar dat fiind situația în care a fost încheiată, ea este totuși foarte avantajoasă. Un mare număr de locuri și domenii fortificate i-au fost restituite, din care pe unele deja le-a pierdut, oferindu-i ocazia de a păstra restul, care, dat fiind circumstanțele, s-ar fi aflat altfel în mare pericol. Întrucât a evitat un asemenea pericol revenindu-și întrucâtva, el este pregătit în orice moment să reia războiul, oricând vrea. Pentru aceasta cu siguranță că nu va lipsi pretextul, dacă nu va găsi mijloacele necesare pentru a-l evita.[6]

Mazarin a fost evident dezamăgit că războiul se încheiase, pentru că el ar fi dorit să continue. El sugerează că încheind pacea, împăratul fusese salvat de la o „prăbușire totală". Nu acesta era deznodământul dorit de Mazarin, și el se plânge că a auzit că împăratul însuși ar fi considerat pacea un eveniment „avantajos". Din această cauză, continuă Mazarin, împăratul ar putea să reia războiul oricând (deși cardinalul recunoaște că Ferdinand nu era în situația de a proceda astfel). Și pe cine învinovățește Mazarin pentru acest deznodământ nesatisfăcător? Pe suedezi. Aici în mod limpede Mazarin este lipsit de onestitate (sau altfel spus, minte). Chiar dacă scrisoarea reprezenta un mesaj personal, nu public, deci necorespunzând din principiu criteriilor menite să o recomande ca un document de încredere, este, chiar la acest nivel, lipsită de adevăr! Când dă vina pe suedezi – care fără îndoială că doreau o înțelegere (vezi pagina 103) – Mazarin evită să facă vreo referire la motivul real pentru dorința grabnică de a încheia o înțelegere: prăbușirea autorității de guvernare și izbucnirea răzmerițelor interne în patria sa, Franța. Este neîndoielnic că aceste fapte stânjenitoare sunt trecute cu vederea, pentru că Mazarin însuși era într-un fel vinovat pentru ele.

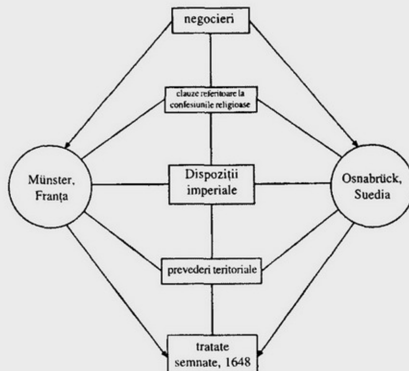
În ceea ce-i privește pe suedezi, dorința reginei Christina de a se ajunge rapid la o înțelegere fără îndoială că a micșorat șansele țării ei de a obține o poziție mai bună, dar în comparație, să zicem, cu țelurile suedezilor din anii 1630 sau cu perioada dificilă dintre 1634 și 1638, deznodământul a fost foarte satisfăcător. Dezamăgitor a fost doar dacă este comparat cu ambițiile grandioase din 1632 sau cu marile speranțe nutrite în 1640. În orice caz, încheierea rapidă a păcii a avut legătură mai mare cu poziția Franței decât cu cea a Suediei, așa cum am spus deja.

Pacea din Westfalia a fost durabilă în ceea ce privește Germania, deși specificul acestei țări (adică separatismul politic) a fost întărit, iar influențele externe au devenit un fapt comun. Totuși, nu se putea face nimic pentru a se pune capăt ambițiilor tot mai mari ale Suediei și Franței, care aveau să tulbure pacea Europei o bună bucată de vreme.

Referințe

1 Citat în Geoffrey Parker, *The Thirty Years' War*, p. 179.
2 *Ibid.*, p.178.
3 *Ibid.*, p.184.
4 Citat în Peter Limm, *The Thirty Years' War* (Longman, 1984), p. 104.
5 Citat în J.H. Robinson, *Readings in European History Volume Two* (Ginn & Co., 1906), pp.214-16.
6 Citat în Gerhard Benecke, *Germany in the Thirty Years' War* (Arnold, 1978), pp.18-19.

Schemă-rezumat
Pacea din Westfalia

1. „Este încă incert cine a câștigat Războiul de treizeci de ani, dar în mod limpede Habsburgii l-au pierdut". Comentați.
2. Cine a câștigat și cine a pierdut prin Pacea din Westfalia?
3. Care au fost efectele Păcii din Westfalia?

Această ultimă întrebare nu are în vedere numai consecințele politice, adică clauzele tratatului și efectul lor asupra Sfântului Imperiu Roman, Franței și Suediei, cât și schimbarea configurației politice internaționale. Ea se referă și la consecințele religioase, militare, financiare, economice și sociale – care sunt subiectul capitolului următor.

Întrebări bazate pe izvoare despre Capitolul 6

1.Negocierile de pace, 1644-1648

Citiți extrasele din scrisoarea lui Oxenstierna de la pagina 94, a lui Salvius către regina Christina, de la pagina 102, a reginei Christina, de la pagina 103, și a lui Mazarin către Servien, de la pagina 110. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Ce credeți, ținând cont de scrisoarea reginei Christina, că ar fi dorit aceasta să obțină negociatorii ei?
b) Care erau condițiile „avantajoase" pentru împărat, în cadrul Păcii din Westfalia, la care s-a referit Mazarin în scrisoarea sa?
c) Ce ne relevă o comparație între scrisorile lui Oxenstierna, Salvius și *reginei Christina, referitor la atitudinile suedezilor față de negocierile* de pace?
d) Cât de bine explică scrisorile motivul pentru care negocierile Păcii din Westfalia au durat așa de mult?

2. Pacea din Westfalia, 1648

Citiți extrasele din tratatul de pace de la pagina 105, din scrisoarea lui Mazarin, de la pagina 110, și din textul Bulei papale, de la pagina 107. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Conform extrasului din tratat, care erau limitările impuse statelor din imperiu, în încheierea propriilor lor alianțe?
b) Ce au câștigat suedezii, când negocierile la care se face referire în acest document s-au încheiat?
c) Cât de utile sunt extrasele din scrisorile lui Mazarin și papei, ca izvoare referitoare la atitudinile specifice ale acestora față de Tratatul din Westfalia?
d) În ce măsură reușesc extrasele să dea seamă despre dificultățile *întâmpinate de negocierile din cadrul* Păcii din Westfalia?

7 Caracterul războiului

OBIECTIVE DE ATINS

Acest capitol este mai degrabă tematic decât narativ și cronologic. Vă oferă ocazia de a lua în considerare rolul religiei și, de asemenea, consecințele militare, financiare, economice și sociale ale războiului. Ceea ce trebuie să hotărâți este în ce măsură putem face considerații mai mult sau mai puțin ferme referitoare la aceste probleme.

A fost un război religios?

PROBLEMA CHEIE A fost Războiul de treizeci de ani un război religios?

În ce măsură a fost Războiul de treizeci de ani un război religios este o chestiune greu de decis. În primul rând, la începutul istoriei moderne, religia și politica erau întrepătrunse în așa măsură încât abordarea noastră, care face o distincție clară între cele două, este deseori inadecvată. În al doilea rând, limbajul perioadei moderne timpurii era îmbibat de terminologie religioasă în asemenea măsură încât deseori este dificil să distingem între ceea ce a fost probabil stilul standard sau obișnuit, și ceea ce era sincer și semnificativ. Și în al treilea rând, din punctul de vedere laic (adică non-religios) al epocii noastre, este pur și simplu foarte dificil de apreciat măsura și profunzimea sentimentelor religioase din secolul al XVII-lea.

A fost acesta ultimul război religios? Dat fiind că Anglia protestantă și Spania catolică au făcut pace în 1604, iar rebelii olandezi protestanți ajunseseră la o înțelegere cu Spania catolică în 1609, s-ar putea susține că izbucnirea războiului în Germania, în care soarta protestantismului părea a fi miza, a adus chestiunile religioase în centrul politicii europene. A început războiul ca un conflict religios și a sfârșit ca unul politic? În

nici un moment nu se poate spune că a fost un război exclusiv religios, deși religia a fost elementul dominant la răstimpuri, dar accentele au fost mai ales confesionale, și mulți contemporani l-au perceput drept un conflict între confesiuni. Istoricii deseori sugerează că Războiul de treizeci de ani a început ca un război religios, dar a devenit tot mai laic spre final, și s-ar putea ca situația să fi fost încă mai complexă decât atât. Totuși, această formulare este utilă.

Dacă începem cu începutul, atunci vom vedea limpede că problemele religioase au fost fundamentale pentru revolta din Boemia. Toleranța religioasă de pe domeniile Habsburgilor a devenit o chestiune majoră în prima decadă a secolului al XVII-lea (vezi paginile 33-40), dar răspândirea protestantismului în Austria, Ungaria și Boemia a reprezentat o provocare politică la adresa suveranității habsburgice, de asemenea – așa că aceste evenimente au avut și ele clar implicații politice. Totuși, reacția catolicilor din Boemia – distrugerea bisericilor protestante, alegerea iezuitului Ferdinand de Stiria ca rege desemnat, numirea unui consiliu de regență în mare parte catolic și înlăturarea din funcțiile publice a protestanților – a fost aceea care a dus la declanșarea ostilităților. Mai mult decât atât, felul în care s-au desfășurat evenimentele a fost interpretat, de asemenea, în termeni religioși. În cazul defenestrării de la Praga, faptul că regenții catolici au supraviețuit căderii a fost în mod limpede interpretat ca un semn divin (vezi extrasul de la pagina 39). La fel, înfrângerea protestanților în bătălia de la Muntele Alb, în 1620, a fost într-o oarecare măsură considerată tot ca o intervenție divină, datorată unui preot:

Când armatele Ligii și ale imperiului s-au unit în scopul atacării inamicului, și inamicul a ajuns în fața zidurilor orașului Praga, unii dintre cei mai de seamă oficiali [ai Ligii] au fost contra implicării în luptă. Când părintele Dominic a observat acest lucru, el s-a înfățișat și cu umilință și modestie a cerut să-i fie permis să spună câteva cuvinte, deși el nu fusese solicitat de către consiliu. Când i s-a dat permisiunea, el a implorat conducătorii, cu mare patos, să-și pună credința în Dumnezeu, luându-l părtaș pentru justețea cauzei lor; ca ei să fie siguri că mila lui Dumnezeu va fi cu ei, iar speranțele lor vor fi încununate de victorie. Aceste cuvinte i-au mișcat pe cei care s-au opus bătăliei, care s-au plecat, și cu forțe unite s-au împotrivit inamicului.[1]

Chestiunea pare astfel destul de limpede: revolta a fost o luptă între catolici și protestanți. Dar a fost într-adevăr așa? Chiar la începutul războiului, care ar putea fi considerat drept „cel mai religios" moment, descoperim că Johann Georg de Saxonia, un protestant, s-a aliat cu împăratul catolic pentru a-i înfrânge pe rebelii protestanți din Boemia ca să câștige o parte din teritoriile lor (vezi pagina 51). În mod limpede, aceasta a fost o decizie politică luată de Johann Georg. Nu-i plăceau rebelii, și luteran fiind, nu-i plăceau nici calviniștii. Așa că i s-a opus lui Frederic al Palatinatului pe care rebelii îl aleseseră drept lider pentru că acesta era calvinist – dar nu numai pentru aceasta. În mod limpede, plasându-se singur în fruntea revoltei protestanților, Frederic își afirmase provocator ceea ce Johann Georg simțea că era dreptul său de conducător asupra prinților protestanți ai Germaniei. Din acest exemplu se poate vedea că războiul nu poate fi redus la o etichetă simplistă.

Probabil că cea mai simplă cale de a aborda această temă este să analizăm care au fost participanții principali și să vedem care au fost motivele lor. Nu e nici o îndoială asupra motivelor împăratului Ferdinand al II-lea; era devotat Bisericii Catolice. Conform tuturor intențiilor și țelurilor, el era exponentul catolicismului Contrareformei (vezi pagina 48). Foarte simplu, el echivala protestantismul cu lipsa de loialitate și considera ca o datorie a sa aceea de a reînsufleți și reimpune „adevărata credință" de-a lungul imperiului. Astfel că succesul armatelor spaniole, al celor imperiale și ale Ligii Catolice în anii 1620 poate fi văzut și ca o victorie a Contrareformei, care a provocat alinierea pentru luptă a mișcării adverse, a protestanților. Dar, așa cum am văzut, a pune egal între succesul Habsburgilor și cauza catolicismului devenise prea mult chiar pentru unii catolici – mai ales pentru Maximilian de Bavaria și în special pentru cardinalul Richelieu al Franței.

Edictul de Restituire din 1629 a reprezentat vârful religios al războiului. Dar ceea ce reprezenta pentru Ferdinand o măsură autentic religioasă, o măsură de a impune uniformitatea religioasă, a fost perceput de prinții din imperiu ca un mijloc de a impune absolutismul imperial – astfel că, în principal, ei au considerat acest act o măsură politică. În acest fel, se simțeau alienați nu numai protestanții moderați, ci și aliații lor catolici. Opoziția față de actul său a fost o mare dezamă-

gire pentru Ferdinand. Într-adevăr, în 1635, când a semnat pacea de la Praga cu protestanții, fiind pregătit să suspende Edictul pe 40 de ani, exista o clară indicație că specificul războiul se schimbase. Dacă și Ferdinand era pregătit pentru compromisuri și pentru a renunța la idealurile sale ca să încheie o înțelegere cu valoare practică, atunci se poate spune că războiul căpătase un caracter cu totul diferit.

Ceea ce a schimbat lucrurile a fost intervenția Suediei și a Franței. Din momentul intervenției sale, Gustav Adolf a fost portretizat nu numai ca un campion al protestantismului, dar și ca un salvator al său. În vremea din urmă, această interpretare a fost pusă la îndoială; s-a scos în evidență că securitatea suedeză a fost principalul său motiv, iar negocierile sale cu Franța catolică indicau natura pragmatică a unei bune părți din politica sa. În acest fel, cercetările istoriografice recente au scos deseori din chestiune importanța elementului religios din intervenția lui Gustav. Totuși, după cum am văzut deja (vezi pagina 72), religia și politica erau inseparabile în Suedia. Catolicismul – reprezentat de Sigismund Vasa al Poloniei – reprezenta o provocare fundamentală la adresa legitimității tronului lui Gustav. Într-adevăr, temerea de o invazie habsburgo-poloneză (catolică) a fost aceea care a provocat intervenția suedezilor. Apărarea credinței protestante a fost prin urmare nu doar un complot propagandistic pentru a câștiga aliați, ci și o chestiune de mare importanță pentru supraviețuirea monarhiei suedeze. Totuși, în final, politica suedeză a ajuns să fie subordonată aceleia a Franței.

Există o anumită ironie în faptul că un prinț al Bisericii Catolice a fost acela care a făcut probabil cel mai mult pentru „deconfesionalizarea" războiului. Probabil că Richelieu și-a justificat politica susținând că obiectivul său era să creeze o pace universală, după voința lui Dumnezeu, dar poziția sa antihabsburgică era o negare a unanimității susținute de catolicism. Richelieu pare să fi fost exponentul politicii ca *raison d'état*, deși nu acesta a fost termenul pe care l-a folosit. Ca inspirație, abordarea sa pare să fi fost eminamente laică, punând interesele Franței mai presus de orice. Totuși, probabil că ar fi mult mai corect să spunem că el a pus propriile sale interese mai presus de orice. În ultimă instanță, el și-a pus reputația în joc și poziția de prim ministru, în schimbul succesului politicii antihasbsburgice. În consecință, el era gata să facă o înțelegere cu protestanții pentru a învinge astfel Spania și pe

împărat. Istoricii au observat, de asemenea, (pagina 63) că în același an în care împăratul Ferdinand al II-lea a emis Edictul de Restituire, o afirmare netă a credinței catolice, cardinalul rezolva războaiele religioase cu ajutorul compromisului și toleranței. Acesta era un simbol a ceea ce avea să vină, și după 1635, cum influența franceză creștea, războiul a căpătat un caracter laic tot mai accentuat.

Religia a devenit din nou importantă în timpul negocierilor de pace și în cadrul tratatelor de pace propriu-zise. În timpul negocierilor, o poziție mai puțin extremă a fost luată de ambele părți. Atât catolicismul cât și protestantismul se pare că au fost mișcări situate departe de persecuțiile religioase, îndreptate spre o atitudine mai contemplativă, mai tipic creștină. Se manifesta, de asemenea, un sentiment tot mai accentuat conform căruia războiul neîntrerupt ducea la sălbăticirea oamenilor și la falimentarea guvernărilor. În consecință, drepturile minorităților religioase au fost garantate – dar nu în spiritul toleranței, ci mai degrabă din dorința de a pune capăt confruntărilor religioase și folosirii religiei ca armă politică. La ordinea zilei era compromisul, de aceea s-au pus în acțiune armele diplomatice menite să ducă la realizarea consensului. Nu e nici o îndoială că după acest război și ca rezultat al său, chestiunile religioase au scăzut în importanță, nemaifiind un factor destabilizator în politica europeană. Așa că a fost sau nu un război religios? În cadrul conflictelor ce aveau să vină religia nu a mai fost o legătură așa de puternică între aliați. Bineînțeles că religia a continuat să fie importantă politic – de exemplu, lupta împotriva turcilor în anii 1680 a fost fără îndoială un război religios având fervoarea unei cruciade, iar înlocuirea lui Iacob al II-lea de către William al III-lea la tronul Angliei a fost cu certitudine o chestiune religioasă – dar, în general vorbind, Războiul de treizeci de ani a condus la un declin al importanței religiei ca motiv de război. A fost cu certitudine ultimul război religios din Germania. Faptul că papa a condamnat negocierea de pace a fost nu numai un element ignorat la momentul respectiv, ci a fost anticipat și ignorat cu anticipație, ceea ce ne spune foarte mult despre climatul religios al epocii. Chestiunile laice aveau să se plaseze de acum în centrul atenției, deși trebuie ținut minte că problemele laice legate de securitate, prestigiu, reputație și drepturi dinastice au avut dintotdeauna importanță, chiar în vremuri de mare fervoare religioasă.

Războiul și finanțarea lui

PROBLEMA CHEIE În ce a constat „revoluția militară" în cadrul acestui război și cum au găsit guvernele fonduri pentru a susține un conflict armat atât de lung?

a) O revoluție militară?

Într-o conferință susținută în 1955, Michael Roberts a sugerat că între anii 1550 și 1650, a avut loc în Europa o Revoluție Militară, care și-a avut originea în cadrul revoltei olandeze a lui Mauriciu de Nassau, și s-a dezvoltat apoi datorită lui Gustav Adolf în timpul Războiului de treizeci de ani.[2]

În esență, Roberts a susținut că Mauriciu s-a bazat pe formațiuni militare mici și armament mai puternic (mai multe muschete decât sulițe, și salve de foc) ceea ce a constituit o ruptură decisivă cu trecutul. Mai mult decât atât, această strategie a solicitat mai multă instruire, coordonare și disciplină. Gustav Adolf a dezvoltat și mai mult aceste metode, dar diferența dintre Mauriciu și Gustav a fost mai ales în ceea ce privește practica și proporțiile decât în privința inovațiilor. Gustav avea armate mai mari și prefera conflictul deschis. El a întărit capacitatea armamentului folosind puștile de teren, salvele duble, brigăzile dispuse în formă de săgeată. A dezvoltat mobilitatea și a pus accentul pe atacurile de cavalerie.

În mare măsură, Geoffrey Parker a întărit această teză, dar a subliniat pe de altă parte că multe dintre inovațiile evidențiate de Roberts datau de mult mai multă vreme, chiar din secolul al XV-lea.[3] Așa că, în esență, el a luat ca dată reper pentru aceste metode de luptă anii 1450. Jeremy Black, pe de altă parte, a pus sub semnul întrebării toată demonstrația și a sugerat că dacă au existat tehnici de luptă semnificativ noi în această perioadă, ele au venit de fapt mai târziu, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când capacitatea armatei s-a dublat, s-au dezvoltat armatele staționate pe timp de pace, baioneta a luat locul suliței, iar soldații au început să poarte uniforme.[4]

Acum nu este locul (și nici nu dispunem de spațiul necesar) să discutăm conceptul de „Revoluție Militară" în detaliu, dar în măsura în care ea s-a referit la Războiul de treizeci de ani, are oarecare relevanță

să ne referim la el. Deși, de obicei, bătălia de la Breitenfeld, din 1631, este citată pentru că aici a fost consacrată noua tactică, ceea ce șochează referitor la asocierea sa cu Războiul de treizeci de ani este că în aceste lupte învingătorul era, de regulă, acela care poseda o armată mai mare, indiferent de tactica folosită:

DATA	BĂTĂLIA	EFECTIVELE
1620	Muntele Alb	28 000 contra 21 000
1631	Breitenfeld	42 000 contra 35 000
1632	Lützen	9 000 de ambele părți: deznodământ incert
1634	Nördlingen	33 000 contra 25 000

În ciuda a ceea ce s-a susținut, de exemplu că suedezii s-au aflat la limita dintre nou și vechi în ceea ce privește tehnica militară, lupta acestora din 1632 s-a încheiat incert, iar cea din 1634 s-a finalizat cu o înfrângere zdrobitoare. Când Torstennson a câștigat bătălia de la Jankov, în 1645, cu un efectiv de 15 000, la egalitate cu al adversarilor, el a reușit aceasta datorită iscusinței și atacului din spate. Dacă victoriile reveneau armatelor mai numeroase, atunci accentul pus de Roberts pe noua tactică este incorect. Se pare că istoricul Jeremy Black a reușit o demonstrație mai convingătoare.

În ceea ce privește creșterea capacității numerice a armatelor, este cu siguranță adevărat că atât Wallenstein cât și Gustav Adolf au reușit să ridice la luptă forțe impresionante numeric, dincolo de 100 000 de oameni. Totuși, nu este corect să evidențiem aceste numere, pentru că numai o mică proporție din aceștia se deplasau și erau efectiv folosiți în luptă. Restul reprezentau forța care ocupa teritoriul câștigat sau care era implicată în aprovizionare. Întinse suprafețe și un număr important de oameni se foloseau pentru a aproviziona chiar și o mică armată mobilă. Mai mult decât atât, pe măsură ce războiul se prelungea, efectivul armatei scădea, așa că se micșora considerabil și capacitatea militară. În acest caz, armata ajungea doar la un efectiv de 10-15 000 de oameni. Mai mult decât atât, izbitor la toată această activitate militară este cât de neconcludent erau finalizate bătăliile și chiar întreaga campanie.

Bineînțeles că bătăliile puteau avea și un rezultat decisiv– revolta din Boemia a fost încheiată cu bătălia de la Muntele Alb; lupta de la

Breitenfeld a marcat sfârşitul Edictului de Restituire; cea de la Nördlingen a dus la scoaterea suedezilor din sudul Germaniei, bătălia de la Jankov l-a determinat pe împărat să negocieze, dar, în general, bătăliile şi campaniile se încheiau cu un rezultat incert. Astfel, Wallenstein nu a reuşit lovitura decisivă asupra Danemarcei în 1628; după Nördlingen, 1634, nu a mai continuat nimic; succesul suedezilor de la Wittstock, din 1636, a fost anulat la puţină vreme, printr-o altă luptă; faptul că i-au învins pe germani în Saxonia, în anul 1639, i-a adus la porţile oraşului Praga, numai că nu au reuşit să-l captureze (sau măcar să păstreze Boemia); în 1645, victoria francezilor de la Allerheim nu a putut fi repetată, şi după cea de la Jankov suedezii au avansat spre Viena, dar au fost nevoiţi să se retragă. Se pare că victoriile nu duceau automat la o câştigare a războaielor. De ce se întâmpla acest lucru oare?

În esenţă, caracterul nedecisiv al sfârşitului luptelor se datora în mare măsură problemelor de aprovizionare cu trupe, bani şi provizii, precum şi rezistenţei fortificaţiilor. Logistica (proviziile) şi finanţarea erau adevăratele probleme. La începuturile sale, statul modern nu era pregătit să rezolve aceste sarcini. Indiferent ce inovaţii militare apăreau, logistica atârna mai greu în balanţă. Aşa că nu puteau exista nici victorii totale, nici înfrângeri decisive. Nu este de mirare că războiul însuşi era neconcludent. Aceasta se întâmpla pentru că armatele se aflau constant în căutare de provizii. Într-adevăr, războiul devenise o luptă pentru resurse, greu de găsit fiindcă regiuni întinse erau devastate dinainte. Apărarea şi păstrarea unor zone pentru provizii deseori erau obiective ce trebuiau atinse înaintea pornirii unei strategii ofensive.

Aşa că în loc să spunem că am asistat în această perioadă la o revoluţie militară, nu putem declara decât că Războiul de treizeci de ani a fost probabil unul dintre cele mai lungi şi mai indecise războaie din toată istoria! Pacea a venit când s-a ajuns la o stare de epuizare de ambele părţi – când împăratul nu mai era în măsură să susţină că mai deţine o armată, iar Franţa a fost cuprinsă de un război civil. Mai multe detalii despre incapacitatea guvernelor acelor vremuri de a furniza cele necesare acestor armate găsim în secţiunea următoare.

b) Finanţarea de la guvern

În esenţă, guvernele implicate în luptă nu-şi puteau permite să finanţeze armate din resursele lor curente. În consecinţă, ele se bazau pe nişte antreprenori militari, care le ofereau un avans în bani gheaţă, pentru a putea recruta mercenari voluntari de diverse naţionalităţi. Antreprenorii făceau acest lucru din credinţa că aveau să-şi recupereze banii şi că vor obţine şi un profit prin fraudarea guvernului (primind plata pentru un număr umflat artificial de soldaţi), prin plata sub-valoare a trupelor (încartiruirea – oferirea de pat şi masă – deseori compensa soldele mici), prin perceperea forţată a unor taxe din partea locuitorilor oraşului respectiv, şi prin jafuri, atunci când trupele se aflau în timpul unor campanii. Cei mai bogaţi dintre aceşti antreprenori militari au fost contele Mansfeld, Bernard de Saxa-Weimar şi, bineînţeles, Albrecht von Wallenstein (vezi portretul de la pagina 59).

La început, împăratul Ferdinand al II-lea a reuşit să supravieţuiască şi să prospere pentru că nu a fost nevoie să se bazeze pe resursele sale modeste. El a folosit subsidiile spaniole şi papale, cât şi contribuţiile lui Maximilian de Bavaria, poate cel mai bogat dintre prinţii germani. În consecinţă, Ferdinand s-a bucurat de serviciile celui mai bun antreprenor, contele de Wallenstein. Toţi comandanţii percepeau taxe de pe teritoriile ocupate, dar Wallenstein a extins acest sistem, aplicându-l deopotrivă prietenilor şi duşmanilor. A fost aşa de eficient în această metodă încât şi-a câştigat o nedorită popularitate, care explică într-o oarecare măsură înlocuirea sa din funcţie în 1630. Mai târziu, s-a manifestat o tendinţă de control mai accentuat din partea guvernului; de exemplu, după 1635, pretenţiile financiare ilegale au fost înlocuite de impozite regulate pentru finanţarea armatei imperiale, numai că aceasta a funcţionat cu intermitenţă şi putea asigura fonduri numai pentru trupele încartiruite. Armatele aflate în campanie de luptă nu puteau fi finanţate, astfel că efective întregi puteau fi secerate de foamete, molime şi dezertări, aşa cum s-a întâmplat cu armata imperială în 1644. Într-adevăr, eficienţa imperială a fost diminuată simţitor după 1635, nu numai datorită dispariţiei lui Wallenstein, sau din cauza pierderii ajutorului spaniolilor, după 1640, ci şi pentru că suedezii au venit în număr tot mai mare să ocupe teritoriul, ceea ce îl punea pe împărat în imposibilitatea de a aplica impozitele pe profit. Pe scurt, când a fost

nevoie să se bazeze pe propriile sale resurse, împăratul s-a aflat în dificultate.

Pe de altă parte, suedezii aveau un sistem de înrolare care îi punea în posesia unui nucleu relativ ieftin de trupe de localnici. În mod evident, sub conducerea lui Gustav Adolf, armata a fost mărită printr-un mare număr de mercenari – aceştia au fost aşa de mulţi încât doar aproximativ 10 la sută din armată era încadrat cu suedezi. Ei au rămas un grup de încredere, loial şi eficient (fiind compus de obicei din ofiţeri). Impozitele suedezilor furnizau doar o mică parte a costurilor acestor forţe, astfel că suedezii au ajuns să adopte metodele lui Wallenstein de a obţine resurse din teritoriile ocupate. Într-adevăr, vorba *bellum se ipsum alet* (războiul trebuie să-şi scoată singur banii) a constituit în mare parte baza politicii suedeze. Totuşi, după înfrângerea de la Nördlingen, această politică nu a mai fost posibilă, şi chiar dacă taxele percepute ilegal erau suficiente pentru cei înrolaţi din garnizoanele din nordul Germaniei, suedezii au ajuns să se bazeze în întregime pe subvenţiile francezilor, pentru a reuşi să furnizeze principalele fonduri forţelor lor mobile. Într-adevăr, între 1638 şi 1648, francezii au furnizat suedezilor peste 3,5 milioane de taleri în acest scop. Şi totuşi, în ciuda acestui lucru, fondurile nu au fost suficiente, ceea ce explică de ce au avut loc câteva răscoale, de ce suedezii nu au reuşit să-şi continue succesele şi de ce ei au insistat pe ideea compensaţiilor băneşti în cadrul negocierilor de pace; acestea erau esenţiale pentru a se putea plăti soldele restante.

De departe, cel mai bogat beligerant era Franţa; totuşi, guvernul său avea şi el problemele: nu dispunea de mine de argint în America pentru a acorda credite, aşa cum procedau spaniolii; nu putea acoperi costurile impuse de luptă, în teritoriile ocupate, pentru că armata franceză nu a ocupat pur şi simplu nici un teritoriu; iar sistemul său de impozite era ilogic şi ineficient. Totuşi, Franţa era o ţară relativ bogată, cu o populaţie destul de numeroasă (probabil că avea în jur de 20 de milioane de locuitori) şi cu o agricultură diversificată, de aceea era capabilă să finanţeze războiul cu ajutorul impozitelor aplicate propriilor locuitori şi împrumuturilor. Într-adevăr, impozitarea francezilor s-a dublat în intervalul 1620 şi 1640, iar metodele inadecvate de colectare a banilor l-au determinat pe Richelieu să numească nişte persoane în acest scop, care erau aşa-zişii *intendants*, împuterniciţi guvernamentali

care aveau sarcina de a verifica dacă banii ajungeau la trezorerie. În acest fel, cardinalul, în mod neintenţionat, a reuşit să extindă controlul guvernamental. Chiar şi cu aceste surse, fondurile erau insuficiente, *iar Franţa a trebuit să se bazeze pe profiturile anticipate* (ceea ce înseamnă să se împrumute, bazându-se pe fondurile ce urmau a fi obţinute din colectarea impozitelor). Mai mult decât atât, toate aceste schimbări au întâmpinat rezistenţă din partea ţăranilor, a notabilităţilor locale şi ale funcţionarilor oficiali; în ultimă instanţă, această opoziţie a culminat cu prăbuşirea sistemului finanţelor publice şi a autorităţii guvernului, în anul 1648. Războiul civil care a urmat (Frondele) a durat cinci ani, şi chiar dacă sistemul de finanţare al cardinalului a supravieţuit, am văzut deja cum aceste evenimente au condus direct la sfârşitul Războiului de treizeci de ani. Bineînţeles, trebuie să ţinem de asemenea cont că totalul cheltuielilor francezilor nu a fost alocat în Germania, ci a mers pentru susţinerea războiului cu Spania.

Aşa că în final, putem să concluzionăm că războiul era deseori inerţial, pentru că resursele adecvate nu erau disponibile pentru a finanţa suficient o campanie ca să aibă succes, şi de aceea războiul a durat aşa de mult. Era posibil să se găsească – prin finanţare directă, prin credite, subvenţii externe, antreprenori şi extorcări – fonduri adecvate pentru grupuri mici sau staţionare de soldaţi, dar nu şi pentru marile forţe în deplasare, care ar fi avut nevoie de susţinere pentru a înfrânge adversarii, pentru a captura oraşele fortificate şi a ocupa teritorii vaste o perioadă considerabilă de timp. În consecinţă, numai epuizarea reciprocă a resurselor putea duce la un deznodământ – ceea ce s-a şi întâmplat.

■ Efectele economice şi sociale ale războiului

PROBLEMA CHEIE *În ce măsură putem evalua corect efectele* economice şi sociale ale războiului?

În ciuda a numeroase izvoare locale, istoricii nu au reuşit să se pună de acord asupra efectelor economice, sociale şi demografice ale războiului. În secolul al XIX-lea, credinţa era că războiul adusese cu el numai moarte şi distrugere; totuşi, această concluzie era rezultatul unei

generalizări făcute asupra întregii Germanii, pe baza cumulării unor evenimente particulare și a unor mărturii din epocă necreditabile la o analiză obiectivă, izvoare care, precum *Aventurile lui Simplicissimus Germanul*, au exagerat proporțiile atrocităților astfel comise. Consiliile orășenești, de asemenea, au exagerat proporțiile distrugerilor suferite de localitățile lor, pentru a obține reduceri de impozite; cauza părăsirii multor sate a fost pusă în seama războiului, când, de fapt, acestea se aflau părăsite de secole întregi (chiar dacă trebuie spus că războiul a distrus multe sate); mulți conducători au exagerat efectele războiului pentru a-și scoate în evidență realizările în cadrul muncii de reconstrucție de după război (de exemplu, marele elector, Frederic Wilhelm de Brandenburg). Atunci părerea tuturor era că Germania pierduse aproape două treimi din populație și suferise pagube economice importante, care o trăseseră înapoi cu aproape o sută de ani.

Cercetările mai recente făcute în arhivele acestor localități au demonstrat că proporțiile distrugerilor au fost exagerate. A existat, fără îndoială, un declin al populației, dar estimările recent făcute propun procentul de 20-40 la sută, reprezentând probabil o reducere de la 18 milioane la 12 milioane, în locul celor două treimi propuse de estimările din epocă. În multe cazuri ceea ce părea a fi o reducere a creșterii demografice era de fapt rezultatul emigrărilor, aceasta pentru că locuitorii părăseau locurile unde aveau loc confruntări militare, devenind refugiați. Și bineînțeles că, din punct de vedere geografic, zonele de război și zonele părăsite de locuitori au trecut de repetate ori prin experiența devastărilor, în vreme ce alte regiuni au scăpat complet neatinse – de exemplu, în nord-vestul Germaniei, declinul demografic a fost foarte redus. Aceasta a fost valabil și pentru Austria și zona inferioară a Rinului. Pe de altă parte, Germania de nord-est a suferit considerabil: Mecklenburg și Pomerania au pierdut aproape 60 la sută din populația de dinainte de război, iar Brandenburgul aproape 50 la sută. În alte părți, în Palatinat, Alsacia și în cea mai mare parte din Württemberg, ca și în zona cuprinsă între Ulm și Nördlingen, pierderile au variat între 50 și 70 la sută, în timp ce Bavaria (30 la sută) și Saxonia (20 la sută) nu au fost așa de grav afectate.

Care au fost principalele cauze ale declinului demografic? Moartea pe câmpul de luptă nu pare a fi fost o cauză majoră, deși s-au înregistrat multe victime. În anii 1620, extorcările se pare că au fost aplicate într-o manieră relativ organizată (iar dacă soldații erau plătiți rezonabil nu mai distrugeau și nici nu mai jefuiau orașele); totuși, de la sfârșitul anilor 1630 încolo, soldații înfometați au reprezentat o adevărată amenințare la adresa populației civile; cea mai grea perioadă se pare că a fost cea a anilor 1634-1640, când toate armatele se pare că au avut probleme de aprovizionare. Mai mult decât atât, va trebui să facem distincție între comportamentul indisciplinat al grupurilor de soldați care acționau individual și devastările sistematice provocate de o armată întreagă. Ultima situație se întâmpla rar, dar a avut loc, de exemplu, în Bavaria, de două ori, în 1632 și 1646, provocată de armata suedeză. Se pare astfel că uciderea fără motiv a civililor și arderea caselor din sate și orașe a reprezentat mai degrabă excepția decât regula. Deși multe sate și orășele erau arse, de regulă orașele mai mari erau omise pentru că erau considerate importante ca fortărețe și surse de fonduri (Magdeburg a reprezentat o excepție aproape singulară de la această regulă).

De departe, cele mai obișnuite cauze ale morții într-un conflict erau lipsa de alimente (provocată de rechiziționări, ferme abandonate și pierderi ireparabile ale animalelor de hrană) și molimele – precum cele provocate de tifos, gripă și dizenterie (răspândite atât de ambele armate beligerante cât și de refugiați), care îi atacau pe cei vulnerabili (cei foarte tineri și cei foarte bătrâni), deja slăbiți din pricina malnutriției. În mod clar, ciuma a fost și ea un astfel de factor, dar a avut mică legătură cu războiul. Pe lângă aceasta, majoritatea cuplurilor căsătorite nu au făcut copii, iar familiile s-au dezintegrat. În multe regiuni, structura socială care reprezenta norma s-a dezintegrat.

Deși verdictul acum este că efectele războiului au fost exagerate sau au fost nu atât de rele pe cât s-a considerat, nu trebuie totuși să minimalizăm enorma suferință provocată de război populației. Mulți oameni au fost ruinați, pierzând totul. Statisticile ne dezvăluie o mulțime de drame care au avut loc la nivel personal. Nu se poate însă evalua proporția anxietății, nesiguranței și fricii generate de război, pe o durată lungă de timp. Teama de incertitudinile viitorului nu poate fi măsurată. Nu e de mirare că oamenii epocii au considerat drept un coșmar ceea ce li se întâmplase. Iar a trăi în acest coșmar probabil că a avut impact asupra credințelor religioase tradiționale – probabil că

a pus la încercare credința oamenilor – probabil că oamenii s-au întrebat cum a permis un Dumnezeu plin de milă să lase să se întâmple așa ceva. Totuși, impactul războiului asupra credințelor personale nu poate fi ușor evaluat.

Dacă istoricii au realizat un oarecare consens referitor la schimbările demografice, nu același lucru poate fi spus despre efectele economice ale războiului – acestea din urmă sunt mult mai greu de determinat. S-a sugerat că a existat un declin general al activității economice, care începuse înainte de război, făcând parte dintr-o tendință de mai lungă durată, ceea ce pare convingător – deși au existat și excepții, cum ar fi orașele Hamburg și Bremen, care au prosperat. Fără îndoială că agricultura a avut de suferit. Pe lângă clima nefavorabilă care se pare că a fost predominantă în secolul al XVII-lea, s-a suprapus devastarea provocată terenurilor agricole de către soldați și părăsirea lor de către țăranii care plecau în bejenie. Totuși, agricultura putea să se redreseze și chiar s-a redresat, astfel că s-a putut conserva societatea rurală tradițională. Semnificativ era faptul că scăderea numărului populației a dus la suprafolosirea servilor, pentru că țăranii erau tot mai legați de pământ. Schimbările din agricultură, survenite în afara Germaniei, au fost influențate de presiunile exercitate de populație, numai că Imperiul a rămas subdezvoltat iar țărănimea, legată de pământ. Cei mai înstăriți au reușit să supraviețuiască economic. Marii proprietari de pământuri și țăranii bogați au ieșit cu bine la liman, dar micii arendași și fermieri au dat faliment, iar proprietățile lor au fost acaparate de alții. Mulți seniori au profitat de pe urma țăranilor lor. În multe cazuri, familiile bogate au fost înlocuite de cele loiale stăpânului, fenomen care nu s-a limitat doar la Boemia. În acest fel, a avut loc o redistribuire considerabilă a capitalului și avuției. Dar chiar și cei mai bogați au suferit pierderi financiare, în special din pricina extorcărilor – în multe cazuri, cei mai bogați au reușit să supraviețuiască, dar de mult mai multe ori s-a întâmplat să-și piardă averea. Mulți nobili și multe familii de comercianți au dat faliment. Anumite grupuri ocupaționale au avut de câștigat – precum fabricanții de bere și cei implicați în aprovizionarea militară – dar, pe ansamblu, comerțul a avut de suferit și, în general, activitatea economică a fost perturbată. S-au întregistrat mari creșteri ale datoriilor – la nivel personal, al localităților și la cel central, al

guvernului. Faptul că piața financiară și sistemul de credit au fost date peste cap i-a plasat pe prinți pe o poziție avantajoasă, ei putând decide acum în mod arbitrar care dintre datoriile lor trebuiau plătite. Împovărarea familiilor nobile conducătoare și a orașelor le-a rotunjit veniturile. Astfel că, în general, prinții au ieșit câștigați din război – autoritatea guvernului a crescut mult, nivelul impozitării a sporit enorm, iar biserica a intrat sub controlul mult mai strâns al guvernului.

Deși există izvoare care sugerează că multe regiuni ale Europei centrale par să-și fi revenit rapid după anul 1650, cei care au trecut prin experiența celor 30 de ani au fost traumatizați și au avut motive să mulțumească soartei când ultimele trupe suedeze au părăsit teritoriul de ocupație, în anii 1650.

Referințe

1 Parte a unei relatări a bătăliei de la Muntele Alb, făcută de Maximilian de Bavaria, care a avut loc la câteva luni după eveniment, când părintele Dominicus a fost luat în considerare pentru canonizare. Citat din Gerhard Benecke, *Germany in the Thirty Years' War* (Arnold, 1978), p.44.

2 M. Roberts, „The Military Revolution 1560-1660", reeditată în M. Roberts (ed.), *Essays in Swedish History* (Wiedenfeld & Nicolson, 1967).

3 Geoffrey Parker, *The Military Revolution* (CUP, 1988).

4 Jeremy Black, *A Military Revolution?* (Macmillan, 1991).

8 Concluzii

OBIECTIVE DE ATINS

Ca să ajungem la concluzii este bine să vedem din nou care au fost semnificația și durata războiului, ca și negocierea finală de pace și impactul asupra Germaniei.

„Un conflict fără sens"?

PROBLEMA CHEIE Din ce cauză a izbucnit acest război?

Atât contemporanii cât și generațiile ulterioare au avut probleme când a fost vorba să înțeleagă de ce a izbucnit acest război. A fost un război fără țel, „un conflict fără sens", cum l-a denumit, cu o expresie devenită celebră, C.V. Wedgwood, în 1938?[1] A fost alcătuit din diferite etape, dar a fost un singur război, un singur război legat de tensiunile religioase și de puterea politică în cadrul Sfântului Imperiu Romano-German. A fost, în principal, un război desfășurat în Germania, care l-a implicat de la început până la sfârșit pe împăratul din ramura austriacă a Habsburgilor. Totuși, la origine el a fost un război legat de credințe religioase și aranjamente politice în interiorul teritoriilor habsburgice, în special în Boemia – nu era nici măcar o chestiune a întregului imperiu, deci cu atât mai puțin o chestiune de relevanță europeană. Atunci cum de s-a amplificat așa de tare conflictul? Se pare că principala problemă a fost slăbiciunea familiei austriece a Habsburgilor. Împărații i-au chemat pe alții – pe spanioli, pe papă, Liga Catolică – să-i ajute, așa că de la început conflictul a avut potențialul de a exacerba tensiunile existente în alte părți. Rebelii, de asemenea, au cerut ajutor din afară, dar nu au avut același succes, deși acceptarea de către Frederic al Palatinatului a tronului regal al Boemiei fusese cu adevărat primul pas important care a făcut ca revolta să nu rămână doar o chestiune internă a dinastiei de Hasbsurg din Austria. Totuși,

incapacitatea rebelilor de a găsi ajutor din afară explică succesul aproape complet al împăratului, în prima etapă a războiului. Într-adevăr, în acest moment războiul ar fi trebuit să ia sfârșit.

Atunci de ce a durat așa de mult? În principal pentru că Habsburgii au avut prea mare succes în propriul interes – i-au învins pe rebelii din Boemia, l-au învins pe Christian al IV-lea al Danemarcei și i-au înfrânt aproape total pe suedezi în 1634. Înfrângerea din Boemia a fost urmată de una din cele mai dramatice reconstrucții politice și sociale în întreagă perioadă modernă de început și în mod limpede, aceasta, împreună cu înfrângerea electorului Palatinatului, a reprezentat o înclinare evidentă a balanței de putere atât în domeniul religios cât și în cel politic. După fiecare succes al Habsburgilor a apărut mereu câte un adversar dornic să intervină pentru a contracara puterea lor, pentru a anula succesul familiei și pentru a bloca mișcarea Contrareformei catolice – fie olandezii protestanți, danezii protestanți sau suedezii protestanți. În ultimă instanță, resursele franceze (catolice) au reușit să realizeze chiar acest lucru. Într-adevăr, pacea a fost amânată în 1635 aproape definitiv datorită intervenției Franței – pacea nu avea să vină până când nu va accepta Franța acest lucru. În acest fel, din cauza deciziilor luate la Paris, a fost prelungită încă o vreme suferința germanilor. Și chiar dacă am văzut deja proporțiile distrugerilor și ale greutăților provocate de război, percepția este deseori mai puternică decât realitatea ca atare, iar această impresie spunea că războiul provocase suferințe omenești de o intensitate care nu avea să fie uitată prea curând.

Dar ce aveau Habsburgii de au generat asemenea teamă și adversitate? Încă de pe vremea lui Carol Quintul în secolul al XVI-lea, se născuse realmente o teamă față de monarhia internațională a Habsburgilor – o teamă care se simțea atât în interiorul imperiului cât și în afara sa (mai ales la Paris – și în Roma, în timpul pontificatului lui Urban al VIII-lea, 1623-44); dar că Habsburgii aspirau realmente să domine lumea este totuși un fapt puțin probabil – și lipsit de realism. În cea mai mare parte, împărații au reacționat la evenimente – la revolta din Boemia, la intervenția danezilor, suedezilor și francezilor. În esență, atât ramura spaniolă cât și cea austriacă a dinastiei aveau prea multe responsabilități proprii și prea puține resurse financiare ca să își permită

să nutrească aspirații de asemenea grandoare. Totuși, după cum am indicat, răspândirea internațională a familiei a însemnat că ceea ce a debutat ca o dispută internă în cadrul teritoriilor ereditare, foarte curând a ajuns să aibă implicații la nivel european și s-a amplificat în cadrul unui război mult mai amplu.

A fost atunci parte a unui conflict european mai mare? Nu neapărat. A fost, în esență, un război al Germaniei, un război referitor la Sfântul Imperiu Romano-German. Totuși, pentru Richelieu și Mazarin *a fost cu adevărat* parte dintr-un conflict mai mare – a fost o parte a politicii lor externe antihabsburgice care în ultimă instanță era efectul luptei cu Spania, pentru obținerea hegemoniei în Europa. Cardinalii și-au asumat războiul Germaniei ca pe un episod al luptei lor din cadrul unui conflict mai amplu, dar în ceea ce privește Germania, Franța a pierdut. Deși împăratul a fost oprit, el nu a fost înlăturat, iar francezii au fost nevoiți să se retragă din acest conflict, punându-i capăt.

■ O pace durabilă?

PROBLEMA CHEIE De ce s-a dovedit pacea durabilă?

Era poziția Germaniei în 1648 atât de diferită de cea deținută în 1618? Și da și nu ar fi răspunsul corect. Da – în sensul că tensiunile create de Reformă fuseseră rezolvate. Pacea din Westfalia a creat un cadru relaxat pentru coexistența politică și confesională în Germania, care a rezistat remarcabil testului timpului. Decât să întrebăm de ce a durat pacea așa de mult, probabil ar trebui să întrebăm de ce au reușit oamenii politici să ajungă la o înțelegere durabilă. Pacea din Westfalia a avut un caracter inovator în multe privințe. A reunit primul congres de pace paneuropean, a fost prima încercare autentică de a rezolva o multitudine de dispute diferite în speranța că se va ajunge la o înțelegere generală și la o pace durabilă. Într-adevăr, negocierile au durat mult, au fost complexe, și a fost nevoie să fie conduse de profesioniști și experți – pe scurt, de diplomați autentici. Dar în același timp, pacea a fost și o înțelegere dinastică conservatoare – pentru Habsburgi, important era să-și păstreze Boemia; pentru Maximilian, conta titlul de elector, pentru electorul Palatinatului repus în funcție conta crearea titlului său; pentru Brandenburg și Suedia interesul era Pomerania. Se poate aprecia în cel mai clar mod mediocritatea câștigului Franței în termenii teritoriilor dinastice.

După cum am spus deja, împăratul Ferdinand al III-lea își salvase câștigurile teritoriale care aparținuseră tatălui său, astfel că el era într-o poziție mult mai puternică în teritoriile ereditare în anul 1648 decât fusese în 1618. Aici avusese loc o schimbare. Totuși, războiul nu adusese multe schimbări în ceea ce privește structura Sfântului Imperiu Romano-German dincolo de a fi permanentizat compromisul politic realizat în 1555. Funcționarea imperiului era mult mai clar definită acum (sau devenise mult mai îngreunată, depinde de punctul de vedere al abordării), dar în privința puterii princiare care fusese de mulți ani doar *de facto* (o chestiune de fapt) acum devenise oficial *de iure* (o chestiune juridică). Cu certitudine că anul 1648 era diferit de anul 1629 sau 1635, cînd puterea imperială era în creștere, dar nu foarte diferită de cea din 1618.

Suedia era o țară mult mai bine apărată, deși s-ar putea susține că ea își înmulțise responsabilitățile și își provocase singură mai multe probleme. După cum am arătat deja, politica Franței a fost un eșec, deși ascensiunea împăratului a fost oprită, iar poziția sa era mult mai slabă decât în 1629 sau chiar decât în 1635. Totuși, imperiul a rămas și, după cum s-a văzut, împăratul a scăpat ieftin. Franța realizase puține lucruri în Germania. Adevărata realizare a cardinalilor fusese falimentul Spaniei. Dacă până atunci relațiile franco-spaniole fuseseră în mare măsură o înțelegere între egali (iar pierderile Spaniei fuseseră mici), acum calea era deschisă pentru Ludovic al XIV-lea pentru a susține hegemonia Franței.Când a intrat cu armata în Olanda spaniolă în 1667, era evident pentru toată lumea că el se afla în frunte.

Eșecul multora dintre obiectivele Habsburgilor în timpul războiului, împreună cu (presupusa) poziție întărită a prinților de după negocierile de pace din Westfalia, sunt luate drept argumente pentru declinul puterii imperiale și ca o explicație pentru restrângerea aparentă a interesului împăratului asupra chestiunilor pur dinastice. Totuși, cercetătorii au început să pună la îndoială această teorie, deși dezbaterea se află doar la început. Imperiul nu doar că a supraviețuit, dar a renăscut în

timpul lungii domnii a lui Leopold I (1658-1705). Campaniile împotriva turcilor și Franței dintre anii 1685-1714 au pus accent pe cooperare din partea împăratului, mergând până într-acolo încât să ducă la atacarea hegemoniei Franței. După 1648, Sfântul Imperiu Romano-German nu era deloc muribund.

3 Germania divizată

PROBLEMA CHEIE A contribuit războiul la perpetuarea sciziunii Germaniei?

După 1648, conducătorii statelor germane au reușit să profite de pe urma faptului că impozitele fuseseră mărite așa de mult în timpul războiului. Totuși, principala temere a fost aceea a reluării luptelor. În consecință, mulți dintre ei au alcătuit armate pentru timp de pace. Această opțiune se aplica numai statelor mai mari (în principal, Austria și Brandenburg, Bavaria și Saxonia), deși și statele Braunschweig-Lüneburg (Hanovra), Hessen-Kassel, Trier, Mainz, Köln, Salzburg și Münster aveau trupe numeroase. Alții încercau să obțină protecție din partea împăratului. Într-adevăr, după cum am afirmat, Sfântul Imperiu Romano-German era în bună stare și după 1648. El și-a continuat existența până când a fost abolit de Napoleon în 1806.

După 1648, Germania era foarte departe de unitatea economică și politică (dacă acestea fuseseră vreodată țeluri autentic dorite). Capitalul a fost alocat reconstrucției și într-o oarecare măsură Germania a devenit o colonie economică a Europei de Vest, exportând materii prime și importând produse finite, care odată fuseseră create în țară. Diviziunile politice s-au perpetuat, iar din punct de vedere religios țara s-a împărțit între un nord protestant și un sud catolic. În cadrul acestui proces, protestantismul a supraviețuit, iar Contrareforma a fost stopată. Reforma nu mai putea fi întoarsă din drum.

Poate că Germania a rămas divizată timp de peste 200 de ani după momentul Westfalia, dar cine poate spune că o autoritate descentralizată și o structură federală pașnică și permisivă este în vreun fel inferioară unui stat națiune unificat? Este de preferat ce s-a întâmplat în Germania

după 1871? Dacă Războiul de treizeci de ani a întârziat sau nu dezvoltarea Germaniei este lucru discutabil.

Referințe

1 C.V. Wedgewood, *The Thirty Years' War* (Cape, 1938), p. 526.

Glosar

absolutism – termen folosit de istorici pentru a se referi la întărirea puterii monarhice centralizate în defavoarea grupurilor influente și a celor marginale; a fost mai degrabă o tendință decât un fenomen manifestat deplin, și ar fi greșit să se înțeleagă că istoricii se află în consens în legătură cu semnificația sa sau chiar cu existența sa!

calvinism – *doctrina creștină a lui Jean Calvin (1509-1564)*, reformatorul francez protestant, a cărui credință în predestinare susținea că puțini erau deja aleși spre a merge în rai, pe când restul erau destinați unei damnări eterne.

catolicism – doctrină creștină propovăduită de Biserica de la Roma, în care accentul era pus pe ritual, fapte bune și spovedanie. Șeful Bisericii este papa.

Contrareforma – numele dat procesului de renaștere a catolicismului și reacției față de protestantism.

dévot – nume dat facțiunii radical catolice de la curtea Franței, care se opunea toleranței față de hughenoți și politicii externe anti-habsburgice.

erbländer – numele dat teritoriilor ereditare ale Habsburgilor din Austria, câteodată grafiat *erblande*. Înainte de război, nu includeau Boemia și domeniile sale, întrucât aceasta ținea de monarhia electivă. Totuși, în studiul nostru, sintagma de „teritorii ereditare" s-a folosit mai puțin strict, incluzând și Boemia ocazional, deși acest lucru, riguros vorbind, nu este corect.

Frondă (e) – numele dat războiului civil francez dintre 1648-1653, *numit astfel după praștiile folosite de copiii parizieni, în această* perioadă.

iezuiți – iezuitul era membru al Societății lui Isus, un ordin romano-catolic, fondat în anii 1530. Societatea se afla în fruntea luptei catolicismului împotriva protestantismului.

Kreise – zone din cadrul teritoriului Sfântului Imperiu Romano-German organizate, din rațiuni defensive, în circumscripții administrative, numite Cercuri.

luteranism – doctrină protestantă creată de Martin Luther (1483-1546) a cărui opoziție față de Biserica Catolică a dus la mișcarea de Reformă.

protestantism – numele dat creștinilor care protestau contra Bisericii Romano-Catolice, care s-au rupt de ea și au aderat la doctrina reformatoare numită chiar așa: Reformă

raison d'état – literal „rațiune de stat", politică aleasă pentru apărarea statului, nu pentru apărarea unor principii religioase sau politice.

Reforma – mișcare începută în 1517 de către Martin Luther, care dorea să reformeze Biserica Romano-Catolică – dar în final a pus bazele uneia proprii. A devenit o mișcare religioasă importantă în Europa, ducând la înființatea a numeroase biserici protestante.

Reichshofrat – Tribunalul suprem al Imperiului Romano-German (vezi și pagina 14).

Reichskammergericht – vezi deasupra (a se consulta și pagina 14).

Reichstag – corpul legislativ (nu și democratic) al Sfântului Imperiu Romano-German, adică parlamentul său. Câteodată este denumit Dieta Imperială, ultimul cuvânt provenind din limba latină, *dies*, care însemna fie că sesiunile durau o zi, fie că membrii săi se întâlneau într-o anumită zi (vezi pagina 14).

Războiul uzkocilor – uzkocii erau sârbii refugiați, vasali ai arhiducelui Ferdinand, care atacau vasele turcești. Din nefericire, atacau și vasele venețiene, ceea ce i-a determinat pe aceștia din urmă să declare război, în 1615. Acesta este contextul în care a fost semnat tratatul de la Oñate din 1617; Ferdinand avea nevoie de ajutorul Spaniei pentru a-i convinge pe venețieni să ajungă la o înțelegere (1618).

Notă despre monedele epocii

5 taleri aveau valoarea unei lire sterline, la fel și 12 livre. De aici, un taler a devenit echivalent cu 2 lire și jumătate. În acest fel, în tratatul de la Bärwalde se promitea suedezilor suma de aproape 100 000 L pe an; suedezii înșiși doreau o despăgubire la sfârșitul războiului în valoare de 6 milioane £, dar s-a hotarât să li se ofere doar suma de 1 milion L.

RĂZBOIUL *de* TREIZECI *de* ANI

Graham Darby

